

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ІННОВАЦІЙНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ

V Міжнародної науково-практичної конференції

*26–27 лютого 2021 р.
м. Київ*

Київ
Інститут інноваційної освіти
2021

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
І66

*До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті),
надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.*

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

І66 Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика :
Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 лютого
2021 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр
прикладної інформатики НАН України. – Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти»,
2021. – 160 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам
вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо¹.

Відповідальний редактор: С.К. Бурма
Коректор: П.А. Нємкова

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2021
© Інститут інноваційної освіти, 2021
© Друк ФОП Москвін А.А., 2021

Підписано до друку 09.03.2021. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Charter. Ум. друк. арк. 9,3.
Зам. № 0903/21-3. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., анг.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Цифрова друкарня «Copy Art».
69095, Запоріжжя, просп. Соборний, 109. Тел.: (061) 708-08-80
Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.**

¹ Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567; п. 28 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»; п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Про питання стипендіального забезпечення»

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

УДК 37.01/09

А.О. Горlach,

викладач педагогічних дисциплін

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті здійснено аналіз процесу формування інноваційної культури педагога; визначено роль інноваційних технологій у формуванні педагогічної техніки майбутніх учителів початкових класів. Визначено показники готовності педагога до інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна культура, інноваційні технології, педагогічна техніка, педагогічна освіта.

Постановка проблеми. Серед важливих педагогічних проблем, які життя поставило перед сучасною школою, – використання альтернативних форм навчання учнів, розробка нових педагогічних ідей та підходів до навчального процесу, в центрі яких – особистість дитини з її потребами, інтересами та життєвими проблемами. Сучасна школа потребує кардинальних змін, нових освітніх технологій. Тільки вчителі з високим рівнем професійної, культурної та інтелектуальної підготовки можуть вирішити ці проблеми. Сучасний учитель повинен забезпечити розвиток та саморозвиток особистості учня, активізувати його творчі здібності у навчанні. За таких умов вчителю необхідно оволодіти новими педагогічними технологіями, бути готовим до їх впровадження у шкільну практику.

Сучасна система вищої професійної освіти (перехід на багаторівневу систему підготовки кадрів, підвищення рівня конкурентоспроможності університетів, впровадження телекомунікаційних систем та широке використання інформаційних мереж) націлена на якісно новий рівень підготовки майбутніх фахівців, здатних до інноваційних технологічних рішень [2].

Впровадження інноваційних технологій особливо важливе у підготовці вчителів початкових класів через те, що вчитель повинен сприяти не накопиченню дитиною інформації, а розвитку мислення, вміння аналізувати ситуацію, планувати їх дії на кілька кроків вперед, адекватно оцінюють результати, самостійно обробляти інформацію, перетворюючи знання в інструмент пізнання інших видів діяльності, формувати здатність до конструктивної взаємодії з іншими.

Стан дослідження. Процес реалізації освітньої інновації в кожному елементі має свої особливості. Так, дослідники О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, В. Загвязинський, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс намагаються співвіднести поняття нового у педагогіці з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове. Вивчення, систематизацію, аналіз та їх використання, теоретико-методологічні аспекти, сутність, структура і критерії їх оцінки викладено в роботах Л. Буркової, Н. Буги, В. Кременя, Л. Штефан, Г. Сазоненко. Проблемам організаційно-методичного забезпечення інноваційних процесів в освіті присвячено дослідження М. Аузіної, І. Галиці, Б. Гречаника, І. Дичківської, Н. Буги, Д. Алфімова.

Дослідження технологічної готовності майбутніх учителів до професійної діяльності стало предметом вивчення Р. Безрукавого, М. Демченко, Ю. Шапран. Стратегії розвитку інноваційних педагогічних технологій, спираючись на досвід упровадження розглядалися Н. Дробот, Т. Люріна, К. Якушко. Та, незважаючи на значну кількість досліджень з проблем педагогічних та освітніх інновацій, питання ролі інноваційних технологій у формуванні педагогічної техніки майбутніх вчителів, та вчителів початкових класів зокрема, не вичерпали своєї актуальності та потребують подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Майбутній фахівець - майбутній педагог початкової освіти – постає перед необхідністю осмислення сучасних вимог, що пред'являються до нього суспільством і державою. Він повинен усвідомлювати, що від рівня його інтелекту і культури, компетентності та конкурентоспроможності буде прямо залежати його професійна кар'єра, а значить, і можливість професійної самореалізації. Важливо відзначити, що націленість на особистісну зрілість майбутнього фахівця, внутрішню свободу особистості визначається принципами державної політики в галузі освіти.

Процес формування інноваційної культури педагога є динамічним, тривалим процесом поступового переходу від незнання до знання, від вдосконалення одних умінь до появи інших, від одних особистісних і психічних властивостей і якостей до інших новоутворень. Це є процес трансформації інноваційної поведінки майбутнього фахівця в професійну сферу, інтеграція інноваційної та професійної діяльності. Складність цього процесу і самого явища, яким виступає інноваційна культура майбутнього

педагога, дозволяє зробити припущення про те, що проблема формування інноваційної культури майбутнього вчителя початкової школи не може бути зведена тільки до механічного збільшення навчальних дисциплін. Воно повинно будуватися на основі інтеграції, фундаменталізації знань, а також спиратися на компетентнісний і контекстний підхід підготовки фахівця у вищому навчальному закладі. Це визначається запитами роботодавця і функціональними обов'язками фахівця [3]. Велику роль відіграють гуманітарні та естетичні дисципліни, які складають частину підготовки педагога початкової ланки, забезпечують розвиток креативності, творчих здібностей студентів.

Диверсифікація, інтеграція змісту педагогічної освіти дозволять йому більш м'яко увійти в систему дворівневої підготовки кадрів. Формування інноваційної культури майбутнього педагога початкової школи починається у вищому навчальному закладі, який стає центром розвитку інноваційного мислення, свідомості особистості, а викладачі – провідниками інноваційних знань та інноваційної культури. Тому необхідно приділяти увагу підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів, формування у них інноваційної культури, оволодіння ними інноваційними підходами в освіті.

Інноваційна культура – це частина культури суспільства. Її впровадження в освітній процес здійснюється через зміст навчальних дисциплін. Гуманітарні та естетичні дисципліни сприяють поширенню культури, культурних традицій та інновацій [1]. Педагогічна освіта, вирішуючи завдання підготовки педагогічних кадрів для початкової школи, забезпечує їх конкурентоспроможність, професійну мобільність, соціальну захищеність. Одним із завдань сучасної освіти є розкриття перед майбутнім педагогом перспектив його життєвого і професійного шляху. Іншим завданням професійної педагогічної освіти є формування компетентності професійної діяльності, яка може бути здійснена на основі введення в педагогічну освіту компетентнісного підходу.

Як відзначає І.М. Дичківська, в найближчому майбутньому вносити зміни в традиційну парадигму освіти і формування інноваційної культури школи зможуть тільки люди, які мають особливі якості, а саме: вміння виділяти і вирішувати науково-педагогічні проблеми в світлі завдань своїх навчальних закладів; звичку (мистецтво) рефлексії; постійну готовність до сприйняття нової інформації [5]. Готовність до реалізації інноваційної діяльності може бути сформована тільки в контексті цілісності основних структурних компонентів інноваційної діяльності – мотиваційного, креативного, технологічного і рефлексивного. Дана проблема вимагає зміни установки в процесі становлення педагога на створення і привласнення нововведень, формування інноваційної свідомості педагога і рішення двоєдиного завдання – формування інноваційної готовності до сприйняття нового і навчання вмінням діяти по-новому.

Можна виділити наступні показники готовності вчителя до інновацій:

- 1) свідомість необхідності впровадження педагогічних інновацій у власну педагогічну практику;
- 2) інформативність та інноваційність педагогічних технологій, знання інноваційних методів роботи;
- 3) бажання самостійно ставити творчі завдання, розробляти прийоми, проводити експериментальну роботу;
- 4) готовність подолати труднощі як за змістом, так і за організаційним планом;
- 5) наявність практичних навичок для оволодіння педагогічними інноваціями та створення нових: потреба в інноваціях активізує роботу по накопиченню знань у певній галузі, а успіх власних педагогічних інновацій допомагає долати труднощі, шукати нові шляхи роботи, захищати інноваційні підходи до бюрократичних структур.

Співвідношення проявів цих показників дозволяє дослідникам виявити деякі рівні готовності до педагогічних інновацій, які умовно називають: інформаційним, пробним (пошуковими), творчим. Вчителі з інформаційним рівнем розвитку педагогічних інновацій характеризуються змістовною орієнтацією у загальнотеоретичних підходах та знаннями конкретних методів роботи вчителів-новаторів, а також зарубіжним досвідом педагогічних технологій. Деякі з них використовують елементи таких систем у власній педагогічній діяльності.

Вчителі пошукового рівня інноваційного розвитку намагаються впровадити у власну діяльність відомі технології та методи виховної роботи. Для них характерне бажання працювати по-новому, спроби експериментувати, бажання поділитися з однодумцями досвідом як успіхів, так і невдач. Вчителі творчого рівня педагогічних інновацій глибоко розуміють свою роль у реалізації сучасних освітніх завдань, володіють широкими та значущими знаннями про наукові та інноваційні підходи до навчання та виховання, успішно оволодівають новітніми техніками та беруть участь у їх створенні. Вони характеризуються прагненням до індивідуального творчого внеску в інноваційний процес [5].

Для використання інноваційних технологій вчителю початкових класів необхідні знання цілісного педагогічного процесу як об'єкта педагогічної діяльності. Відповідно до вищесказаного багато дослідників представляють готовність педагогів до інноваційних технологій в педагогічному процесі початкової школи як сукупність мотиваційного, змістовного та процесуального компонентів [2].

Висновки. Таким чином, готовність вчителя до використання інноваційних технологій виступає одним з важливих умов успішності практичної реалізації інноваційних технологій в педагогічному процесі початкової школи. З точки зору І.Ф. Прокопенко та Є.І. Євдокимова [3],

цілеспрямоване формування системного мислення, готовності випускника до інноваційної діяльності, а отже, формування інноваційної культури може бути здійснено різними шляхами, проте існує певна сукупність можливих організаційних схем, яка характеризується наступними елементами:

1. Включення студентів в різноманітну за змістом і типами вирішуваних завдань пошукову діяльність.

2. Цілеспрямований, безперервний розвиток системного мислення в ході виконання академічних та творчих завдань шляхом забезпечення освоєння основних операцій розумової діяльності - аналізу, синтезу, порівняння, розгортання і згортання інформації, абстрагування, асоціацій, уяви, виявлення і усунення технічних протиріч.

3. Реструктуризація змісту, методичного та технологічного забезпечення основної професійної освітньої програми шляхом введення в неї додаткових дисциплін або додаткового циклу дисциплін, орієнтованих на професійно-творчий розвиток учнів, а також, при необхідності, «комбінації» основної та додаткової програм.

Список використаних джерел

1. Бопко І.З. Роль інноваційних технологій у формуванні педагогічної техніки майбутніх учителів іноземних мов // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2015. Вип. 2.
2. Гречаник Б.В. Інноваційний потенціал вітчизняних ВНЗ: особливості та проблеми його формування // Інвестиції: практика та досвід. К., 2010. №11. С. 24–27.
3. Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. Педагогічні технології: Навчальний посібник. Харків: Колегіум, 2005. 224 с.
4. Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи : матеріали Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань. 2020. С. 50–58.
5. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2007. 364 с.

Т.В. Дрозд,
вчитель початкових класів,
Таурівська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів,
Тернопільська область, Козівський район, с. Таурів

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Модернізація освітнього процесу, як правило, включає в себе суттєве оновлення змістового наповнення навчального матеріалу та заміну чи вдосконалення технологій, якими оперують викладачі при роботі із учнями. Початкова школа – це найбільш важливий осередок в системі формування загальнолюдських цінностей, котрий покликаний забезпечувати готовність школярів швидко адаптуватись до змін, застосовувати отримані знання та навички, систематично розвиватись та самостійно генерувати нові творчі ідеї, позиціонуючи їх на ринку як конкурентні. Дії, що сприяють досягненню глобальних задач, базуються на самостійному виборі та конструктивних рішеннях. Ефективність останнього, як показує практика, прямо пропорційно залежить від здатності критично мислити та аналізувати відповідну інформацію, що має місце за конкретних обставин.

Видатна дослідниця Д. Халпнер, концепт «критичного мислення» розкриває через здатність до використання когнітивних технік чи стратегій, що в свою чергу – збільшують вірогідність отримання бажаного результату. Із зазначеного стає зрозумілим, що феномену критичного мислення притаманні такі ознаки як обґрунтованість, контрольованість, цілеспрямованість; його роль активізується тоді, коли виникає потреба у формулюванні висновків, прийнятті рішень, оцінці ступеня вірогідності настання певних наслідків або ж при розв'язанні задач [4, с. 145]. В свою чергу, Р. Пауль наголошує на особливій природі критичного мислення, яке базується на стандартах конкретної оцінки розумового процесу та призводить до самовдосконалення [3, с. 20]. Архітектура даного феномену передбачає наявність точки зору автора як окремого елементу, але, з нашої позиції, питома вага чи другорядність її ролі визначається предметом дискусії, об'єктом проблемної ситуації.

Специфічними властивостями освітнього процесу, що ґрунтується на засадах критичного мислення, являється ряд наступних:

- у центрі занять перебувають проблемні питання, вирішення яких передбачає максимальної концентрації та активізації мислення вищого рівня;
- між суб'єктами прослідковується інтерактивна взаємодія, а навчальний процес передбачає дослідження нової теми, де наслідком є власні судження учня;

- навчання включає постійну підтримку зворотного зв'язку між учнем і вчителем, де останній мотивує до розв'язання певного кола проблем;
- критичне мислення потребує навичок оперування доводами та формування умовиводів.

Маючи на меті розвинути у молодших школярів критичне мислення, викладач має бути готовий до адаптації уроку під чітко визначену структуру. В першу чергу, йдеться про фазу актуалізації, що допомагає зрозуміти ступінь засвоєння пройденого матеріалу та сконцентрувати увагу аудиторії на новій темі. Наступний блок – реалізація смислу – можливість співставити очікування школярів із тим, що вивчається; відстежити процеси мислення, порівняти зміст уроку і бекграунд учнів, підсумувати вивчений матеріал. Завершальна частина – це фаза рефлексії, що має на меті з'ясувати особистісне ставлення, обмінитись думками і позиціями, узагальнити основні ідеї [5]. Із вказаного логічно виходить, що ефективність розвитку критичного мислення у школярів суттєво залежить від здатності викладача до конструктивної організації уроку та належного використання методик (навчальних технік).

З-поміж найбільш ефективних методик виділяємо *передбачення*, де вчитель подає дітям лише частину інформації, а вони, на основі отриманих даних – висловлюють власні припущення щодо ймовірного розвитку подій. Таку методику доречно застосовувати, коли мова йде про аналіз окремої частини художнього чи наукового тексту, при перегляді фільму. Так, на уроках читання, опрацьовуючи твір В. Винниченка «Федько-халамидник», доречно структурувати текст на частини, які потрібно зачитати, і ті елементи твору, що стануть підґрунтям для творчих роздумів. Початково, доцільно зацентрувати увагу на назві оповідання, запропонувавши учням висловити свої тези відносно значення «халамидник», а після цього – розкрити концепт, оперуючи дефініціями із словника. Першу частину твору може зачитати учень із класу, решта міркують стосовно його завершення. Окрім стандартних питань щодо сюжету, варто спрямовувати діалог із учнями у інші напрямки, як варіант, задавши питання відносно почуттів, які викликає у школярів та чи інша ситуативна частина, або ж спільними зусиллями диференціювати негативні та позитивні ситуації, які сталися (або свідками яких стали) герої оповідання.

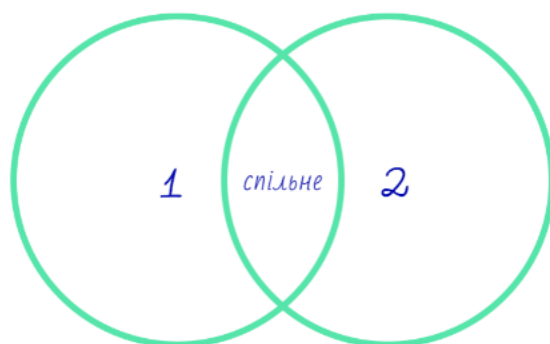
Зі сторони вчителя, важливо приділити особливу увагу підсумкам та проблематиці, що піднімається автором. Отримання певного досвіду та можливість його застосування і аналізу – є вагомим елементом, що впливає на сам процес розвитку критичного мислення у дитини.

Подібна техніка може застосовуватись і на уроках образотворчого мистецтва. Так, демонструючи початковим класам картину відомого митця, доречно винести на розгляд питання відносно автора та епохи, в якій він жив і творив; співставити сюжет полотна та палітру фарб, котрі використовує

художник. Окрім цього, матимуть місце такі універсальні питання: «Які емоції у вас викликала ця картина?», «Як ви вважаєте, якими можуть бути інші полотна цього митця?». Корисно комбінувати момент розкриття фактів про саму картину чи автора, зіставляючи їх із очікуваннями та міркуваннями учнів.

На уроках рідної мови або читання найліпшою, з нашої позиції, є методика «Рафт (RAFT)». Так, вчитель малює на дошці чотири стовпчики «роль», «аудиторія», «форма», «тема». Зі сторони учня, головною метою є вибір відповідного персонажу (за мотивами оповідання чи казки), максимально проникнутись його образом та донести аудиторії (класу) висловлювання від його імені. Взявши за основу п'єсу – казку «Стрімкий як вітер» Н. Осипчук [6, с. 108–115], як окрему роль можна обрати Романа чи Михайла, дресирувальника, маму Романа і в залежності від цього, обдумати зміст повідомлення. Наступний етап- вибір реципієнта (аудиторії) та самої форми звернення. На вказаному етапі досить тяжко самотійно визначити спосіб вираження тексту (це може бути усний текст, лист, інформаційне повідомлення тощо) і важливо, щоб зміст сказаного був комплементарним до форми передачі. В кінцевому випадку, таблиця міститиме відповіді на наступні питання: «хто?» – «кому?» – «у якій формі?» – «що може / бажає сказати?» В рамках позакласного читання варто практикувати ідентичні засоби із більшими за форматом текстами чи їх частинами, по типу «Пітер Пен і Венді» Баррі Джеймс Метью [2], що сприятиме засвоєнню масштабнішого блоку інформації із більшою кількістю героїв. Зазначений алгоритм доцільно застосовувати і на уроках природознавства, зокрема, при вивченні ланцюгів живлення, корисних копалин, кліматичних умов, рослинного у тваринного світу різних країн. Частково модифікуючи зміст таблиці, учні зуміють самотійно встановлювати причину – наслідкові зв'язки.

Методика «коло Венна» універсальна у роботі із молодшими школярами у випадках, коли виникає потреба диференціювати спільні та відмінні ознаки об'єктів, які співставляються. Місце перетину кола 1 і кола 2 – це спільні властивості, характерні обом категоріям чи явищам. У такий спосіб можна порівнювати величини, літературних героїв, природні явища. На заняттях із математики – варто запропонувати порівняти геометричні фігури: прямокутник і квадрат; на природознавстві – птахів та комах; на українській мові – словосполучення та речення, різні частини мови.

Акцент на пошуку творчих рішень, як правило, при роботі в команді ставить методика *brainstorming* (мозкового штурму). Не дивлячись на те, що вона лежить в основі більшості ідей при роботі із дорослими людьми для генерації колективних (творчих) рішень паралельно систематизуючи набуті знання, - опановувати її доречно із шкільних років. До прикладу, посередині дошки вчитель фіксує певне поняття і учні, в порядку черги, говорять все, що їм про це слово відомо. Найбільш влучні коментарі записуються вчителем навколо ключового слова, від чого «картина» набуває форми кола чи куща. Якщо слово чи тематика для дітей повністю нова – попередньо варто показати невеликий відеоролик, після чого слова, вимовлені учнями на позначення явища, частково транслюватимуть ефективність засвоєння щойно почутого матеріалу. Варто зауважити, що процес мозкового штурму має на меті акумулювати факти, у яких впевнені учні, і не передбачає фіксацію тих, що є їхніми здогадками або суб'єктивними асоціаціями.

Підсумовуючи зазначене відмітимо, що оптимізація навчального процесу передбачає, в першу чергу, трансформацію методик та технік, якими оперує викладач при роботі із учнями за – для розвитку у останніх критичного мислення. Найбільш ефективні – передбачення, «Рафт (RAFT)», коло Венна, мозковий штурм – базуються на законах логіки і що не менш важливо, їх реально використовувати в умовах дистанційної освіти. На сучасному етапі розвитку суспільства безспірною являється теза відносно необхідності функціонування освітнього процесу на засадах проактивності, тобто із урахуванням вимог, які в подальшому поставатимуть перед учнями, як повноцінними членами суспільства. У зв'язку із зазначеним, подальші наукові пошуки вбачаємо у потенційному розширенні кола практичних способів розвитку критичного мислення у школярів, в тому числі, із застосуванням ІТ-технологій.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Вибрані твори. К., 1991. 370 с.
2. Джеймс Метью Баррі «Пітер Пен і Венді» переклад з англ. Н. Косенко, 2010. 225 с.
3. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века. А.В. Тягло, Т.С. Воропай. Постметодика. 2001. № 3 (35). С. 19–26.
4. Основы критического мышления: метод. пособ. для учителей. Киев: 2009. 180 с.
5. Пометун О., Сущенко І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи : метод. посіб. для вчителів. Київ, 2017. 96 с.
6. Савченко О. Я. Українська мова та читання: Підручник для 3 класу (у 2-х частинах): частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

О.С. Залізник,
вчитель Київського професійного енергетичного ліцею
Р.М. Поліщук,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Київського професійного енергетичного ліцею

ЗАСТОСУВАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТІ

Змішане навчання дуже часто називають гібридним. Це — інтеграція онлайн-навчання з традиційним навчанням у класі. Змішане навчання передбачає використання двох або більше різних методів навчання, наприклад чергування очних занять з онлайн-навчанням.

На думку українських вчених (В. Кухаренка, Ю. Тріус, А. Стрюк), *змішане навчання* — це цілеспрямований процес здобування знань, умінь, навичок в умовах аудиторної та поза аудиторної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі використання і взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання за наявності самоконтролю тим, хто навчається, часу, місця, маршруту та темпів навчання [1, с. 456].

Проектування змішаного навчання вчителем.

Важливою частиною у проектування змішаного навчання є визначення обсягу та мети запровадження дистанційних технологій, акцентування уваги на співпраці учнів між собою та з вчителем, зворотного зв'язку і використання зустрічей в класі для коригування отриманих знань. Крім того, потрібно зробити:

- аналіз освітніх програм та наявних електронних освітніх ресурсів (чого ми маємо навчити і які ресурси є нам на допомогу);
- аналіз власного досвіду дистанційного викладання (які цифрові інструменти спростили Вашу роботу, чи готові учні до використання тих чи інших цифрових інструментів);
- планування викладання свого предмета за дистанційною (синхронно, асинхронно) та очною формами навчання, зокрема створення таблиці для розуміння, які елементи уроків.

Важливо щоб здобувачі освіти мали інформацію про:

- місце розміщення новин і оголошень з питань дистанційного навчання за предметом (сайт або блог школи, або блог, електронна пошта тощо); посилання на профілі у месенджерах, якщо Ви їх використовуєте; розклад уроків;
- методи дистанційного навчання: концепція введення синхронного, асинхронного дистанційного навчання, опис запровадження групової роботи або виконання навчальних, дослідницьких проєктів онлайн.

- вимоги до цифрових навичок учасників, перелік ресурсів, інформація про використання комунікаційних ресурсів, навчальні матеріали та програмне забезпечення (перелік цифрових інструментів з гіперпосиланнями на відеоролики чи інструкції з користування ними).

- способи передачі завдань на перевірку та політику їх оцінювання: спосіб отримання виконаних учнівських завдань; графік онлайн-консультацій вчителів для різних класів; терміни оцінювання робіт за потребою; спосіб отримання учнями оцінок і коментарів вчителя; політика оцінювання для невиконаних і запізнених завдань; можливі засоби подолання технічних труднощів.

- вимоги до учнівської поведінки, присутності: опис очікувань щодо поведінки учнів в онлайн-класі; дії в разі відсутності на уроці з поважних причин, запізнення тощо.

- за потребою методичні (теоретичні та практичні) рекомендації щодо розробки й використання педагогічно-психологічних та інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання; критерії, засоби і системи контролю якості дистанційного навчання; змістовне, дидактичне та методичне наповнення веб ресурсів (дистанційних курсів) навчального плану / навчальної програми підготовки [2, с. 153].

Недоліком змішаного навчання є залежність від технічних засобів навчання – вони повинні бути надійними, легкими у користуванні, а також сучасними, інакше бажаного впливу не буде. Отже, питання технічної підтримки є дуже важливим. Також відмічається нерегулярність перегляду лекцій і, як наслідок, відставання студентів. Крім того, комп'ютерна неграмотність може стати на заваді тим, хто хоче отримати доступ до матеріалів курсу. З іншого боку, необхідність отримати кращу підготовку роботи з комп'ютером може призвести до підвищення мотивації, спонукаючи людину опановувати комп'ютерну науку [3, с. 112].

Серед переваг змішаного навчання можливість аналізувати зібрану інформацію, пристосувати процес навчання та оцінювання відповідно до індивідуальних особливостей кожного. Відмічають також можливість отримання позитивного навчального досвіду як при індивідуальній роботі, так і під час спільного навчання у віртуальному класі, що призводить до відчуття успіху. Підсумовуючи, можна стверджувати, що перевагами змішаного навчання є:

- індивідуалізація навчання;
- можливість саморозвитку, самостійного навчання;
- мотивація студентів, виникнення відчуття успіху;
- можливість проведення тестування великої кількості студентів та отримання негайного зворотного зв'язку;
- збільшення навчального часу та кількості матеріалів;

- використання автентичних навчальних матеріалів;
- охоплення великої кількості учасників навчання;
- можливість покращити умови роботи;
- можливість долучити кращих викладачів та консультантів;
- економія матеріальних ресурсів [4, с. 251].

Висновки. Змішане (гібридне) навчання через комбінації найкращих сучасних педагогічних підходів та технологій, методів може забезпечити синергетичний ефект та високу ефективність навчання, формувати нову особистість 21 століття. Це вимагає підвищення кваліфікації викладача та поступової підготовки студента до навчального процесу у нових умовах [5, с. 152].

Для підготовки викладачів бажано використовувати змішане навчання з використанням відкритих дистанційних курсів з підтримкою локальних тьюторів, які можуть показати у дії змішане навчання.

Список використаних джерел

1. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. Упоряд.: Воротникова І.П., Чайковська Н.В. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.
2. Морзе Н. та ін. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. Спецвипуск. С. 1–53. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s39>
3. Мультимедійні системи як засоби інтерактивного навчання: посібник / М.І. Жалдак, М.І. Шут, Ю.О. Жук, Н.П. Дементієвська, О.П. Пінчук, О.М. Соколюк, П.К. Соколов; за ред. Ю.О. Жука. К.: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
4. Онопрієнко О. Технології створення дистанційного курсу: навч. посіб. Відділ початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України. 2008. URL: <https://qr.go.page.link/gMcH7>
5. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://qr.go.page.link/QP7Cm>

І.О. Лисоконь,
асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В «ОСВІТНЬОМУ ПРАВІ» УКРАЇНИ

Актуальність теми полягає у визначенні законодавчого закріплення можливості закладів вищої освіти в Україні провадити інвестиційну діяльність. Нині реалізація проектів, співпраця із приватними суб'єктами господарювання, отримання грантів від міжнародних та благодійних фондів, державна фінансова підтримка є структурними складовими інноваційної та інвестиційної діяльності закладів вищої освіти в контексті перспективного планування їх подальшої діяльності. Сучасні тенденції, особливо у період реформування освітньої галузі, потребують комплексного перегляду підходів, методів та форм освітньої політики, зокрема з питань нормативного забезпечення інвестиційної діяльності у вищій школі. **Метою дослідження є** аналіз та узагальнення аспектів «освітнього права» у питанні інвестиційної діяльності закладів вищої освіти в Україні як елемента державної освітньої політики. **Предметом дослідження є** аналіз «освітнього права» [6, с. 78] щодо інвестиційної діяльності закладів вищої освіти в Україні як елемента державної освітньої політики. **Практичне значення дослідження** полягає у висвітленні сучасного стану нормативно-правового забезпечення інвестиційної політики України в галузі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади державної освітньої політики активно розробляються В. Андрущенко, В. Бобрицька, Р. Вернидубом, Ю. Дудник, С. Макаренко, В. Савельєв тощо. Дослідженням інвестицій як напряму державного управління в сфері освіти М. Баран, Ю. Литюга, В. Мартиненко та С. Останіна. Теоретично базу залучення інвестицій та ефективність освітнього інвестування системи вищої освіти вивчають О. Базилевич, І. Вахович, М. Гончаренко, Д. Коваленко, С. Кожем'якіна, В. Кремень, В. Майстер, С. Пиріг, В. Савіщенко, Т. Яровенко та інші. Теоретико-методологічні засади дослідження законодавства у сфері освіти розробляють В. Андрущенко, В. Зайчук, Є. Красняков, С. Ніколаєнко, В. Савельєв та Т. Фініков.

Освіта є особливим соціальним інститутом, стан та розвиток якої можна охарактеризувати десятками показників, але основоположним показником розвитку системи освіти в будь-якій державі є стан нормативно-правового забезпечення та механізми його реалізації на практиці. Тому важливим питанням теорії та методики управління освітою є формування правового поля освіти [1, с. 136] або «освітнього права» [6, с. 78]. На нашу думку,

«освітнє право» — сукупність нормативно-правових актів України, що вирішують, забезпечують, контролюють та скоординовують питання діяльності освітньої галузі, всіх її інститутів, суб'єктів та суміжних з нею міжгалузевих питань.

«Освітнє право» [6, с. 78] в Україні представлене низкою нормативно-правових актів прийнятих Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та іншими центральними органами виконавчої влади в Україні. Тому з огляду на обрану тематику дослідження важливо проаналізувати окреслене правове поле у напрямку закріплення можливостей здійснення інвестиційної діяльності закладами вищої освіти.

Переглянувши Закон України «Про освіту» (2017) [3] можна зробити висновок, що закон передбачає та обґрунтовує достатню кількість аспектів необхідних для якісної інтеграції освіти до європейського освітнього простору. Законом визначена мінімальний поріг бюджетного забезпечення у розмірі не менше ніж 7% ВВП, що формується за рахунок державного та місцевого бюджетів. Варто зазначити, що закон визначив закладами освіти автономію у розпорядженні власними коштами, можливість отримання коштів не тільки від держави, спроможність брати участь у національних або міжнародних грантах, перспективу отримання фінансової та благодійної допомоги для власного розвитку тощо.

Перелічені зміни не тільки підтверджують позитивну тенденцію у розвитку освіти, а й сприяють покращенню інвестиційного мікроклімату в освітньому середовищі. Проте зазначений закон не визначає інвестиційні права чи можливості закладів освіти, що дає нам змогу дійти до висновку про нестійкі кроссекторальні зв'язки між освітньою політикою, зовнішньоінвестиційною діяльністю та державним управлінням.

Вища школа в Україні здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014) [2]. Законом передбачений вектор розвитку системи вищої освіти, закріплено права та обов'язки суб'єктів вищої освіти, визначені загальні положення та принципи функціонування, унормовано структуру вищої освіти та загальні питання державної освітньої політики у вищій школі тощо. Окреме місце в законі відведено фінансово-господарській діяльності закладів вищої освіти. Проаналізувавши даний розділ можна стверджувати про неузгодженість деяких його норм. Наприклад не існує заборони на зовнішньоінвестиційну діяльність, але і не визначено підґрунтя для провадження такої діяльності на практиці або серед запропонованих можливих джерел фінансування відсутні інвестиції як одне із джерел. Водночас як позитивне набуття оновленого «освітнього права» [6, с. 78] відзначимо те, що Закон України «Про освіту» (2017) [3] визначає, що форми і види фінансування та інші питання фінансово-економічної діяльності закладів освіти можуть регламентуватись іншими спеціальними галузевими нормативними актами.

Важливим елементом інвестиційної діяльності є реалізація певними суб'єктами в повній мірі наданого права законодавчої ініціативи. Уряд та центральні органи виконавчої влади в Україні створюють та регулюють основні вектори реалізації державної інвестиційної політики без акцентування уваги на галузевій приналежності. Протягом декількох років, не дивлячись на оновлення нормативно-правових актів, що регулюють освітню галузь в Україні, Міністерством освіти і науки України не запропоновано уряду або парламенту проекти документів з уточнення прав та можливостей інвестиційної діяльності закладів освіти, не надано тлумачень або посилань на інші нормативні акти про організаційні, правові чи інші аспекти здійснення закладами вищої освіти інвестиційної діяльності.

Вважаємо, що важливими кроками у реформуванні системи вищої освіти, зокрема інвестиційної діяльності, є видання Указу Президента України «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» (2020) [7], прийняття Концепції реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти України (2019) [5], окреслене завдання Міністерства освіти і науки України щодо забезпечення взаємодії між закладами вищої освіти та промисловим сектором [4]. Проте зазначимо, що перелічених документах висвітлення питання інвестицій у вищу школу України не враховані в повній мірі, з огляду на відсутність нормативного підґрунтя, загальні тенденції ринку освітніх послуг та стан освітньої інфраструктури.

На підставі вище викладеного ми дійшли висновку, що інвестиційна діяльність у вищій школі визначається нормативно-правовими актами, що регулюють державну інвестиційну політику України. Питання інвестиційної діяльності та нормативного закріплення прав, обов'язків та можливостей закладів вищої освіти в даному напрямку потребують унормування на інституційному рівні. У нормативно-правовій базі, що регламентує освітню сферу в Україні взагалі не зустрічається поняття «інвестиції». Проте важливо, щоб на законодавчому рівні було закріплено можливість закладів вищої освіти самостійно брати участь в інвестиційній діяльності, визначено їх інвестиційні права і можливості.

До прийняття нового законодавства в освіті домінував радянський та пострадянський тип інвестицій в освіту, де головний інвестор – держава. Держава одночасно визначала напрями розвитку, державну освітню політику та необхідність інвестицій в освіту, що суттєво гальмувало розвиток освіти як соціально-економічного інституту держави. Нині на етапі реформування освітньої галузі важливим є конкретизація положень нормативно-правових актів України щодо інвестиційної політики у вищій школі.

Перспектива подальших досліджень. Аналіз законодавчої бази освіти, інвестиційної діяльності закладів вищої освіти та пошук слабких місць дадуть змогу сприяти удосконаленню чинного законодавства, визначити

пріоритетні напрями для інвестування в систему освіти на інституційному рівні та закріпити інвестиційні можливості закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Андрущенко, В. (2008). *Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю* : 2-ге вид., допов. Київ : Знання України. 819 с.
2. Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII від 01.07.2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Закон України «Про освіту» №2145-VIII від 05.09.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Засідання комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій від 03.02.2021 року. Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kpo.rada.gov.ua/documents/zasid/75602.html>
5. Концепція реформування публічного фінансування та управління закладами вищої освіти України. Міністерство освіти і науки України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1obC0K1NMhh9soat7LK9y-ughV4n070-h/view>
6. Андрущенко, В., Андрусишин, Б., Бобрицька, В., Вернидуб, Р., Савельєв, В., та ін. (2015). *Освітня політика: філософія, теорія, практика* : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 484 с.
7. Указ Президента України «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» №210/2020 від 03.06.2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>

О.О. Марчук,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Л.Б. Мельничук,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

ЕВОЛЮЦІЯ ОСНОВНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОНЯТЬ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ УКРАЇНИ ХІХ–ХХІ СТОЛІТТЯ

Впродовж десятиліть тлумачення термінів «освіта», «навчання», «виховання» змінювалися відповідно до освітньої політики урядів. Оскільки територія України перебувала в складі різних держав, то і трактування цих педагогічних лексем зазнавало помітних змін. Загалом, в їх трактуванні в історії педагогіки ХІХ–ХХІ століття можна виокремити чотири основні етапи відповідно до періодів розвитку тогочасної педагогічної думки.

І етап – педагогіка ХІХ – початку ХХ століття. Офіційно робота вчителів, викладачів, діячів освітньо-культурних установ ХІХ – початку ХХ ст. повинна була спрямовуватися на виховання вірнопідданих царю та православній церкві, асиміляцію українців і росіян як громадян єдиної Російської імперії: мета навчання і виховання дітей та молоді спрямовувалася на «виховання в них

любіві до матері-церкви і святої єдиної Вітчизни» [1, с. 310]. Відповідно до Емського указу (1876 р.) українська мова витіснялася, а освітній процес в навчальних закладах та інших освітньо-культурних установах повинен був відбуватися на російській мові.

II етап – національно-зорієнтована педагогіка XX століття. У наукових працях 1917–1920 рр. XX ст. зміст трактування термінів «навчання» та «виховання» кардинально змінився. У навчанні та вихованні дітей та молоді, незалежно від того, де вони здійснювалися, національно-патріотичний аспект був головним, що було зумовлено політичними подіями: в Україні було утворено УНР, Українську державу, спостерігався національно-патріотичне відродження, що супроводжувалося виникненням українських шкіл, громадських організацій, клубів тощо. У 1917–1920 рр. в Україні офіційно було взято курс на українізацію і національне виховання було проголошено пріоритетним. Аналіз педагогічної та історичної літератури засвідчив, що тогочасні науковці пояснювали, що виховувати людину потрібно з врахуванням її національної ментальності та культури українського народу. Ці тенденції простежуємо в працях М. Грушевського, Н. Лубенець, С. Русової. На думку С. Русової, яка аналізувала особливості виховання дітей дошкільного віку, виховання «повинне бути пройняте національним духом нашого народу, має закладатись так, як колись закладалася наша національна школа в XVI ст., на цілком демократичному ґрунті» [2, с. 274]. Вчені пояснювали, що освічена людина необов'язково є вихованою. Науковець І. Огієнко написав, що «освічена людина – це людина науково розвинена, освічений може бути невихованим» [3, с. 265].

III етап – педагогіка періоду входження України в склад СРСР та Другої Речі Посполитої. В часи входження частини Західної України в склад Другої Речі Посполитої, навчання і виховання було спрямоване на ополячення українського населення, що було зумовлене політикою асиміляції українців та поляків уряду Ю. Пілсудського. За свідченнями науковців, освіта спрямовувалася на те, щоб «виробити в українців почуття приналежності до Польської держави, виховати лояльних громадян Речі Посполитої шляхом їх політичної асиміляції» [4, с. 155]. У 1921 р. частина України також увійшла до складу новоутвореної УРСР, тому цілі навчання і виховання дітей та молоді мали інше спрямування – формувати будівничих комунізму, атеїстичних особистостей, що вміють працювати в дусі колективізму.

IV етап – педагогіка періоду входження України в склад СРСР. Аналіз педагогічної літератури, виданої у другій половині XX ст., засвідчує зміну підходів до розуміння термінів навчання, виховання, культурна установа та, відповідно, функцій, які на них покладалися. Позитивним аспектом є те, що вчені розуміли процеси навчання і виховання взаємопов'язаними, ставили їх у залежність від умов, в яких вони відбуваються. В «Українській радянській енциклопедії» пояснено, що «виховання – це процес цілеспрямованого,

систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [5, т. 2, с. 251].

III етап – педагогіка періоду незалежної України. У роки незалежності України спостерігаємо зміну підходів до розуміння навчання та виховання дітей та молоді. Зокрема, в «Національній доктрині розвитку освіти» зазначено, що «в умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості» [6]. Вчені та педагоги опираються на кращий педагогічний досвід, використовуючи позитивні надбання освітнього процесу минулого в закладах освіти сьогодення.

Список використаних джерел

1. Експонати на всеросійську церковно-шкільну виставку від Острозького повіту. *Волинські Єпархіальні Відомості*. 1909. Частина офіційна. № 15. С. 309–313.
2. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки. Київ, 2004. 511 с.
3. Митрополит Іларіон (Огієнко). Український стилістичний словник. Підручна книжка для вивчення української літературної мови. Львів, 1924. 497 с.
4. Крамар Ю. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. 404 с.
5. Українська радянська енциклопедія : В 12 т. К., 1977. 1985.
6. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <http://info-library.com.ua>. (дата звернення: 09.02.2021).

І.В. Меркулова,

викладач Відокремленого структурного підрозділу
«Слов'янський фаховий коледж Національного авіаційного університету»

ТЕХНОЛОГІЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Впроваджуючи нові педагогічні технології, активно застосовуючи інноваційні методи навчання, сучасні викладачі української літератури сприяють розвитку пізнавальної активності своїх вихованців, впливають на формування в них позитивної мотивації до навчання. Велику роль у цьому процесі відіграє візуалізація навчального матеріалу.

Останнім часом терміни «візуальний», «візуалізація» все частіше використовуються в техніці, медицині, освіті та інших галузях. Багато авторів ототожнюють поняття «наочний» та «візуальний», проте дані поняття відрізняються. Візуалізація – це активний процес винесення зі внутрішнього плану у зовнішній продуктів мозкової інтелектуально-розумової діяльності. Феномен візуалізації поглиблює загальноприйняте

уявлення про наочне сприйняття як обов'язково зримий процес, який може альтернативно будуватися на основі слухових, дотикових та інших відчуттів, які трансформуються в мислеобрази внутрішнього плану діяльності і, у свою чергу, можуть виноситися в зовнішній план у вигляді структурованих образно-смыслових конструкцій. Виходячи з цього, слід розуміти, що наочне спостереження – це пасивний процес, а візуалізація є активним процесом.

Доцільність використання візуалізації навчальної інформації на заняттях української літератури продиктована, насамперед, необхідністю її подання у вигляді, найбільш відповідному нових потреб сучасного покоління студентів. Психологи і культурологи, характеризуючи це покоління, говорять про нову культуру сприйняття інформації, про «людей екрана», про мислення нового типу – так званому «кліповому» мисленні, яке формується як реакція на стрімке зростання інформаційних потоків, переважно у візуальній формі, на високу фрагментарність, велику різноманітність і повну різnorodність інформації, що надходить.

В останні роки в сучасній педагогіці з'явився новий термін «візуальна освіта», що віддзеркалює зростаючу роль візуалізації у навчанні, тенденцію витіснення звичних текстів і схем зображеннями, моделями, образами, знаками тощо. В основі візуалізації навчальної інформації лежить використання особливостей зорової системи і вродженої здатності людського мозку ефективно працювати із зоровими образами. Зорова система для людини є домінантною, причому не тільки тому, що вона виступає найважливішим джерелом інформації про навколишній світ, але й тому, що вона грає роль внутрішнього каналу зв'язку між усіма аналізаторами, є функціональним органом – перетворювачем сигналів. Візуалізація навчального матеріалу дозволяє переводити навчальну інформацію, що надходить по різних каналах сприйняття, у візуальну форму, що підвищує швидкість обробки і засвоєння матеріалу за рахунок найбільш ефективних способів роботи з ним.

Процеси поширення технологій візуалізації відбуваються стрімко. Візуальне оформлення на заняттях української літератури допомагає логічно структурувати будь-яку інформацію, що сприяє швидкому та ефективному засвоєнню навчального матеріалу. Словесно-логічне мислення дає нам більш точне й узагальнене відображення дійсності. У свою чергу, візуальне мислення допомагає організувати образи, робить їх цілісними, узагальненими, повними.

Візуалізація навчальної інформації на заняттях української літератури дозволяє вирішити цілий ряд педагогічних завдань:

- забезпечення інтенсифікації навчання;
- активізації навчальної та пізнавальної діяльності;
- формування і розвиток критичного і візуального мислення; зорового сприйняття;

- образного представлення знань і навчальних дій;
- передачі знань та розпізнавання образів;
- підвищення візуальної грамотності та візуальної культури тощо.

Сьогодні відома значна кількість візуальних засобів передачі інформації, які можна використовувати на заняттях української літератури: дошка, плакати, схеми та мультимедійний проектор, збірні візуальні засоби (магнітні та шпилькові дошки), демонстраційні моделі, екран / монітор комп'ютера, інтерактивна дошка, буктрейлер, інтелект-карти, кроссенс, гіфки та соціальні мережі, інтерактивні стрічки часу, інтернет-меми, лепбуки, скрайбінг тощо. Будь-яка форма візуалізації інформації містить елементи проблемності. Завдання викладача української літератури – використовувати такі форми наочності, які не тільки доповнили б словесну інформацію, але й самі були б носіями інформації. Чим більше проблемності в наочній інформації, тим вищий ступінь розумової активності студента.

Подання навчального матеріалу з дисципліни «Українська література» реалізоване на базі сучасних технологій візуалізації, сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів, виконує не лише ілюстративну функцію, але й набуває нових якостей, суттєво розширює сферу продуктивного застосування візуалізації у навчальному процесі, створюючи передумови для підвищення його ефективності й результативності.

Головною умовою ефективності реалізації візуальних технологій є добір та структурування навчального матеріалу. Візуальні технології на заняттях української літератури доцільно застосовувати, коли зміст навчального матеріалу спрямований на формування ключових понять, термінів, життєвого і творчого шляху письменника; логічно продовжує раніше вивчене, на основі якого студенти можуть зробити самостійні кроки в пошуку нових знань.

Таким чином, вміло поєднуючи традиційні та інноваційні технології навчання, зокрема візуалізацію навчального матеріалу, сучасний викладач української літератури не тільки сприяє розвитку творчого мислення студентів, а й виховує особистість, здатну приймати нестандартні рішення, робити відкриття, що можуть змінити світ. Адже справжній педагог, на думку В. Сухомлинського, і повинен працювати на майбутнє, сприяти формуванню творчих особистостей, які змогли б вирішувати нестандартні проблеми, впроваджувати нові ідеї в складний для України час.

Список використаних джерел

1. Дем'яненко Г. Українська література. Візуалізований посібник / Ганна Дем'яненко. – Х.: Видавнича група «Основа», 2020.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2004.

3. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія). – К.: Освіта, 2009.
4. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко; За ред. О.І. Пометун. – К.: А.С.К., 2005.
6. Роде М. Скетчноутинг. Посібник із візуалізації ідей. – К.: «Клуб сімейного дозвілля», – 2016.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006.
8. Чепурний Г. Мнемотехніка. Технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти. Навчально-методичний посібник. – К.: Мандрівець, 2017.

А.М. Прядко,

викладач Черкаського фахового коледжу харчових технологій та бізнесу,
спеціаліст другої категорії

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ

На даний час система професійної та загальної освіти є важливою сферою діяльності людини, одним з тих соціальних інститутів, значимість яких постійно зростає по мірі розвитку суспільства в бік інформаційно-технологічного і соціально-економічного прогресу. Сучасному суспільству потрібні компетентні фахівці, які володіють творчим мисленням, новим поглядом на проблеми, здатні самостійно перетворювати отримані знання для засвоєння нових технологій, виробництв і продуктів. Виникає необхідність у комплексному вирішенні проблеми якості підготовки майбутніх фахівців. Для вирішення означеної проблеми необхідна розробка сучасної стратегії освіти, інноваційних педагогічних концепцій, технологій, методів навчання [2, с. 10].

Традиційне навчання з його авторитаризмом, орієнтацією на середнього учня, перевагою репродуктивної діяльності над пошуковою не відповідає вимогам часу. Настала необхідність переходу від «передачі знань» до «навчання вчитися», «навчати жити». Сучасному учневі не так треба подати тему, як навчити осмислювати її, а він вже потім шукатиме інформацію, яка допоможе реалізувати проблему. В. Г. Кремень з цього приводу зазначає, що для того, щоб не втрачався смисл навчання, потрібно «позбутися формального підходу у навчанні, перетворити навчальну діяльність на органічне засвоєння знань як методології й основи діяльності в різних галузях життя» [3, с. 7]. Інноваційні педагогічні технології покликані сприяти вдосконаленню системи освіти і позбутися згаданого формалізму.

Якісна підготовка фахових молодших бакалаврів потребує творчого підходу викладачів та майстрів виробничого навчання до вибору змісту, форм, методів та засобів навчання, максимального використання досягнень

сучасної педагогічної науки, нових педагогічних і виробничих технологій, які мають бути орієнтованими не лише на передачу готових знань, а й на формування комплексу особистісних якостей студентів. Оновлення змісту підготовки в навчальних закладах становить основу стратегічних завдань, визначених Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»). Це зумовлює необхідність реалізації Законів України «Про освіту», «Про фахову передвищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні тощо. Нині розроблено велику кількість технологій навчання, що спонукає до теоретичного узагальнення, аналізу, класифікації та вибору оптимальних. Таким чином, проблеми вдосконалення освітнього процесу професійної підготовки майбутніх фахових молодших бакалаврів, їх недостатня теоретична розробленість та потреби практики, є досить актуальними.

У нормативних документах наголошується необхідність розвитку професійної освіти з метою підготовки кваліфікованих фахівців, конкурентоздатних на ринку праці, таких, що вільно володіють своєю професією і орієнтованих в суміжних областях діяльності, готових до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності. Реалізація цієї мети припускає, перш за все, підвищення якості освіти. Вирішення цієї проблеми багатопланове, оскільки якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності: зміст освіти, технології навчання, матеріально-технічне забезпечення, кадровий потенціал.

Головну ідею реформування системи освіти можна сформулювати так: ефективність навчання та формування навчально-пізнавальних умінь у студентів фахової передвищої школи може бути поліпшена завдяки проектуванню та впровадженню інноваційних освітніх систем і технологій.

На сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «інновація». Основою інтеграції наявних поглядів може бути системний підхід, тобто розгляд інновації як цілеспрямованої зміни, нововведення у певній системі, яке вдосконалює цю систему, призводить до її прогресивного розвитку. Крім того, дослідження історичного аспекту впровадження інновацій у систему освіти дає змогу зробити висновок, що педагогічна інноватика інтегрує в собі різноманітні підходи до здійснення нововведень в освіті, підґрунтям яких є філософські, психологічні, педагогічні розробки та нові досягнення у сфері комп'ютерних наук. Згодом, інтенсивний процес реформування освіти в Україні, активний пошук та експериментування, зумовлені становленням власної освітньої системи, приєднанням до Болонського процесу, виявили суттєві розбіжності в традиційній та інноваційній системі освіти.

Традиційне навчання – зорієнтоване на збереження та відтворення культури, забезпечує стабільність у соціумі за рахунок переважно

репродуктивної діяльності учня, формування виконавчих здібностей, розвиток уваги та пам'яті.

Інноваційне навчання – стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі; зорієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку творчих здібностей, різноманітних форм логічного та образного мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми.

Нові технології не тільки створюють сприятливі умови для творчості студента, але насамперед висувають нові вимоги до викладача, який повинен:

- діагностувати цілі навчання, виховання та особистісного розвитку;
- глибше володіти навчальним предметом;
- моделювати професійну діяльність майбутнього фахівця за умов професійного навчання;
- визначати й цілісно прогнозувати структуру навчального процесу;
- організовувати самостійну та самоосвітню роботу студентів для підготовки до лекцій, семінарів, лабораторних та практичних занять;
- розробляти опорні конспекти та структурно-логічні схеми для ефективної побудови лекцій;
- створювати принципово нові різновиди наочних засобів (раціональної наочності);
- вільно володіти методами проблемного розвивального навчання (активними методами);
- знати та вміти диференціювати групову роботу або індивідуальні заняття з використанням комп'ютерів тощо.

Структуру і зміст інноваційних технологій навчання проектують з урахуванням того, що ефективність навчання у професійному навчальному закладі визначають і рівень кваліфікації викладачів, і їхні ціннісні спрямування.

Об'єктивне прискорення науково-технічного і соціального прогресу, кризові економічні, екологічні, демографічні, політичні та інші явища, що виникли у сучасному світі, неминуче позначаються на системі освіти, загострюють протиріччя і труднощі формування молодого покоління. Впровадження інновацій у галузі професійної освіти сприяє не лише істотному підвищенню рівня підготовки кваліфікованих фахівців, а й переорієнтації на особистість. Йде час, удосконалюються технологічні процеси, розробляються новітні технології, але будь-що не обходиться без людини, робітника, спеціаліста, професіонала. Конкуренція на ринку праці та підвищення якості продуктивності праці вимагає від робітника високих професійних знань, технічної грамотності та рівня культури праці. Заклад фахової передвищої освіти повинен гарантувати рівень підготовки, який відповідає міжнародним вимогам, інтересам розвитку України і

регіональним потребам. Реалізація освітнього процесу може бути ефективною лише за умови поповнення форм, методів здійснення навчального і виховного процесу. Під час навчання із застосуванням інноваційних методів студент стає не об'єктом, а суб'єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це забезпечує внутрішню мотивацію навчання, що сприяє його ефективності. Завдяки ефекту новизни та оригінальності інтерактивних методів при правильній їх організації зростає цікавість до процесу навчання. Інтегрування звичайного уроку з інноваційними методами навчання дозволяє зробити процес навчання більш цікавим, різноманітним, інтенсивним. Використання інноваційних технологій допомагає викладачу краще оцінити здібності і знання студента, зрозуміти його, спонукає шукати нові, нетрадиційні форми і методи навчання, стимулює його професійний ріст і подальше освоєння нових методів.

Список використаних джерел

1. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 6.06.2019 р. № 2745-VIII. Відомості Верховної ради. Дата оновлення 20.03.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>. (дата звернення 21.02.2021).
2. Інноваційні технології навчання : навч. посіб. для студ. вищих технічних навчальних закладів / кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш. Київ : НТУ, 2017. 172 с.
3. Кремень В. Якісна освіта в контексті загально-цивілізаційних змін. *Психологія і педагогіка*. 2007. (№2). С. 5–17.
4. Березівська Н.С. Інноваційні особливості в освітньому процесі. Використання інноваційних технологій в освітньому просторі : зб. виступів учасників II Всеукр. наук.-прак. конф. вищ. навч. закл. Укр., м. Білгород-Дністровський, 24 жовтня 2019 р. Білгород-Дністровський, 2019. С. 6–7.
5. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті : зб. наук.-метод. праць / за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28.

С.В. Романчук,

асистент кафедри іноземних мов економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ У ДИСКУРСІ ВИКЛАДАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО

Актуальність проблеми обґрунтовується зростанням ролі англійської мови у фаховій підготовці студентів, потребою у наближенні навчального процесу до конкретних виробничих ситуацій, а також досить високою навчальною ефективністю кейс-методу у формуванні конкретних мовних навичок студентів. Саме завдяки своїм лінгводидактичним властивостям

кейс-метод в останні роки привертає все більше уваги викладачів ділової іноземної, зокрема, англійської мови. Аналіз сучасних наукових публікацій свідчить, що дослідженнями у даному напрямі займалися Н. Бойко, В. Ковалюк (застосування методу кейс-стаді у процесі викладання іноземних мов)[1], Ю. Дегтярьова (підвищення ефективності вивчення іноземних мов за допомогою кейс-методів)[2], Н. Демченко (сучасні тенденції у викладанні іноземних мов за професійним спрямуванням студентам-економістам)[3], В. Знанецький (використання кейс-методу в професійно-орієнтованому навчанні іноземної мови) [4], І. Романов (умови застосування методу кейсів при навчанні іноземних мов) [5], О. Федоришин (метод кейс-стаді у методиці навчання іноземних мов) [6], Т. Фоменко (застосування кейс-методу під час вивчення іноземної мови в аграрних закладах вищої освіти) [7] та інші.

Аналіз конкретних ситуацій (case-study) є ефективним методом активного навчання, що передбачає колективний розгляд реального випадку, коли існує потреба вирішення однієї або кількох проблем і при цьому може існувати багато рішень. Важливо звернути увагу на основні ознаки цього методу: наявність конкретного життєвого випадку (ситуації) з певної сфери професійної діяльності; формулювання викладачем контрольних питань щодо ситуації; розгляд ситуації в мікрогрупах; обговорення ситуації в загальній групі, викладення мікрогрупами своїх варіантів вирішення проблеми, представленої в ситуації.

Важливо врахувати принципи застосування кейсів у викладанні ділової англійської мови: партнерства, співпраці зі студентами; використання останніх досягнень педагогічної науки і досвіду колег; творчості (перетворення кейса в індивідуально неповторний творчий продукт, посилення ролі творчої імпровізації в ході навчання [2]. Використання кейс-методу у дискурсі викладання ділової англійської мови вносить суттєві зміни у традиційне академічне навчання. У процесі аналізу ситуацій в аудиторії встановлюються демократичні ділові стосунки між студентами і викладачем, які стають рівноправними учасниками пошуку шляхів вирішення проблем, обумовлених змістом ситуації. У такому навчанні викладач виконує роль фасилітатора і консультанта, який сприяє активізації навчальної діяльності та встановленню дружньої творчої атмосфери в аудиторії.

Методика підготовки та застосування кейс-методу передбачає декілька етапів. На першому етапі здійснюється вибір ситуацій, які відтворюють конкретні проблеми, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів. Кейс має бути побудований так, щоб спонукати студентів до взаємодії і співпраці, а використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (створення блогів, участь у форумах, чатах тощо) забезпечує функції кейса в рамках спеціального освітнього сайту. Варто врахувати, що кейс повинен мати такі структурні складові: Background

(введення), Creative Task (творче завдання), Communicative Workshop (майстерня спілкування)[2]. При цьому варто врахувати відповідність рівня підготовленості студентів складності кейсу. Доцільним є попереднє повторення необхідного мовного матеріалу або закріплення необхідних англомовних навичок для того, щоб студентам вистачило наявного мовного запасу при виконанні завдань кейсу.

Другий етап полягає в індивідуальній роботі студентів над кейсом (аналіз тексту, пошук проблем, підготовка варіантів їх вирішення та аргументів, мовна підготовка з точки зору лексики і граматичних конструкцій). Основним завданням цього етапу є формування мотивації до спільної діяльності, прояв ініціативи студентів.

Третій етап передбачає занурення у спільну діяльність та організацію спільної роботи над кейсом в малих групах. Роль викладача полягає у тому, щоб створити творчу й одночасно цілеспрямовану, керовану атмосферу в процесі обговорення. У малих групах йде пошук вирішення проблеми кейсу шляхом зіставлення ідей учасників та вироблення спільного рішення. Кожна мала група представляє в аудиторії свою позицію та відповідає на питання інших малих груп. Викладач організовує і скеровує загальну дискусію, стежить за мовною правильністю висловлювань студентів, допомагає і підказує, не перериваючи ходу обговорення.

На четвертому етапі відбувається дебрифінг та рефлексія роботи на попередніх етапах, здійснюється аналіз здобутків та проблем, обговорення досягнутих результатів. Крім того, викладач завершує дискусію, аналізуючи процес обговорення кейсу і роботи всіх груп, описує і коментує дійсний розвиток подій, звертає увагу на мовні помилки, підводить підсумки, формулює завдання для подальшої роботи [5].

Досвід викладання ділової англійської мови у закладах вищої освіти свідчить, що в процесі роботи над ситуаціями у студентів розвиваються вміння обробляти інформацію і висловлювати свої думки, генерувати самостійне мовлення на основі власних висновків, без опори на готовий матеріал. Це спонукає їх думати і висловлювати свої думки англійською мовою. Вони також розвивають англомовні компетенції ділових комунікацій. Підсумовуючи роботу над кейсом студентам доцільно пропонувати завдання з написання меморандумів, проведення презентацій, інтерв'ю, методичних рекомендацій і, в такий спосіб, розвивати їхні письмові англомовні навички.

Застосовуючи кейс метод необхідно враховувати певні проблеми, що можуть виникнути у навчальному процесі. Зокрема, деякі студенти, які звикли до традиційних форм навчання, можуть бути не готові до самостійного змістового опрацювання запропонованого інформаційного матеріалу. Непідготовленість та нерозвиненість їх мотивації може призвести до поверхневого обговорення кейса, тому кейс-метод на заняттях іноземної

мови вимагає певного запасу знань і достатнього рівня володіння іноземною мовою і рекомендується застосовувати на старших курсах. Варто зауважити, що кейс-метод не є універсальним і дає гарні результати в поєднанні з іншими методами навчання, оскільки сам по собі не формує обов'язкового нормативного знання мови [6, с. 219–220].

Ще однією проблемою, яка може спричинити зниження ефективності кейс-метода є психологічна неготовність студентів, які мають необхідну мовну підготовку і професійні знання, але не виявляють активність через побоювання, що їх думка буде не сприйнята викладачем або колегами [1]. У цьому випадку викладач має створити в аудиторії психологічно комфортне середовище, прийняти правила, згідно яких надати кожному право висловлювати власну думку і поважати думку інших.

На основі аналізу релевантних публікацій, а також враховуючи власний досвід, можна зробити висновок, що застосування кейс-методу дає вагомі дидактичні переваги у вдосконаленні англійської ділової мови, оскільки цей метод: підвищує рівень знання англійської ділової мови в цілому, створює необхідне мовне середовище і мотивує студентів використовувати англійську мову для реального спілкування; сприяє ефективному розвитку навичок усіх видів мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, говоріння і письма; робить розуміння та застосування англійських професійних термінів більш усвідомленим і ефективним, оскільки потребує вміння їх використовувати; розвиває творче мислення англійською мовою та вміння вести дискусію, формулювати різні типи питань та аргументувати відповіді; розвиває навички проведення презентації, вміння публічно представити свою роботу англійською мовою без опори на готовий текст; удосконалює навички професійного читання і обробки інформації англійською мовою; активізує самостійну роботу студентів над удосконаленням ділової англійської мови.

Список використаних джерел

1. Бойко Н. Г., Ковалюк В. В. Застосування методу кейс-стаді у процесі викладання іноземних мов. *Актуальні проблеми філології та методики викладання гуманітарних дисциплін*: зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2016. С. 52–56.
2. Дегтярьова Ю. В. Підвищення ефективності навчання іноземних мов з використанням кейс-методів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2010. Вип. 17. С. 40–47. URL: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/173.pdf>
3. Демченко Н. С. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов за професійним спрямуванням студентам-економістам. *Мовна освіта в сучасних ЗВО: тенденції, виклики, перспективи*: зб. тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 6–7 березня 2020 року. Біла Церква: БНАУ. 2020. С. 52–55.
4. Знанецький В. Ю. Використання кейс-методу в процесі професійно-орієнтованого

навчання іноземної мови в немовних вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. №37. Том. 3. С. 133–135.

5. Романов І. І. Умови застосування методу кейсів при навчанні іноземних мов. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 60. Том. 2. С. 98–102. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23866>
6. Федоришин О.П. Метод кейс-стаді у методиці навчання іноземних мов. *Сучасні проблеми германського та романського мовознавства*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 24 лютого 2017 року, Рівне, С. 216–221.
7. Фоменко Т. Застосування кейс-методу під час вивчення іноземної мови в аграрних вишах: зб. тез доп. III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії». Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 209–211.

А.М. Самко,

старший науковий співробітник відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

ПЕДАГОГІЧНА ФАСИЛИТАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У контексті сучасних освітніх змін, зокрема й у системі післядипломної педагогічної освіти, виникає потреба у зміні умов, форм, методів та механізмів навчання. Необхідність безперервного підвищення кваліфікації педагогів в умовах модернізації вітчизняної системи освіти, післядипломної зокрема, актуалізувала проблему розвитку професійної компетентності педагогів.

З цієї точки зору стає цікавим відкрите у педагогіці та психології явище фасилітації (від англ. *facilitate* – допомагати, сприяти, полегшувати) – форма групової роботи для розв'язання складних або дуже важливих проблем; для вироблення рішень підвищеної складності або важливості, досягнення поставленої мети.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що фасилітація часто розглядається як техніка (технологія, методологія) найчастіше поряд з тьюторством, коучингом, модерацією, медіацією, тренерством, консультуванням. Нині ці техніки активно розвиваються в нашій країні, а фахівці в цих галузях стають усе більш затребувані.

Технологію фасилітації науковці визначають як процес, що передбачає розробку та управління груповою структурою (що необхідно досягти; хто повинен бути залучений; розробка процесу, в якому бере участь група, і послідовності виконуваних завдань; комунікація; досягнення відповідного

рівня участі та використання ресурсів; групова енергія, рушійні сили і здібності учасників; фізичне і психологічне середовище); результат, який допомагає групі стати краще (підвищити якість рішень; підвищити відповідальність щодо прийнятих рішень; значно скоротити час реалізації рішень; поліпшити відносини в групі; посилити особисту задоволеність учасників групи; сприяти організаційному навчанню) [2, с. 151–152].

Педагогічну фасилітацію дослідники розуміють як взаємодію суб'єктів освітнього процесу, яка ґрунтується на засадах гуманізму, толерантності, передбачає нагальний пошук способів і засобів гуманізації навчально-виховного процесу. Педагогічна фасилітація має цілий ряд вимог як до процесу навчання, так і до особистості викладача, особливо до його вміння будувати взаємовідносини зі слухачами. Сутність педагогічної фасилітації у післядипломній освіті полягає у тому, щоб подолати традиційні підходи та перейти до активного, ініціативного у навчанні слухача.

Головною функцією викладача-фасилітатора є полегшення та одночасно стимулювання процесу навчання, тобто вміння створювати відповідну інтелектуальну та емоційну обстановку, атмосферу психологічної підтримки [2, с. 152]. Основними функціями педагога є мотивація, активізація, підтримка, управління. Фасилітація сприяє підвищенню групової ефективності і спрямована на допомогу групі визначити її загальні цілі та специфічні завдання, оцінити їх потреби і розробити плани щодо їх задоволення; управління груповою дискусією та підтримання її в потрібному напрямку; підтримка учасників в оцінці наявних у них навичок і вироблення нових, в управлінні їх власної міжособистісної динаміки.

Потрібно зазначити, що фасилітатор не навчає учасників, а надає їм спеціальні технології групової роботи для створення необхідного продукту, супроводжує пошук рішення [3, с. 157]. Він виконує подвійну функцію: сприяє комфортній атмосфері та плідності обговорення проблеми. Фасилітатор може працювати не тільки з групою, але й в індивідуальному режимі.

Фасилітатор-викладач стежить за тим, щоб кожен педагог відчував себе рівним серед рівних, незалежно від стажу роботи, звання і категорії. Група підтримує різнопланові взаємини, забезпечує підтримку колег, різнобічність порівняння думок, оцінювання. Деструктивні позиції окремих учасників групи зустрічаються розумінням і доброзичливим виправленням. Педагоги отримують різні форми зворотного зв'язку, користуються широкими можливостями самопізнання, відточують свої комунікативні компетенції. Атмосфера солідарності, небайдужості, причетності до вирішення найважливіших проблем й освоєння перспективних методів сприяє знаходженню оптимальних педагогічних рішень, стимулює залучення додаткових зусиль та готовність до ризиків. У процесі взаємодії фасилітатор створює умови для активізації потенційних можливостей слухачів,

усвідомленого навчання, ініціювання нестандартних ідей, самоактуалізації, саморозвитку, свободу вибору при відтворенні вивченого [1, с. 42]. Кожен педагог може бути впевнений, що його вислухають, заохотять творчий підхід й оцінять нові думки. Фасилітатор культивує на заняттях тактовність, об'єктивність, позиціонує професіоналізм, підтримує глибоке занурення в проблему, пошук оригінальних версій. При цьому він не домінує над групою, а грамотно направляє. Викладач-фасилітатор – це «нейтральний» лідер, присутність якого робить процес прийняття рішення легким і ефективним, а атмосферу в аудиторії – творчою, вільною та позитивною [4, с. 49].

До можливих методів фасилітації науковці відносять технології «Open Space», «інтернаціональне кафе», «ідея-лог», «скампер», грейп-коктейлі, динамічну фасилітацію, класичний мозковий штурм, метод Дельфі, стратегію Уолта Діснея, негативний мозковий штурм, дискусію [4, с. 49]. Метод групової роботи в формі «фасилітації» актуальний в обговоренні питань організаційного розвитку, процесі навчання (проведення конференцій, семінарських занять), при стратегічному плануванні, аналізі ситуацій або проблем, виробленню нових ідей тощо.

Зауважимо, що не кожен викладач готовий стати фасилітатором. Крім таких найважливіших якостей, як емпатія, лідерство, комунікативність, рефлексія, він повинен володіти певними техніками, інструментами, моделями поведінки, які задіє в залежності від ситуації, що складається. Фасилітатор відповідає за якість процесу та результату, а група – за зміст. В процесі взаємодії він використовує цілий спектр ролей: лідер, консультант, експерт, сподвижник, промоутер, управлінець, психолог, слухач тощо.

Зберігаючи неупередженість, фасилітатор активно заохочує кожного педагога робити свій внесок в роботу, стежить за правильним розумінням змісту взаємодії, контролює ефективність власних дій, коригує прояв дисфункціональної поведінки (усвідомленого або неусвідомленого прояву невдоволення, прихованого саботажу, випадіння зі спілкування), регулює прагнення до домінування [1, с. 47]. Більш досвідчені фасилітатори вміють створити атмосферу конкурентного співробітництва, що перетворює заняття в евристичне творення (процес відкриттів та винаходів).

Отже, педагогічна фасилітація в освітній діяльності закладів післядипломної освіти – це більш високий рівень навчання, який відповідає сучасним вимогам. При фасилітації навчання викладач має можливість використовувати не догматичні методи та прийоми, а ті з них, які спонукають до творчого засвоєння необхідної інформації, формують вміння міркувати [4, с. 48]. Педагогічна фасилітація дозволяє викладачу зайняти позицію не «над», а «разом», «поруч» зі слухачами. Все це разом дозволяє створити умови для підвищення активності слухачів, оптимізує процес розвитку професіоналізму.

Список використаних джерел

1. Волобуева, Т.Б. (2018). Фасилитация развития профессионализма педагогов. *Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров*. Научно-теоретический журнал. Вып. 3 (36). 41-50.
2. Гвоздй, С., Устьянська, О. (2019). Професійні ролі викладача вищої школи у підготовці майбутніх фахівців. *Освітологічний дискурс*, № 1-2 (24-25). 141-160.
3. Коробова, І.В. (2013). Реалізація індивідуального підходу до формування методичної компетентності майбутніх учителів фізики. *Наукові записки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 4, ч. 1. 155-159.
4. Хайрутдинов, Р.Р. (2017). О феномене фасилитации в высшем образовании. *Казанский педагогический журнал*. № 1. 45-50.

UDC 811.111:004.77=111

Lyudmila A. Toryanik,

National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

THE INTERACTIVE APPROACH IN THE CONTEXT OF TEACHING ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES AT THE PHARMACEUTICAL UNIVERSITY

Abstract. The aim of the present research is to examine the methodological potential of interactive approach in the context of teaching English for Professional Purposes at a pharmaceutical university. The discussed methods for interactive learning are feasible in higher pharmaceutical education.

Keywords: interactive methods of learning, communicative competence, get information, creative tasks.

The use of interactive methods of learning is one of the topical issues of the methodology of teaching English as a foreign language. Having been to the USA at the Language Institute to train teaching English methodology the author would like to share the gained knowledge in it. As interactive training is a form of organization of cognitive activities, the aim of which is to create learning environments in which the student feels his success and confidence. It activates the creative activity of students, trains and develops their ability to think critically and objectively.

Having received the qualitative competence of university training students would easily be adapted to the situation in real life in order to become successful in their careers in modern society. Modern communication technologies have made possible access to a huge number of different types of information.

The formation of the English language competence during the students' study at the university is very important for them to acquire knowledge and skills which should ensure future specialists to be successful in the real society. The questions of the formation of the English language competence under the influence of

globalization are reflected in the scientific works of many researchers and practitioners. Some of them are going to discuss in order to help teachers in solving the certain practical problems in the process of study students gain knowledge required by the labor market.

Among these technologies there are debates, discussions, round tables, conferences, role – playing. Their goal is the creation of additional conditions for the development of communicative competence of students, the formation of public speaking skills, the skills of dialogue and monologue speech of students in the course of discussions in a foreign language. During the discussion students develop their capacity for creative tasks. They learn to express themselves fluently, to manage their own emotions and to cooperate with other people.

Such a training allows to develop skills and abilities to use language as a communication tool. It is a leading principle of communicative orientation. The task of the teacher during the discussion is to guide and assist the process of information exchange by referring to the personal experience of participants in the discussion, to support and encourage their activity, to identify the variety of points of view.

Project activity is another effective interactive method of learning a foreign language. It must be emphasized that the creation of the project is a complex work. It is interesting for students who what to be real scientists, to gain experience in work with scientific literature, as well, as to learn the practical application of knowledge in the field of informational and computer technologies.

Creative project as a form of extracurricular activity on the subject is irreplaceable during the “round tables”, newspaper competitions, is preparation for concerts and plays in a foreign language.

The following methods for interactive learning a used at the English lessons in our pharmaceutical university.

1. Introducing a “hook” – to begin a class with an interesting or controversial question that acts as a “warm-up”. A “hook” is intended to capture the students’ attention, to activate their sensory memory and refer to prior knowledge. By applying a “hook”, the teacher manages to connect the student’s responses with the content of the lesson.

2. Using a misconception example – to incorrect assumptions, wrong applications and asking students to tell the problem with it.

3. Making students get information - instead of telling students what you think is important for them to know, it is relevant to first pose a question or a problem and get a student predict an answer.

4. Peer explanation – inviting students to discuss the key concepts with their peers, and then summarize them in 1–2 sentences.

5. One-minute summary: making students to pause, reflect and write one-minute summary of what they have learnt.

6. Introducing polls, quizzes and surveys. A simple way to check understanding of a topic to intersperse the class with interactive questions, to check on knowledge retention and understanding during a lesson, encourage greater number of participations to debate.

Expected learning outcomes: by the end of the lesson, students are expected to develop understanding of basic English vocabulary in different pharmaceutical career. Materials and resources: PP presentation, laptop and projection screen, videos on various pharmacy specialty. Introduction. Welcome words and lesson objectives. The “hook” – discussing the picture at the slide. Questions to students on this slide.

Here is the following fragment of the lesson outline which features the main interactive learning strategies as described above.

LESSON OUTLINE

Lesson topic: “PHARMACEUTICAL CARE”

Teacher’s Name: _____

Lesson: At the Chemist’s

Total Time: 90 minutes

Date: _____

1. Lesson Objective: Students will be able to:

- Describe minor illness;
- To advise someone about a health problem;
- To buy medications in a drugstore;
- To describe and complain about health feeling.

2. Functions:

Explaining the drugstore vocabulary.

Giving descriptions of the drugstores (National & American).

Describing and comparing differences and similarities of pharmaceutical care systems, showing the preferences.

3. Teaching Points:

Grammar:

If I do ... (If I find ..., I’ll ...)

If I did ... (If I found ..., I would ...)

If I were you, I would ...

I would ... if I were you.

Vocabulary:

Skin applications	Analgesic	Prescription
Poisonous drugs	Cough mixtures	Laxatives
Expectorants	Antiseptics	Hot-water bottles
Pills	Drug cabinets	Coloured labels

4. Training Aids Needed:

HO1(handsout) – list of the drugstore vocabulary

HO2, HO3, HO3, HO4, HO7, and HO8 – practice exercises in reading

(grammar, vocabulary), speaking, listening and writing skills.

- Video

Part There

a. Two Ss open the discussion with the Presentation (National & American pharmaceutical care systems.)

b. Let the class compare differences and similarities of these health care systems, showing the preferences. Class/group work.

Part four

1. Break the Ss into 2 groups.

Group A: Pharmacist.

Group B: Customer.

Let Ss use the dialogue (HO#7) as a pattern to perform their own dialogues.

Have the Ss take the authentic drugs (T Hands them)

2. Have Ss practice the various drugstore activities with a partner. Ss write a composition on the following situations:

- If I were a health care Minister, I would do/change...

- If I were a drugstore owner I would...

- If I were a pharmacist

5. Closing

Summarize the high lights of the lesson.

H/w:

- Practicing conditionals (If I were you...)

- Voc... Ex

- Finish and response a written composition

6. Reserve activity

Give 2 Supplementary tasks to do in class.

7. Verification/Test

Thus, the use of interactive teaching methods in extracurricular activities is one of the most effective ways to achieve the main goal of learning a foreign language to master the language without time of the lesson. Interactive method has a high potential and feasibility in educational process to disclose the most relevant methods of instruction and identify potential challenges which can be met while implementing this strategy during lessons.

References

1. Richards, Jack C., Theodore S. Rodgers. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge University Press, 2011.
2. Toryanik L. A., Semenova L. V. Podcasts as the main aspect to improve communicative skills in teaching English. – III International Scientific and Practical Conference. – Tokyo, Japan, 2020. P. 146-150.
3. Toryanik L. A., Budanova L. The implementation of internet as the source of modern information and communication technologies in teaching English. – V International Scientific and Practical Conference. – Frankfurt, 2020. P. 108–112.

Л.А. Торяник,

Інтерактивний підхід у контексті викладання англійської мови за професійним спрямуванням в фармацевтичному університеті.

Анотація. Мета цього дослідження: вивчити методологічний потенціал інтерактивного підходу в контексті викладання англійської мови для професійних цілей у фармацевтичному університеті. У вищій фармацевтичній освіті. Висвітлені методи інтерактивного навчання англійській мові сприятливі у вищій школі.

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, комунікативна компетентність, отримання інформації, креативні завдання.

Розділ 2

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Т.Ф. Кротова,

доктор мистецтвознавства,

доцент професора кафедра художнього моделювання костюма

Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6367-0317

А.М. Осадча,

старший викладач кафедри рисунка та живопису

Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-5153-8028

ДИЗАЙН ТА РЕКЛАМА В КОНТЕКСТІ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ

Починаючи зі стрімким розповсюдженням технологій Інтернету та телекомунікацій у цілому, все більшої ваги набуває візуальне сприйняття дизайну у рекламі. При цьому найбільш впливовою сферою, де сполучаються дизайн й анімація є так звана «моушн-дизайн» реклама, де поєднуються компоненти анімації форм і кольорів, що використовується не лише для зміни фону, але й для формування власне рекламних продуктів, розкриття сюжету й полегшення візуального сприйняття персонажів реклами, які взаємодіють із зовнішнім середовищем. Існуючі наукові розвідки про вплив реклами на свідомість в основному ґрунтуються на семантиці й психології візуального сприйняття. При цьому саме моушн-дизайн оптимально дозволяє використовувати принципи візуального сприйняття у рекламі [4, 7, 9].

Початок ХХІ ст. відзначається динамічними трансформаціями культурного життя у цілому, що пов'язано як із глобалізаційними процесами, такі з рефлексивним фоном розуміння культурних практик у межах «візуалізаційного повороту».

Відео-реклама, створена шляхом використання графічних засобів, привертає упродовж останніх років все більшої уваги. Упродовж останніх років мова рекламних роликів вивчалась науковцями насамперед на прикладі телевізійної реклами. Було встановлено, що середньостатистична людина щодня отримує до 300 повідомлень реклами із різних носіїв. Водночас з урахування браку виразності, переважна більшість із них

проходить повз увагою глядача. Це, звісно, актуалізує проблематику створення такого рекламного продукту, який би стовідсотково звертав на себе увагу.

Для сприйняття глядачем усієї переданої у рекламному повідомленні чи анімаційному фільмі інформації, запам'ятання найбільш головного та виділення певного бренду на фоні інших, дизайнер має не лише дотримуватися усіх принципів гармонізації композиції, керувати кольоровими й текстурними аспектами та анімацією, але й також вміти чинити вплив на підсвідомість споживача реклами.

Для цього слід зокрема використовувати ефект переваги зображень, який полягає у тому, що картинки і відео легше розпізнаються й згадуються ніж тексти (попри те, що обсяг людської пам'яті для запам'ятовування разом зображень і текстів істотно перевищує обсяг пам'яті зображень і слів окремо). Зокрема, західні дослідники прийшли до висновку, що інструкції й керівництва користувачів, які представляють собою текст, обов'язково мають включати у себе ілюстрації, завдяки яким користувачі запам'ятовують певні відомості легше, аніж у випадку, коли інформація подавалася б у тільки у текстовому й ілюстративному вигляді. Логічно, що вказаний ефект активно використовується у рекламній практиці [8, р. 184].

Значення ефекту переваги зображень характеризується зменшенням по мірі того як ускладняється інформація. Зображення й текст, що суперечать один одному спричиняють настання ефекту інтерференції, що призводить до зниження спроможності людини згадувати рекламні повідомлення. У рекламній діяльності врахування ролі картинок є вельми важливим при початковому позиціонуванні певної продукції чи бренду. Це явище є найбільш характерним для інфографічних фільмів, а також графічних рекламних інструкцій. У цих випадках практично у кожному ролику можна зіткнутися із представленням певного товару, а також підписами принаймні у вигляді слогану. У випадку відсутності зображення певного товару, як правило задіюється логотип у пекшоті, а також фірмовий знак.

Графічне представлення рекламного зображення здійснюється із метою полегшення пошуку, розпізнавання, вивчення, а також запам'ятовування певних дій, об'єктів та ідей. Вони використовуються для ідентифікації (логотип компанії), для формування визначеної альтернативи тексту (наприклад дорожні знаки) чи для привертання уваги до компонентів інформаційного екрану (значок помилки, який виникає поряд з елементами у переліку). У цьому контексті дослідники зазначають про 4 види знакових уявлень: знаки-приклади, знаки подібності, умовні знаки й знаки-символи [8, р. 132].

Знаки-приклади передбачають зображення речей, що є прикладом чи асоціацією із об'єктом, дією чи ідеєю. Зокрема, на знаку, який вказує на розміщення аеропорту, зображено саме літак, а не аеропорт.

Знаки подібності представляють собою зображення, що візуально є аналогічними об'єктам, діям чи ідеям. Ці знаки є ефективними для відображення простих об'єктів і як правило неефективні для зображення складних дій чи ідей. Зокрема, вказівка на поворот зображується позначкою подібності (кривою лінією), однак припис щодо зменшення швидкості шляхом зображення цього знаку не може вважатися ефективним.

Умовні знаки передбачають зображення, що характеризуються слабким відношенням або повною непов'язаністю із дією, об'єктом або ідеєю. Вказане передбачає те, що цей умовний зв'язок слід запам'ятати. Унаслідок вказаної тенденції, умовні знаки доцільно використовувати насамперед у ході розробки певних стандартів у сфері культури чи виробництва, що будуть застосовуватися упродовж досить тривалого періоду часу. З огляду на це, для анімаційної реклами у багатьох випадках застосовуються піктограми. Графічні представлення спричиняють зниження інформаційних навантажень, економію місця в кадрі і підвищення рівня розуміння знаків і піктограм у рекламі для усіх культур. Для рекламного повідомлення чи фільму підвищення ефективності знаків безпосередньо пов'язане з їх виконанням в однаковому візуальному стилі [8, р. 134–135].

Що ж стосується знаків-символів, то вони зображають дії, об'єкти чи ідеї, які мають більш високий рівень абстракції, а тому є складними для розуміння.

Знаки постійно перебувають у динаміці, з огляду на що постійно змінюється і значення слів чи предметів. Водночас численні графічні знакові системи у цифрових інтерфейсних мовах наразі проходять через складний період удосконалення й одночасних конфліктів. Людина постійно проходить через процес навчання машинній графічній мові, а машини у свою чергу активізують розпізнавання мови людських графічних знаків. У контексті диджиталізації реклами важливо зазначити, що більш динамічну й водночас однозначно програмовану реакцію викликають зображення, що «найлегші» за обсягом інформації [1, с. 164].

Упродовж тривалого історичного періоду дефініція реклами передбачала все те, що було пов'язане з розповсюдженням у соціумі відомостей про продукцію й послуги. Це розповсюдження інформації відбувалося із використанням усіх наявних на той час засобів комунікації [9]. Однак упродовж останніх десятиліть виробники усе частіше потребують не лише вирізнення, але й пояснення, яким є функціонал продукту і чим він є відмінний від аналогів. Це створення образу нового продукту вимагає відповідного оптимального рішення у сфері рекламування, яке має сполучити у собі відео та графічний матеріал.

Саме тому для рекламних відео- та аудіо матеріалів найбільш важливим є використання принципів сприйняття візуальної інформації, що сприяє поступовому запам'ятовуванню інформації. Для цього дизайнеру слід

виділити найбільш головне і вдаватися до маніпуляцій свідомістю, зокрема шляхом викликання необхідних асоціацій із продукцією чи послугою, яка рекламується. Додатковим фактором, який дизайнерові слід брати до уваги у ході структурування матеріалу, є принципи візуального сприйняття інформації в анімаційному дизайні, що пояснюють те, яким саме чином глядач отримує й засвоює інформацію шляхом спостереження за візуальними засобами.

На початку ХХІ ст. дизайн трансформувався у складну систему, яка забезпечує процес організації та трансформації штучного середовища людини. З огляду на вказане сучасний дизайн у рекламі можна розуміти як різновид комплексної креативної практичної діяльності із формування естетично досконалого й цілісного предметно-просторового середовища, яке наділене визначеною емоційною інформативністю [2]. У контексті вказаного великого значення набувають проблематика сприйняття кольорів й формування колірної гармонії.

З огляду на використання у рекламі, художні рішення у дизайні мають дві тенденції, коли дизайнер або продовжує вектор розвитку форми (за традицією), або ж вдається до порушень принципів формотворення, створюючи нові напрямки й лінії його розвитку.

Таким чином, з огляду на те, що підхід до кольору як певної константи художнього сприйняття являється вельми актуальним у дизайні, це ж саме питання у контексті проблематики дизайну реклами потребує подальшого і більш глибокого аналізу.

Насамперед слід зауважити, що дизайн й реклама в контексті візуального сприйняття будуть постійно проходити через безпервні інновації, оскільки від ефективності рекламних зображень безпосередньо залежатиме успіх маркетингової діяльності, а отже – і прибуток виробника й продавця. Тому вказана тема постійно буде знаходитися у фокусі як теоретичного, так і практичного дослідницького інтересу.

Список використаних джерел

1. Квитка О.Л. Графический знак в аспекте информационных технологий. *Культура народов Причерноморья*. 2012. № 220. С. 162–165.
2. Косів В. Графічний дизайн, як засіб візуальної комунікації в суспільстві. *Пластичне мистецтво*. 2002. №1. С. 66.
3. Кузнецова І.О. Моделювання візуального сприйняття об'єктів дизайну, декоративно-прикладного і образотворчого мистецтва: дис. ... д-ра техн. наук : 05.01.03. Київ : КНУБА, 2006. 415 с.
4. Огилви Д. О рекламе. Москва : Эксмо, 2011. 232 с.
5. Огилви Д. Откровения рекламного агента. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2012. 240 с.

6. Прищенко С.В. Комп'ютерні технології у моделюванні колірних гармонійних сполучень. *Збірник наук. праць «Технічна естетика і дизайн»*. Київ : Віпол, 2006. Вип. 5-6.
7. Рунге В.Ф. Основы теории и методологии дизайна. Москва : МЗ-Пресс, 2001. 252 с.
8. Lidwell W., Holden K., Butler J. Universal Principles of Design. *Rockport Publishers*, 2010. 272 p.
9. Tufte E. R. The Visual Display of Quantitative Information. 2nd Edition. *GraphicsPr*, 2001. 200 p.

Розділ 3

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

І.Г. Балук,

директор Чернівецького науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ДО ПИТАННЯ РЕФЛЕКСІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ, ЯК НАУКИ

И.Г. Балук,

директор Черновицкого научно-исследовательского
экспертно-криминалистического центра МВД Украины

К ВОПРОСУ О РЕФЛЕКСИИ КРИМИНАЛИСТИКИ, КАК НАУКИ

История развития криминалистики как науки – рассказ со многими слагаемыми. Это – появление системы криминалистических знаний в период с 90-х гг. XIX века – до конца 30-х гг. XX века; обособление криминалистики, как относительно самостоятельной отрасли науки (с 30-х гг. XX века); развитие криминалистической теории, появление теорий оперативно-следственной и судебно-экспертной деятельности во второй половине XX века. Сейчас криминалистика – внушительная область знаний, способная решить достаточно обширный круг задач. Однако, существует проблема избыточности научного опыта – многие из накопленных знаний выходят из практического обихода, становятся невостребованными. К примеру, профилактическая работа судебных экспертов. Еще совсем недавно в круг обязанностей эксперта-криминалиста входила задача по проведению профилактического исследования. То есть, эксперт должен был решать не только сугубо криминалистические задачи по выявлению следов на месте преступления, но также выдвигать гипотезу о причинах совершенного преступного деяния. Указанные экспертом (специалистом) условия, которые способствовали совершению преступления фиксировались в документообороте и в дальнейшем влияли на комплекс мер по устранению способствующих преступлению факторов. В современной Украине данному

аспекту деятельности более не посвящается достаточного внимания в практической работе судебных экспертов (специалистов). Сейчас, спустя годы, сложно оценить его общественную пользу, так как теоретическое сопровождение экспертной профилактики было несущественным, не успело в достаточной мере накопить эмпирический материал для принятия обоснованных оценок.

Описанная выше ситуация – актуальна и требует осмысления. И не только внутри отрасли, но и извне – общей с философией науки рефлексии относительно эффективности действующей теоретической системы. Первый вопрос, который следует рассмотреть, – это вопрос «экономии знаний».

Можно представить, что знания имеют свойства устаревать – более новые вытесняют старые. Таким образом, возникает формально ясная картина, где все понятно и привычно. Эволюционная теория со своими жесткими законами настолько въелась в современного человека, что подобный ход событий видится нормальным. В тоже время, если поставить под сомнение естественность развития ситуации, возникает вопрос: «Почему криминалистика оставляет за собой так много невостребованного опыта?». Выше мы упомянули только проблему профилактических исследований в судебной экспертизе, но, если полистать старые методические пособия по криминалистике, можно увидеть огромный массив эмпирических знаний, не имеющих сейчас прикладного значения. Сюда можно отнести:

- рекомендации по применению пленочных фотоаппаратов и кинокамер, реактивов по проявлению пленок, а также иной устаревшей технике;
- исследования устаревших машинописных текстов или способов печати, чернил и бумаги, которые уже давно вытеснены новыми;
- рекомендации по использованию криминалистической продукции, которая прекратила свое существование много лет назад, например слепочные массы для изготовления объемных следов «СКТН» и паста «К»;
- рекомендации по исследованиям в «ручном режиме», которые уже давно проводятся аппаратными автоматизированными методами.

Надо отметить, что с каждым годом проблема только усугубляется, но это объяснимо – действует внутренний формальный императив о естественности происходящего. В некоторых других науках, например, в педагогике наблюдается похожая ситуация, но в криминалистике, с нашей точки зрения, ситуация близка к критичной.

Наука – производственная сила. Ее главный продукт – это знания. Любая наука начинается с теоретического каркаса, цель которого создать методологическую систему, способную получать искомые знания. Представление о науке, как о производстве знаний, переносит нас в сферу

экономики – любое производство должно не только давать продукт, но еще и быть эффективным. Подобные мысли озвучивались еще теоретиками позитивизма, например, Э. Махом, который использовал термины «экономия науки», «экономия мышления», «экономия сообщения и понимания» [3]. Современная экономика стремится к созданию так называемого «безотходного производства» – такой деятельности, в которой всем производственным излишкам находится применение. Таким образом, можно представить ситуацию, в которой всем накопленным знаниям можно найти применение, не оставляя их «за бортом». Возможно ли это в криминалистике? Несомненно, если взять эту проблему в научный оборот, начать адаптацию имеющихся эмпирических активов. При условии рефлексии относительно теоретического подхода качество адаптации может существенно возрасти, принести новые открытия, ведь «все новое – это хорошо забытое старое», но в техническом развитии этот процесс необратим.

Второй вопрос непосредственно связан с первым, относится к изменению теоретического облика криминалистики. Если оценивать криминалистику с методологической точки зрения, то, на первый взгляд, все хорошо: есть общая и специальная теоретические части; общие и специальные методы исследования; определен предмет, задачи, система категорий; место этой науки в системе научного знания. Однако, все так только лишь при поверхностном осмотре. Более внимательный взор позволит обнаружить целый перечень проблем, из которых ярко выделяется спорное методологическое обоснование общей теории криминалистики и разграничение теоретической и прикладной ее части.

Р.Ф. Белкин, один из основателей криминалистики, в основу методологии этой науки поставил всеобщий метод, основанный на диалектической логике [1, с. 62–63]. Последняя, являясь частью диалектического материализма, стала объектом критики после распада СССР, была объявлена «ненаучной». Несмотря на критику, Р.Ф. Белкин сохранял свою позицию до последних лет своей жизни [2, с. 27–42]. Не выбирая правую сторону дискуссии, отметим, что она нанесла значительный вред общей теории криминалистики, подвергнув сомнению ее теоретические основания.

Проблема разграничения теоретической и прикладной части криминалистики видится нам борьбой двух разных подходов в развитии этой науки. Прикладной подход развивался в духе инструментализма, как вспомогательная дисциплина, призванная облегчить практическую работу криминалистов. Он возник раньше теоретического, является продуктом западной научной школы. На Западе он актуален и сейчас, оттуда и идет его проекция на отечественную научную школу. Теоретический подход возник во многом, благодаря Р.Ф. Белкину, который помимо прикладного аспекта

актуализировал теоретический: «криминалистика – это наука о закономерностях механизма преступления...» [2, с. 118]. Из-за введения собственно-научного дискурса – исследование закономерностей – криминалистика превратилась в относительно самостоятельную отрасль, перестав быть сугубо вспомогательной дисциплиной. На современном этапе, доминирующая позиция – представление о криминалистике, как прикладной юридической науке. Основной аргумент в пользу такой позиции – зависимость криминалистики от изменений в законодательной базе. Зачем изучать закономерности развития тех преступлений, которые уже не являются таковыми? Подобный аргумент ставит в тупик общую теорию криминалистики, так как требует от нее изменения определения фундаментального понятия «преступление». Без общей с философией науки рефлексии – это сложно осуществимо.

В итоге отметим, что обозначенные проблемы необходимо решать. Помощь философии науки, как и другой науковедческой дисциплины, выглядит обоснованной. Результат обещает новый виток развития общей теории криминалистики, а с ней и криминалистической отрасли в целом – теорий судебной экспертизы, оперативно-следственной работы, etc.

Список использованных источников

1. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Уч. для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки РФ, проф. Р.С. Белкина. – М., НОРМА-ИНФРА, 1999. – 990 С.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики. – В 3 т., Т. 1: Общая теория криминалистики. – М.: Юрист, 2001. – 463 с.
3. Мах Э. Механика. Историко-критический очерк ее развития / Э. Мах. – Ижевск: Ижевская республиканская типография. 2000. – 456 с.

А.І. Грігорян,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ІНТОНАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ВИБАЧЕННЯ РІЗНОГО СТУПЕНЯ ЩИРОСТІ

Анотація. Пропонована стаття присвячена дослідженню інтонаційних засобів оформлення реплік *вибачення* з точки зору критерію щирості у сучасному англomовному кінодискурсі.

Ключові слова: мовленнєвий акт, вибачення, щирість, інтонація.

Постановка проблеми. Центром дослідження в нашій роботі є мовленнєвий акт *вибачення*, який *регулює* міжособистісне спілкування, сприяє *припиненню* конфліктів, забезпечує *успішність* взаємодії між співрозмовниками та зберігає *баланс* у їх стосунках. Формули вибачення широко використовуються в повсякденній комунікації, оскільки вони слугують засобом реалізації *соціальної функції*, що забезпечує підтримку *гармонії* між учасниками комунікативної взаємодії. **Актуальність** пропонованого дослідження зумовлена загальною тенденцією сучасної антропоцентрично спрямованої лінгвістики до вивчення прагмалінгвістичного аспекту мовленнєвого акту вибачення. Крім того, є нагальна необхідність здійснити *інтонаційний* аналіз мовленнєвого акту вибачення з урахуванням критерію *щирості*.

Стан дослідження. Феномен *вибачення* протягом багатьох років привертає увагу як українських, так і закордонних дослідників. Проте, в лінгвістиці відсутні спеціальні дослідження, присвячені вивченню *інтонаційних* особливостей реалізації даного акту в усному мовленні.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи різноманітні аспекти комунікативної взаємодії, лінгвісти намагаються зрозуміти яким чином використання певних слів та висловлювань після виконання дії, яка, на думку мовця, нанесла моральну чи фізичну шкоду його співрозмовнику, призводить до виправлення ситуації, яка склалася раніше.

Тезою пропонованого дослідження слугує припущення про те, що саме *інтонаційна* організація висловлювань вибачення є маркером диференціювання щирого (*передбачає почуття провини за вчинок*) та нещирого (*використовується для передачі неввічливого змісту, нанесення шкоди*) вибачення.

Матеріалом дослідження слугували сучасні англomовні художні фільми та серіали, з яких методом *суцільної вибірки* було відібрано 108

висловлювань вибачення різного ступеня щирості (*щирі* вибачення – 88 епізодів, *нещирі* вибачення – 20 епізодів). Одиницею дослідження стали фрази, в яких персонажі висловлюють вибачення.

Зазначимо, що саме Дж. Остін першим звернув свою увагу на мовленнєвий акт вибачення та зауважив, що вибачення може стати ім'ям цілої галузі філософії.

Як вказує У. Фреверт, *вибачення* – це «корегувальна дія, яка направлена на те, щоб змінити значення, яке могло б бути приписане деякому вчинку» [10, с. 156].

За У. Едмондсоном, *вибачення* – це «спроба відновити соціальне порозуміння, необхідність якого з'являється, коли мовець скоїв певну дію, яка спричинила негативні наслідки для слухача». У ситуаціях, коли мовець виконує акт вибачення, автор називає його поведінку «соціальносанкціонованою і направленою на підтримання іміджу слухача» [9, с. 280].

Р. Ратмайр називає *вибаченням* реакції, в яких «мовець визнає свою помилкову поведінку (завдання певної шкоди адресату) і одночасно бере на себе провину за завдану адресату матеріальну чи нематеріальну шкоду» [6, с. 43].

С.Ф. Алексенко називає мовленнєвий акт *вибачення* «мовленнєво-етикетним актом-експресивом, що виражає психологічний стан мовця, відображає його вибір стратегій негативної і рідше позитивної ввічливості, відновлює принижену гідність слухача і зменшує ту образу, за яку мовець несе відповідальність» [1, с. 9].

Н.Р. Норрік стверджує, що основна *функція* вибачення полягає у «прийнятті мовцем відповідальності за настання несприятливого стану справ, тому вибачення завжди супроводжується емоційним станом каяття» [11, с. 284].

Іллокутивною метою мовленнєвого акту вибачення є «вираження названого в умовах щирості стану, пов'язаного з вказаним у пропозиційному змісті положенням речей, а також відновлення гармонії між мовцем та слухачем». Звертаючи увагу на *перлокутивний ефект* мовленнєвого акту вибачення, Дж.Р. Сьорль зазначає, що «вибачення має ефект компенсації за шкоду, завдану образою» [12, с. 183].

Під час вимовляння вибачення, на думку Р. Лакоффа, адресант: «1. зізнається в тому, що зробив щось погане; 2. визнає адресата потерпілим у ситуації; 3. виражає потребу в пробаченні зі сторони адресата для того, щоб відновити нормальний стан речей» [4, с. 183].

Більшість дослідників виділяють такі основні типи вибачення:

- *реальні* вибачення – «передбачають появу почуття провини у одного з учасників; він усвідомлює, що своїми діями завдає шкоди другій особі,

відчуває емоцію сорому, каяття, визнає себе винним і за допомогою мовленнєвого акту вибачення просить зняти з нього провину»;

- *формальні вибачення* – «співвідносяться зі значним числом порушень конвенцій етикету і соціальної дистанції, не пов'язаних з емоційними переживаннями»;

- *псевдо-вибачення* – «нечемні, грубі, іронічні або саркастичні вибачення, в яких ввічлива форма використовується для передачі неввічливої змісту, тобто для нанесення шкоди» [7, с. 49].

Саме тому можна зробити висновок про те, що мовленнєвий акт вибачення може оцінюватись лінгвістами з точки зору *щирості*, яка є одним з умов успішності мовленнєвих актів. Правило щирості полягає в тому, що «мовець повинен щиро шкодувати про скоєння недоречного вчинку, інакше його вибачення перетворюється у свою протилежність – *грубий сарказм*» [7, с. 38].

Більш того, *щирість* «відноситься до психологічних процесів, які недоступні лінгвістичному спостереженню, проте ознаки щирості відображаються і в мові, тому її можна вважати семіометричною величиною. Оцінка вибачення з точки зору щирості особливо доречна у випадках *серйозних проступків*» [3, с. 125].

Засоби інтонаційної реалізації мовленнєвого акту *вибачення* з точки зору критерію щирості досліджувалися за допомогою перцептивного та аудиторського аналізу фраз вибачення.

По-перше, ми звернулися до параметра *термінального ядерного тону* у висловлюваннях вибачення різного ступеня щирості (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Результати аудиторського дослідження мелодії вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості

Вибачення	Тон			
	низхідний	низхідно-висхідний	висхідно-низхідний	рівний
Щире	31.8	61.5	2.2	4.5
Нещире	30	60	–	10
У середньому:	30.9	60.8	1.1	7.2

Згідно з результатами аудиторського аналізу, фрази вибачення різного ступеня щирості характеризуються переважним використанням **низхідно-висхідного** термінального тону: в середньому, він складає 60.8% усіх фраз вибачення. Це пояснюється тим, що фрази, які вимовлені з *низхідно-висхідним* термінальним тоном, можуть передавати значення *емпатії*, *натхнення*, *схвильованості*, а також *докори*, *презирливості*, *іронії* і *кепкування*, що робить їх емоційно насиченими [8, с. 189].

Ми з'ясували, що **низхідно-висхідний** тон є найбільш типовим для вираження **щирого** вибачення. Саме даний тон відображає почуття провини та каяття за певний вчинок. Наведемо контексти вживання **низхідно-висхідного термінального** тону під час вираження **щирого** вибачення: хлопець не захистив дівчину, яка йому насправді дуже подобається, перед своїми друзями, які ображали її та натякали їй на непристойні речі:

– *You're late.*

– *Yeah, I know...it's a long story. Look, I'm so sorry. I really am so sorry. I was just such a coward...and I'm often a coward...and you should know that about me...and I really work on it but I just like you so much...and the fact that I was a sh*t to you...it makes me want to tear my eyeballs out of my head...* [13].

До речі, у цьому контексті спостерігаємо два **стилістичних** засоби: **інверсію** та **повторення**, які застосовуються для підсилення ефекту вибачення.

У наступному прикладі мовленнєвий акт вибачення супроводжується мовленнєвим актом **обіцянки**: чоловік намагається примиритися зі своєю жінкою та вибачається за все те, що наробив, та за те, як ображав її:

– *I've missed you so much. I promise you, Brooke, I will do whatever it is that I have to do to never hurt you again. I love you. And I'm sorry* [14].

Другим найбільш уживаним тоном вважається **низхідний** тон (30.9%), який забезпечує значення **завершеності, упевненості, зваженості, категоричності**, а також надає фразам **щирого** вибачення більшого **виділення**.

Третім за частотністю є **рівний** термінальний тон, який характеризує близько 7.2% усіх фраз вибачення. Цей термінальний тон відрізняється високою мірою **емоційної насиченості** і передає такі значення, як **незадоволення, образу, стриману лютість** і інші **негативні емоції** [2, с. 47]. Саме тому даний тон використовується у фразах **нещирого** вибачення (10%) у тих випадках, коли адресант **негативно налаштований** проти співрозмовника, проте хоче приховати своє справжнє ставлення до нього за словами вибачення.

Та наостанок, **висхідно-низхідний** термінальний тон є **найменш вживаним** у фразах вибачення різної ступеня щирості. **Висхідно-низхідний** тон є характерним для фраз **щирого** вибачення (1.1%), так як даний тон виражає **дружнє ставлення** мовця до адресата.

Таким чином, для фраз вибачення різного ступеня щирості найбільш характерними є **низхідно-висхідний** та **низхідний** термінальні тони, які були зафіксовані у більшій частині фраз.

Цікаво, що для фраз **нещирого** вибачення, так само як і для фраз **щирого** вибачення, найбільш характерним є **низхідно-висхідний** тон (60%). Це можна пояснити тим, що мовець прагне видати своє висловлювання за щире і тому інтуїтивно вимовляє його з типовою для нього мелодією.

Далі звернімося до **тональної характеристики** висловлювань вибачення, яка виявилася суттєвою для диференціації *щирих* та *нещирих* висловлювань вибачення (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Результати аудиторського аналізу тональних характеристик
вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості**

Вибачення	Висота тону			Тональний діапазон		
	високий	середній	низький	широкий	середній	вузький
Щире	11.3	42.2	46.5	9.1	43.2	47.7
Нещире	55	30	15	52	34	14
<i>У середньому:</i>	33.2	36.1	30.7	30.5	38.6	30.9

Щодо *висоти тону* та *тонального діапазону* фраз вибачення різних ступенів щирості, зауважимо, що найтипівішими є **середній** тональний рівень, який складає 36.1% та **середній** тональний діапазон (38.6%).

Ми визначили, що для фраз *нещирого* вибачення характерні **високий** тональний рівень (55%) та **широкий** діапазон у 52% випадків. Справа в тому, що високий рівень та широкий діапазон справляють враження деякої *удаваності* та *фальшивості*. Зазвичай, особливо у випадку **саркастичного** вибачення, мовці навмисне застосовують такі високі тональні характеристики для того, щоб співрозмовник одразу зрозумів нещирість вибачення. Прикладом може слугувати наступний епізод із серіалу: мама з сином прийшли у кафе, де хлопець напередодні обідав, для того, щоб вимагати вибачення у офіціантки за те, що вона не попередила хлопця, що страва, яку вона йому принесла, була гарячою. Через це хлопець отримав опік. Сам підліток постійно з усіх знущується:

- *This woman was careless and rude and hurt my son.*
- *No, wait a minute. Your son hurt himself.*
- *You went out of your way not to warn him that the plate was hot.*
- *Are you for real?*
- *Do you all have children?*
- *I do.*
- *Look at the example you're setting.*
- ***I'm sorry. Okay?***
- ***It's not okay. It was completely insincere. And kind of bitchy*** [17].

Ще один приклад нещирого вибачення, яке оформлене **низхідно-висхідним** тоном, **високим** тональним рівнем, **високим** діапазоном та **підвищеним** ступенем гучності: подружки пограбували супермаркет, зв'язалися і посварилися з компанією бандитів, та тепер одна з них пропонує піти у поліцію та все розповісти:

- *We haven't done anything that bad yet. We don't have records.*
- *Oh, yes, now we do!*

– *If we just explain to them...*

– *Explain what? That we meant well? Officer, **we are sorry!** We didn't mean to piss off the gang! We just wanted to rob the grocery store [17].*

Що стосується **щирого** вибачення, ми визначили, що воно оформлюється переважно **низьким** тональним рівнем, який складає 46.5% та **вузьким** тональним діапазоном (47.7%). Цю закономірність можна пояснити властивістю низьких тональних параметрів створювати *інтимну, довірливу, душевну* атмосферу спілкування. Наведемо контекст вживання **низького** тонального рівня: у школі одна з мам постійно звинувачувала іншу маму та її сина у тому, що син ображає та кривдить її доньку. Проте пізніше виявилось, що її доньку ображав інший хлопчик. Тепер вона відчуває велику провину та хоче вибачитись:

– *I was talking to Celeste and she told me that it wasn't Ziggy. And I...I'm so sorry...I treated you and your little boy so badly [16].*

Та наостанок, ми аналізували ступень *гучності* та *швидкості* вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості (див. таблицю 3).

Таблиця 3

Результати аудиторського дослідження гучності та темпу вимовляння фраз вибачення різного ступеня щирості

Вибачення	Ступень гучності			Швидкість вимовляння		
	голосно	нормально	тихо	швидко	нормальн о	повільно
Щире	6.7	51	42.3	9	84	7
Нещире	60	30	10	35	25	40
<i>У середньому:</i>	33.4	40.5	26.1	22	54.5	23.5

Згідно з наведеною таблицею, фразам вибачення зазвичай властиві **нормальний** ступень гучності (40.5%) та **нормальна** швидкість вимовляння (54.5%), що зумовлено тим, що мовець хоче бути *почутим*, намагається *донести свої емоції* до слухача та хоче, щоб його щирий намір був *сприйнятий адекватно*.

Такі характеристики притаманні *щирому* вибаченню (нормальний ступень гучності складає 51% та нормальна швидкість вимовляння – 84%), проте, необхідно зазначити, що для *щирого* вибачення типовим є **пониження** ступеня гучності, адже адресанти відчувають емоційне *напруження, пригніченість*. Щире вибачення часто супроводжується *плачем*, тому мовець фізично не може говорити з нормальною гучністю. Прикладом такого *щирого* вибачення слугує наступний епізод: хоча і обіцяла, дівчина не прийшла на день народження свого хлопця через те, що затрималась на роботі (в даному випадку мовленнєвий акт вибачення поєднаний з мовленнєвим актом *виправдання*):

– *Happy Birthday...Nate, I'm so sorry. I kept trying to leave but there was a lot going on...and you know I didn't have a choice* [15].

Звернемо увагу на те, що будь-яке відхилення від нормального темпу є ознакою того, що мовець відчуває певні емоції, які можуть або прискорювати, або уповільнювати темп його мовлення [5, с. 41]. У більшості випадків, **нещирі** вибачення промовляються занадто голосно (60%) для привернення уваги та для надання адресату сигналу про те, що вибачення є награним і фальшивим. Більш того, **нещирі** вибачення вимовляються або **швидко** (35%) у разі сварок, або **повільно** (40%) для того, щоб додати «театрального драматизму» ситуації та дати зрозуміти адресату, що дана форма вибачення **не** є щирою. Наведемо контекст вживання, у якому швидкість вимовляння та гучність **підвищені**: пара, яка розійшлась, але досі живе разом (вони поділили кімнати у квартирі), свариться через те, що телевізор у кімнаті чоловіка дуже голосно працює, а жінка просить зробити тихіше:

– *What the hell are you doing?*

– *You're not even gonna watch it!*

– *Don't tell me what I am or aren't not doing!*

– *Oh, what you are not, not doing? Go learn some English!*

– *Oh, I'm sorry! I didn't have a grandfather on the board of some fancy college.*

Key word being «was». Did he touch the Filipino exchange student? [14].

У наступному прикладі мовець навмисне **уповільнює** темп мовлення для того, щоб показати своїй начальниці, що вибачення не є щирим: керівник наказала лікарю вибачитись перед пацієнткою, яка плакала через те, як він з нею розмовляв. Проте лікар не хотів вибачатися саме за це, а вибачитися все одно було необхідно, тому він придумав наступне: при начальниці та інших лікарях він, проходячи біля пацієнтки, спеціально наступив їй своєю тростиною на ногу та почав демонстративно вибачатися:

– *AW!*

– *Oh my goodness! Are you okay?*

– *Yeah...*

– *I'm so sorry! It was completely my fault!* [18].

Висновки. Таким чином, проведений аудиторський аналіз дозволяє дійти до такого висновку: кожен вид мовленнєвого акту вибачення, виокремлений за критерієм щирості, вирізняється певним мелодійним контуром, тональним рівнем, тональним діапазоном, а також особливими темпоральними характеристиками.

Щирим вибаченням притаманні низький тональний рівень, вузький тональний діапазон, низький ступень гучності, нормальна швидкість вимовляння та низхідно-висхідний тон, які підсилюють провину, каяття, емоційне напруження та пригніченість мовця.

Нещирі вибачення, у свою чергу, характеризуються *високим* тональним рівнем, *високим* тональним діапазоном, *підвищенням* гучності, *змінним* темпом вимовляння та *низхідно-висхідним* тоном, які експлікують нещирість мовця.

Отже, дане дослідження підтверджує тезу про те, що *розмежування* вибачення згідно з критерієм щирості є плідним, і на перший план тут виходить інтонація, яка є маркером ступеня щирості мовця, адже досліджувані види вибачення вирізняються своїми *інтонаційними* характеристиками.

Список використаних джерел

1. Алексенко С. Ф. Варіативність інтонаційної моделі висловлення вибачення у мовленнєвій комунікації (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського діалогічного мовлення): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». К., 2004. 20 с.
2. Антипова А. М. Система английской речевой интонации. М.: Высшая школа, 1979. 131 с.
3. Ивин А. А. Современная философия науки. М., 2005. 592 с.
4. Лакофф Р. Прагматика публичного извинения. *Жанры речи: сб. науч. ст.* Саратов: Наука, 2007. С. 183-192.
5. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев; Одесса: Вища школа, 1986. 157 с.
6. Ратмайр Р. Прагматика извинения: сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры. М., 2003. 272 с.
7. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ: Монография. СПб.: Изд-во ВВМ, 2008. 376 с.
8. Brovchenko T. O., Korolova T. M. English Phonetics (contrastive analysis of English and Ukrainian pronunciation). Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 296 р.
9. Edmonson W. J. On saying you're sorry. *Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague & New York: Mouton, 1981. P. 273-289.
10. Frevert U. Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gemeinschaft. München, 1991. 376 S.
11. Norrick N. R. Expressive Illocutionary Acts. *Journal of Pragmatics*, 1978. P. 277-291.
12. Searle J. R. Ausdruck und Bedeutung. Frankfurt, 1982. 224 S.

Художні фільми

13. (A) Ashby. Langley Park Productions: directed by Tony McNamara, 2015.
14. (BU) The Break-Up. Mosaic Media Group; Wild West Picture Show Productions: directed by Peyton Reed, 2006.
15. (DWP) The Devil Wears Prada. 20th Century Fox Film Corporation: directed by David Frankel, 2006.

Художні серіали

16. (BLL) Big Little Lies. Season 1. Hello Sunshine; Blossom Films; David E. Kelley Productions Crazyrose: directed by Jean-Marc Vallée; Andrea Arnold, 2017.
17. (GGs) Good Girls. Season 1. Minnesota Logging Company: directed by Jenna Bans, 2018.
18. (H) House, M.D. Season 2. Heel and Toe Films; Shore Z Productions; Bad Hat Harry Productions; NBC Universal Television Studio: directed by David Shore, 2005.

О.П. Мартиненко,

кандидат філософських наук,

аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ФЕНОМЕН СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Феномен секуляризації народився у європейському соціокультурному просторі завдяки світоглядним наративам, закладеним у античній і юдеохристиянській культурах. В.А. Гура вказує на те, що поява терміну «секулярність» – наслідок герменевтичних зусиль перекладачів Біблії [1, с. 31–32]. В юдейському тексті Біблії існує слово עולם (олам), чие поняття не має прямих відповідників у давньогрецькій мові. Воно означає всесвіт, що рухається в часі – світ як історію. Це поняття відображає характерне для давньоєврейської культури динамічне бачення світу і історії, яке принципово відмінне від античного уявлення про світ як завершений гармонічний космос. Творці септуагінти використовували як слово κόσμος (космос, світ, усесвіт) так і термін αἰών (еон), що означає епоху, вік, безкінечність (історії, часу). Такий переклад був герменевтично не виправданий, так як не зміг передати динаміку поняття «олам». Наступною віхою в історії терміну «секуляризація» стали зусилля римських перекладачів. Римлянами були знайдені відповідники для обох грецьких слів: космос – *tundus* (лат.: «світ»), еон – *saeculum* (лат.: «цей час»). Гура В.А. зазначає: «У працях перших латинських християнських авторів, у Вульгаті терміном «секулум» стали позначати земний, матеріальний світ, що може змінюватися, тобто підвладний дії часу, на відміну від божественного, бездоганного і незмінного світу» [1, с. 31].

В християнській історії термін згодом набув правового значення. В церковнім праві секуляризацією називали перехід монаха в церковну паству до мирян. У світським праві термін став означати експропріацію церковної власності і прав мирською владою. Масштабним прикладом секуляризації у світсько-правовому значенні було вилучення церковного майна і земель феодалною владою в епоху Реформації. У XVIII столітті термін остаточно закріпився в юридичній науці.

Сучасне тлумачення поняття «секуляризація» тісно пов'язано із соціогуманітарною традицією сучасного наукового дискурсу, культурними традиціями Західної Європи. Цим терміном позначають процес ослаблення релігійного впливу в усіх соціальних інститутах, сферах суспільної взаємодії і життєдіяльності. Західноєвропейську культуру модерн називають секулярною тому, що вона орієнтована на усе світське і вороже або нейтрально відноситься до усього релігійного. Секуляризацію також уявляють добре продуманою програмою соціальної корекції. Завдання дискурсу – звільнення людини від впливу релігійних цінностей, наділення її науковим світоглядом. В результаті секуляризації світськість мала би стати домінуючою суспільною рисою. В реальному історичному плані усі ці настанови, зрештою, потерпіли поразку. Вважається, що причиною була криза науки та класичного типу раціональності: «Секуляризація, звільняючи від диктату релігії, виявилася настільки ж тоталітарною, бо місце релігії зайняв Розум. Спроба реалізувати претензії розуму призвела до кризи європейської науки і, в певному сенсі, всієї європейської цивілізації» [2, с. 83].

Криза західноєвропейської цивілізації – це усвідомлення Європи факту свого кінця. Той випадок, коли власні цінності стоять на тій частині терез, що дивляться угору. Зіткнення із релігійним радикальним фундаменталізмом стало болючим ляпасом для Заходу, усвідомленням, що світове лідерство втрачене – науковий світогляд виявився безсилим перед релігійним [4]. Пошук виходу із ситуації вилився в початок дискусій про постсекуляризм. Це відбулося у жовтні 2001 року. Якраз тоді німецький філософ Ю. Хабермас. виголосив промову «Віра і знання» на врученні Премії Миру німецьких книговидавців. Цю промову слід розглядати як реакцію філософа на події 11 вересня 2001 року. Ю. Хабермас інтерпретував атаку терористів на Всесвітній торговий центр в Нью-Йорку як наслідок зіткнення секулярної та релігійної цивілізацій: «11 вересня напружені стосунки секулярного суспільства і релігії були висаджені у повітря... Зважившись на самогубство вбивці, які перетворили цивільні транспортні засоби на живі снаряди і направили їх на капіталістичні цитаделі західної цивілізації, мотивували свої дії релігійними переконаннями (про це ми знаємо зі “Заповіту Атти” і з власних уст Усами бен Ладена). Символи глобального модерну означали для них Сатану» [3, с. 116].

Основний посил виступу вченого полягав у тому, що секулярна культура повинна пом'якшити свої позиції і стати більш відкритою у справах комунікації і діалогу. Звісно, пом'якшення секулярних позицій немає бути грою в одні ворота – представники релігійних громад повинні навчитися дивитися на секулярний світ нейтрально, дистанціюючись від своєї віри. У цьому вбачається не стільки капітуляція, скільки погроза. Але, насправді, ніякої погрози, рівно як і капітуляції у словах вченого немає. Пропозиція

Ю. Хабермаса пов'язана із ідеєю діалогу, закладеному у його теорії комунікації [5, 6].

У підсумку зазначимо, що одним із актуальних питань сучасної соціальної філософії є пошук шляху, здатного примирити релігійний фундаменталізм із цінностями європейської культури. Таким шляхом називають постсекуляризм. Нині, існує багато інтерпретацій і думок стосовно змісту цього явища. Загальноприйнятої позиції не досягнуто, тому дослідження феномену секулярності у європейському культурному спадку – є, безумовно, доцільним кроком, здатним прояснити проблему.

Список використаних джерел

1. Гура В.А. Феномен секуляризации в европейской истории: дис... доктора философских наук: 09.00.03, 09.00.11 / Санкт-Петербургский гос. технич. ун-т. – Санкт-Петербург, 2000. – 304 с.
2. Панченко Т.Н. О тотальности, секулярности и постсекулярности (размышления о статье Г. Б. Гутнера) // Татьяна Николаевна Панченко // Вестник Свято-Филаретовского института. – №. 16. – М., 2015. – С. 83–99.
3. Хабермас Ю. Вера и знание / Юрген Хабермас; [пер. с нем. М.Л. Хорькова] // Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. – М.: Весь Мир, 2002. – С. 115–131.
4. Habermas Jürgen. Notes on Post-Secular Society // New Perspectives Quarterly: journal. – 2008. – September (vol. 25, no. 4). – P. 17-29.
5. Habermas Jürgen. The theory of communicative action. – Vol. 1 «Reason and the rationalization of society». – Boston: Beacon Press, 1984. – 562 p.
6. Habermas Jürgen. The Theory of Communicative Action. – Vol. 2 «Lifeworld and system: a critique of functionalist reason». – Boston: Beacon Press, 1987b. – 462 p.

М.М. Міщенко,

кандидат філософських наук, доцент кафедри українознавства,
культурології та історії науки Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ЙОЕЛЬ РЕГЕВ: ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В ФІЛОСОФІЇ І НОВИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ КЛАС

М.Н. Мищенко,

кандидат философских наук, доцент кафедры украиноведения,
культурологии и истории науки Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»

ЙОЭЛЬ РЕГЕВ: ГРАЖДАНСКАЯ ВОЙНА В ФИЛОСОФИИ И НОВЫЙ РЕВОЛЮЦИОННЫЙ КЛАСС

Более двух с половиной тысяч лет предметная область философии сохраняла заданное греками предметное деление. Мы занимались философией, когда в той или иной форме обсуждали метафизику, этику или логику. Сегодняшняя философская повестка устроена иначе. Философскую проблематику определяют в том числе такие далёкие от греческого формата мыслители, как Фрейд (в специальном смысле проблематизированный Жаком Лаканом) или Маркс (соответственно, Луи Альтюссером). Это позволяет основную задачу философии формулировать в прямом смысле слова полемически (от греч. *Polemos* – «сражение», «война»). Йоэль Регев описывает задачу, которую он как философ стремится разрешить, применяя инструментарий марксистской теории, и говорит, что состоит эта задача в преобразовании империалистической войны в гражданскую [6, с. 9]. Т. е. буквально повторяет лозунг, выдвинутый Лениным в 1914 году и определявший политическую стратегию большевиков вплоть до Февральской революции, а после преобразованный в курс на вооружённое восстание пролетариата [3]. У Ленина логика такого преобразования сводится к переводу конфликта из межнациональной плоскости в плоскость межклассовую. Регев ставит свою задачу буквально так же. Философская схватка в его оптике происходит между двумя континентальными силами – философией избытка, характерная её форма – феноменология откровения Мариона, и, с другой стороны, философией различия. Регев не называет главного агента этой стороны, но список возможных претендентов невелик: стратегия этой философии состоит в характерном указании на неисправность концептуальных машин письма, другого, «евреев» и т. д. [9, с. 238–239]. Для перевода этого империалистического противостояния логик избытка и различия в противостояние классов Регев считает

необходимым, во-первых, прояснить ставку этой битвы. Что стоит на кону, за что ведутся боевые действия? Во-вторых, необходимо обнаружить внутренний источник, из которого противоборствующие империи черпают свои силы и который одновременно подавляется и отчуждается ими. В согласии с марксистской теорией этот угнетаемый элемент называется пролетариатом, и задача философии состоит в его освобождении.

Что стоит в империалистической войне на кону? Регев называет эту силу Имманентным Невозможным (далее – ИН). Это не предмет, который мог бы быть исследован феноменологически, и не понятие, которому можно было бы дать определение, это то, что подчиняет себе, и, в то же время, способ, которым производится подчинение. ИН буквально не даёт о себе знать, именно в этом заключается основание его власти. Оно накладывает эффект невозможности в том числе на язык: в интервью «Ножу», когда Регеву задают прямой вопрос, он вынужден отвечать детским способом – «Х – это когда случается что-то вроде У», не определяя ИН, но демонстрируя эффект его власти. ИН, говорит Регев, это стихийное состояние, в котором оказывается человек, когда пытается удержать то, что не может быть удержано. Например – новизна нового, которое, появившись, перестаёт быть новым, но обладает ценностью именно как новое, и поэтому должно быть удержано в своём как будто не вполне появившемся состоянии. Или – выяснение отношений, которое должно приводить к ясности и простоте в отношениях с другим, но на самом деле бесконечно приводит всё к новым виткам осложнений. Или – самореализация, которой невозможно достичь, но чем сложнее самореализоваться, тем крепче мы держимся за эту идею [10]. В первой лекции миницикла «Краткая история Имманентного Невозможного» Регев даёт формулу алгоритма, в котором мы переживаем опыт ИН: «Почти получилось, и всё-таки нет, но в следующий раз получится обязательно» [5]. Иначе говоря, ИН – это такой способ самоблокирования, который представляется лучшим выходом из состояния блокировки. Империалистическая философская борьба за ИН, спровоцированная его притягательностью, на деле учреждает и распространяет область его господства. А угнетённый класс не только не стремится к освобождению, но наоборот, потакает эксплуататорам.

Как могли бы мы описать этот угнетённый класс? Кто такой новый пролетарий? Конкретные формы и функции классовых срезов если не производны, то как минимум зависят от господствующей формы социально-экономического уклада, поддерживающих его трудовых практик и того режима оправдания, который в той или иной форме вырабатывает сопутствующая идеология. Люк Болтански описывает новую идеологию, оправдывающую приверженность людей капитализму, которую он называет «новым духом капитализма», сложившуюся к середине 90-х годов XX столетия и поддерживающую как новую организацию занятости, так и

новые формы справедливости и защищённости [1, 2]. Режим оправдания, в котором существует эта новая идеология (по аналогии с классической политической философией Болтански называет такие режимы – *cités*, «грады»), называется «Проектно-ориентированный град» и отсылает к форме справедливости, свойственной миру, состоящему из сетей с высокой степенью связности и сложности. Определяющая способность этого града – умение устанавливать сетевые связи, а основной стандарт, согласно которому оценивается величие и весомость человека, – *деятельность* как таковая, которая не синонимична «работе» – стандарту исторически предшествующего «Индустриального града»: быть деятельным не означает «занимать надёжную и хорошо оплачиваемую должность» [1, с. 87].

Власть Имманентного Невозможного, тем не менее, искажает и деформирует стандарт чистой деятельности, привнося в изначально равные и эквивалентные перспективы иерархию, распределяя их по времени, подчиняя их друг другу при помощи каскада дедлайнов, ранжируя на более срочные и менее срочные и т. д. И если ИН осуществляет свою власть над Проектно-ориентированным градом через иерархию деятельностей и распределение времени, то угнетённым и подлинно революционным классом, способным поднять вооружённое восстание и свергнуть ИН, становится прокрастинатор – человек, способный отложить горящий проект и самозабвенно заниматься вместо этого починкой нескольких десятков карандашей. Именно прокрастинатор, игнорируя дедлайны и срывая сроки, способен ополчиться против акселерации, против тотальной скорости, против времени как бесконечной потенции нового, против времени, разрушающего любую субстанциальность и абсолютизирующего это разрушение. Именно он уравнивает деятельности, возвращая им автореферентность, способность соотноситься только с собой [8].

Что же нужно, чтобы революция состоялась? Необходимо, говорит Регев, чтобы пролетариат из класса в-себе превратился в класс для-себя [там же]. Т. е. обрёл классовое сознание. Как известно, Маркс не оставил чёткого определения классового сознания, и мы вынуждены полагаться на интерпретаторов. В работе «История и классовое сознание», написанной в начале прошлого века, Дьёрдь Лукач понимает классовое сознание объективно – как адекватную реакцию, предписанную индивиду типичной для его класса ситуацией в производственном процессе [4, с. 150]. И здесь возникает вопрос, какую реакцию предписывает производственный процесс прокрастинатору? В ответ Регев предлагает вернуться к имманентному, сопротивляться внешнему императиву обновления и иерархии при помощи выработки автономных критериев и принципов дифференциации перспектив [7]. Даже если мы примем его ответ, нам суждено увидеть самую отодвигаемую по времени, сорванную по дедлайнам и принципиально незавершимую по срокам революцию в истории человечества.

Список использованных источников

1. Болтански Л., Кьяпелло Э. Новый дух капитализма. *Логос*. 2011. №1. С. 76-103.
2. Болтански Л., Кьяпелло Э. Новый дух капитализма. М.: НЛО, 2011. 976 с.
3. Ленин В.И. Работы 1914–15 годов. *Полное собрание сочинений*. Т. 26. М., 1973. С. 1-42.
4. Лукач Д. История и классовое сознание. М., 2003. 416 с.
5. Регев Й. Краткая история Имманентного Невозможного, Лекция 1, 19 декабря 2019. URL: <https://youtu.be/q1LedTMbBfM>
6. Регев Й. Невозможное и совпадение. Пермь: Гиле-пресс, 2016, 146 с.
7. Регев Й. Право тупить. *Colta*, 26 февраля 2016. URL: <https://www.colta.ru/articles/raznoglasiya/10179-pravo-tupit>
8. Регев Й. Тезисы о прокрастинации. *Художественный журнал*. Выпуск № 92, 2013. URL: <http://moscowartmagazine.com/issue/6/article/5>
9. Сазонов Н. ZOOMx 2: что совпало в коинсидентологии и почему это нужно разделить. *Логос*. Том 26 (2016, №6). С. 236-243.
10. Секс, крокодилы и сливовый пудинг. Интервью с философом Йоэлем Регевом. *Нож*. 6 марта 2018. URL: <https://knife.media/joel-regev/>

В.П. Новаковець,

координатор магістерської програми
Української баптистської теологічної семінарії

ТРУДНОЩІ В РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОГО ПОСІБНИКА ПО ІСТОРІЇ ЄВАНГЕЛЬСКО-БАПТИСТСЬКИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ

В іншій публікації ми вже зазначили актуальність розробки та видання нового посібника по історії євангельсько-баптистських церков (далі – ЄХБ) в Україні [1]. В той же час ми реалістично ставимося до поставленої мети, в т. ч. усвідомлюємо ймовірні труднощі. Тож мета даної короткої статі – вказати на можливі перепони та коротко їх контраргументувати, бо насправді вони не є непереборні в досягненні запланованого проекту.

Перша можлива перепона – це *начебто відсутність новизни*. І так, і ні. Авжеж, як в будь-якому історичному огляді подана інформація здебільше буде повторюватися, але в той же час ми передбачаємо, що подача й акценти будуть поновлені й до того ж за останні 20 років з'явилися деякі нові серйозні дослідження, які передбачено враховувати при розробці посібника.

Наступна можлива перепона – існують *зовнішні стереотипи про сектантів-маргіналів*, ба більше, кому в суспільстві це цікаво, яка з того користь й нащо взагалі цим займатися. Авжеж залишаються й мабуть залишаться «добродії», особливо з антирелігійними позиціями [2] чи антибаптистськими схильностями [3], які навіть без розгляду очевидних фактів [4] будуть цькувати, перекручувати та протидіяти як духовній, так і суспільній діяльності представників церков ЄХБ. Та це залишимо на їх

совісті. Задача ж не догодити усім, а викласти достовірний історичний матеріал на основі доступних очевидних фактів.

Ще одна можлива перепона може походити вже з середини – це побоювання, що можливо прийдеться *виявити чи підтвердити деякі негативні сторони своєї історії*. Тут мова про руйнівну співпрацю зі спецслужбами, фінансові махінації, зловживання владою чи аморальні скандали. Але слід завчасно заспокоїти: по-перше, в кожній релігійній спільності можна щось подібне знайти, та ми передбачаємо, що порівняно з іншими християнськими традиціями в Україні темних плям в ЄХБ виявиться значно менше. По-друге, навіть наявність поодиноких випадків не має паплюжити інших, більшість вірян, які посвячено й дійсно щиро дотримуються високих стандартів етики, ясного Христового вчення та позитивного внеску в добробут усього українського суспільства, ба більше – виявляють й всіляко засуджують подібні прояви [5].

До можливої перепони можна віднести й *міждержавні та міжнаціональні конфлікти*, зокрема складні україно-російські та україно-польські взаємини. Цей суспільно-політичний контекст був й залишиться болючим, якщо не для більшості, то для деяких. Хоча робота не має на меті дискредитувати окремі постаті, народи чи країни, але якщо деякі постаті та етапи таких країн проявляли себе не просто недружелюбно, а вороже нищили, агресивно вносили дезінформацію, то на то і наука (а не тільки Кримінальний кодекс), тим паче історична, щоб виявити це і надати можливість визнати й змінити винуватцям своє відношення.

Подібним чином перепона може бути в тому, що посібник буде зачіпати *міжрелігійні конфлікти*. Очевидно, що в історії православної та католицької церков до ЄХБ мали місце темні та навіть криваві плями. Наразі в Україні існує не просто добрий, а зразковий міжрелігійний та міжконфесійний діалог та співпраця християнських церков. А що до темних епізодів минулого – авжеж це не вказує на суцільну та сталу темноту, але історичні факти є факти, які надають можливість нащадкам визнати скоєне й виправитися.

Ще одна перепона – маємо визнати, автор має *недостатній фаховий історичний досвід та освіту*. Але маючи вищу освіту (успішно закінчені магістратури по богослов'ю та управління освітою) та 20-річний досвід викладання, усних доповідей та письмових робіт, цей «недолік» можна виправити. Тим паче, що в процесі опрацювання матеріалу та поетапних публікації майбутніх частин посібника, автор відкритий до зауважень, доповнень та рекомендацій.

І нарешті остання зазначена нами можлива причина – це *фінансові потреби та часові обмеження*. Хоча це так, але насправді такі обмеження мають більшість дослідники, навіть в заможних країнах. Дослідники рідко бувають заможні й авжеж не особистий зиск зазвичай їми рухає, а ідея й

добро для інших. При цьому, щоб забезпечити умови й процес, автор відкритий до всебічної помочі від меценатів.

Авжеж наведені п'ять можливих перепон не є вичерпні й очевидно дещо ускладнюють процес дослідження. Та ми крок за кроком прагнемо подолати їх та досягнути поставленої мети – видати новий посібник по 170-літній історії ЄХБ в Україні.

Список використаних джерел

1. Актуальність нового посібника по історії євангельсько-баптистських церков в Україні // Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 20–21 лютого 2021 р.). – Львів : Львівський науковий форум, 2021.
2. Денис Глухов. Турчинов создаст свою партию вместе с баптистами и харизматами. 28 января 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kr.ua/politics/629387-turchynov-sozdast-svoiu-partiyui-vmeste-s-baptystamy-y-kharyzmatamy>
3. У селі на Волині православний священик поскандалив із баптистами: 3 липня 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volyn24.com/news/85495-na-volyni-sviaschennyk-zavazhav-babtystam-provesty-hreshchennia>
4. Баптисты не причастны к вспышке коронавируса в Днепропетровской области. 8 апреля 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/04/8/7247002>
5. Рада ВСЦ ЄХБ вирішила «не вважати служителем братства ВСЦ ЄХБ» пастора церкви «Слово Життя» В.Кунця. 20 липня 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://risu.ua/rada-vsc-yehb-virishila-ne-vvazhati-sluzhitelem-bratstva-vsc-yehb-pastora-cerkvi-slovo-zhittya-v-kuncya_n85674

УДК 82:7:050(477.83)

Б.І. Паньків,

студент історичного факультету

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

науковий керівник: **Ю.О. Стецик,**

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЧАСОПИС «ТУСТАНЬ» – ПРОВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ НА ДРОГОБИЧЧИНІ

Анотація. Стаття присвячена літературно-мистецькому часопису «Тустань» як провіснику національно-духовного відродження на Дрогобиччині кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття. Простежено історію заснування часопису. Проведено літературно-мистецький та краєзнавчий огляд його публікацій. Визначено внесок часопису у процес національного відродження на західноукраїнських землях.

Ключові слова: часопис «Тустань», національне відродження, самвидав, краєзнавство, Дрогобиччина.

Постановка проблеми. У роки перебудови активізувалася творча інтелігенція Дрогобиччини, яка почала видавати різнотематичні журнали, часописи, альманахи. Цьому, окрім політики гласності та лібералізації, сприяли нові регіональні можливості, пов'язані з ослабленням «залізної завіси» та швидкій демократизації суспільства. Саме 80-ті роки ХХ століття відіграли важливу роль у становленні критичного історичного мислення громадян, що жили тривалий час у пропагандистській дійсності. Часопис «Тустань», який виходив на Дрогобиччині, розпочав формування нового національно-патріотичного мислення, яке пізніше сформувало свідому творчу українську еліту, яка своїми націотворчими ідеями почала утверджувати незалежність на теренах краю.

Мета статті – подати літературно-мистецький та краєзнавчий огляд публікацій часопису «Тустань» в тематичному та жанровому розмаїтті, з'ясувати місію часопису в процесі національного відродження на Дрогобиччині наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття.

Стан дослідження. Ґрунтовних досліджень на цю тематику не було зроблено. Дотично про літературно-мистецький часопис «Тустань» писав краєзнавець Петро Сов'як. Зокрема, П. Сов'як подав історію виникнення та видання часопису, оглядово окреслив ідейно-тематичну жанрову розмаїтість публікацій у трьох числах часопису [7]. Можливо, часопис залишився поза увагою інших краєзнавців, тому що його тираж був не великий, та видавався у Литві. Дослідження часопису «Тустань» та його ролі у національному відродженні є актуальним сьогодні. Бо проблеми державності, національної гідності, правдиве осмислення сторінок минувшини нашого краю, розкриття «білих плям» в українській історіографії та краєзнавстві, дослідження призабутих видатних імен в українському літературознавстві завжди привертатимуть увагу наукову еліту нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 80-х років ХХ ст. на Дрогобиччині почав видаватися часопис «Тустань», який відіграв важливу роль у формуванні національної самосвідомості, пізнанні правдивої власної історії та утвердженні національної самоідентичності. Часопис «Тустань» став джерелом формування національних орієнтацій у свідомості української інтелігенції того часу. Саме у часи «горбачовської відлиги» зародилася думка у національно свідомої інтелігенції видавати часопис із правдивою оцінкою тих чи інших суспільно-політичних явищ радянської доби, привідкрити забуті чи заборонені імена видатних постатей української культури, і, таким чином, сформувати почуття національної гідності, гордості за свій народ, розбудити створення власної національної держави.

Ініціатором і натхненником створення часопису став молодий викладач історії Дрогобицького державного педагогічного інституту імені Івана Франка В'ячеслав Умнов, який народився 1 травня 1949 р. Дитинство пройшло у старовинному містечку Збриж, що на Тернопільщині. Закінчив

історичний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного університету ім. Івана Огієнка. Викладав у школах Поділля та Прикарпаття. У 90-х роках ХХ ст. працював завідувачем відділу Дрогобицького міського відділу освіти, секретарем Трускавецької міської ради. Був депутатом 1-го демократичного скликання Львівської обласної ради, трьох скликань Трускавецької міської ради. В'ячеслав Умнов був делегатом Установчої конференції Товариства української мови ім. Тараса Шевченка, делегатом Установчого з'їзду Народного Руху України (1989 р.). Автор 11 книг, поезій, есе, історико-краєзнавчих досліджень. Його твори опубліковані в багатьох збірках, антологіях, журналах і часописах. В'ячеслав Умнов – заслужений працівник освіти України, відмінник освіти України, Почесний громадянин міста Трускавця, полковник українського реєстрового козацтва [11, с. 147].

Хоча часопис редакційна колегія планувала видавати чотири рази в рік, але вийшло лише три числа цього видання. З точки зору сьогоденних реалій державотворчих процесів в Україні часопис «Тустань» відіграв тоді надзвичайно вагомий місію: був духовним орієнтиром для галицької інтелігенції, студентства, провісником національної ідеї, активізував творчий дух та піднесення молодих креативних особистостей того часу. Перше число літературно-мистецького часопису «Тустань» побачило світ на початку грудня 1989 року, хоча самі підготовчі роботи велися понад один рік [8]. До редколегії часопису увійшли: В'ячеслав Умнов, Андрій Грущак, Олег Баган, Руслан Щуплакевич, Богдан Червак, Петро Сов'як, Євген Мельник, а відповідальним секретарем видання був Віктор Бурлаков. Члени редколегії засідали раз у тиждень у м. Трускавці на вулиці Т. Шевченка 31. Оскільки «Тустань» було самвидавом, то як і більшість видань такого ґатунку, видавалися у Прибалтиці, оскільки компартійна цензура не допустила б об'єктивної оцінки історико-культурологічних процесів, які відбувалися на західноукраїнських землях. У зверненні редколегії у першому числі було визначено основні засади діяльності: «Наша мета – вирвати особистість, неординарність, самотність і неповторність душі митця з-під гніту офіційності, цензури, ідеологічного пресингу» [8, с. 3]. Поява часопису у 1989 році здійснила розголос серед творчої інтелігенції не тільки України, а серед науковців, митців української діаспори. Зокрема, 31 липня 1990 року надійшов лист з Мюнхена (Німеччина) від знаного науковця, доктора філософії, поета та перекладача Ігоря Качуровського з побажанням творчих успіхів. Про часопис навіть заговорило на той час заборонене у радянський час радіо «Свобода».

Потрібно відзначити окремі розділи часопису: літературна творчість (поезії Руслана Щуплакевича, В'ячеслава Умнова, Ореста Стронського, Михайла Петрика, Лесі Луців, Олега Дорожовця, Богдана Башака та новели «Страта» Андрія Грущака, «Один день у пеклі» Євгена Мельника, «Образки» Богдана Червака та інші), публіцистичні та наукові розвідки (молодого

літературознавця Олега Багана, який дав правдиву оцінку та окреслив найважливіші творчі віхи життя поета–дисидента, «шістдесятника», Василя Стуса, композитора Романа Сов'яка про Станіслава Людкевича, педагога Богдана Процишина про художника Кирила Устияновича), народознавчі розвідки (краєзнавця Петра Сов'яка про Андріївські вечорниці, Ярослава Ольхового про колядування, окремо представлено колядки «Над Вифліємом зірка сяє», записані на Тернопільщині, «В Вифлеємі» Романа Сов'яка) [8].

З часописом співпрацювали відомий поет Борис Мозолевський та археолог Василь Коростильов із міста Гуляйполя Запорізької області. У третьому числі було надруковано твір Богдана Мозолевського «Смерть Івана Сірка», в якому представлено правдиву історичну оцінку кошовому отаману Запорізької Січі. Іван Сірко постає глибоко релігійною людиною, відзначався силою, почуттям власної гідності, воєнськими доблестями та високими моральними якостями. Сірко вчинив п'ятдесят п'ять походів проти Османської імперії та Кримського ханства і жодного разу не зазнав поразки. Хоча нерідко ситуація була тяжкою, і завдяки таланту кошового отамана козаки брали гору над ворогами [5, с. 2–4]. У цьому номері було надруковано цікаву наукову розвідку Василя Коростильова «Якою мовою говорили в Київській Русі?», в якій автор аргументує, що староукраїнською мовою говорили уже в часи Київської Русі. Прикладом для цього він наводить старовинні українські колядки [3, с. 44–46].

У часописі була надрукована ґрунтовна краєзнавча розвідка Мирослава Гаврилюка про походження топонімів регіону, зокрема «Про найдавніші сторінки з історії Старого Самбора». Це була одна із перших краєзнавчих розвідок про найдавнішу історію Старосамбірського краю [2, с. 23–26]. Бо справді на сьогоднішній час є найґрунтовніше монографія доктора історичних наук, професора Михайла Кріля «Старосамбірщина: історія і культура», де використано топонімічні розвідки М. Гаврилюка [4]. Цікавою з точки зору регіонального краєзнавства є стаття поета Романа Пастуха «Як українці перебрали владу у Дрогобичі в 1918 році» [6, с. 34–47]. Написана на основі свідчень місцевих старожилів: Івана Губицького, Олександра Вовка, Лева Луціва, Миколи Куйдиша та ін. Учителі із Добрівлян Степан Кужіль спричинився до того, що представники австрійської влади передали її без спротиву тодішній Дрогобицькій інтелігенції 1 листопада 1918 року. Було засновано Українську Національну Раду, головою якої став суддя Микола Бодрук, членами ради Володимир Бірчак, Віктор Пацлавський, Іван Калинович, Іван Блажкевич, Богдан Левицький та ін. Українці мали владу в Дрогобичі з 1 листопада 1918 року до 17 травня 1919 року.

Уже тоді в далекі 80-ті роки ХХ ст. національними ідеями та державотворчими процесами ділився викладач педінституту, а сьогодні знаний керівник науково-ідеологічного центру імені Дмитра Донцова політолог Олег Баган. Одним із перших в галицьких виданнях

літературознавець у розвідці «Скільки потрібно революцій?» зробив ідейно-тематичний аналіз призабутої, маловідомої, забороненої повісті письменника «Розстріляного Відродження», знаного перекладача Валер'яна Підмогильного «Третя революція» [1, с. 49–54]. Олег Баган акцентує увагу на те, що письменник переживає національну трагедію українського народу в часи махновщини. Основні проблеми, які порушені у повісті, - позбавлення людини індивідуальності, пізнання своєї сутності, сенсу життя, гідної смерті. Основну ідею, яку проводить літературознавець, – сумнів у перспективі революційних зрушень, що призвело тоді не до блага простого люду, а до краху української державності.

Кістяк часопису сформували викладачі Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. Івана Франка Олег Баган, Богдан Червак, В'ячеслав Умнов, Євген Мельник, педагоги Андрій Грущак, Петро Сов'як, Марія Роман, Богдан Процишин. Активними прихильниками часопису стали: доцент мистецтвознавства, композитор Роман Сов'як, композитор та диригент Дрогобицького хору «Бескид» Степан Стельмашук, викладач Дрогобицького педінституту ім. Івана Франка Мар'ян Демський, який був відважною, неординарною особистістю із революційними поглядами, був активним громадським діячем у розбудові незалежності української держави. Часопис завжди гарно і дотепно ілюструвала вчителька малювання Марія Роман – творча особистість, яка цікавилася вишивками і мала їх добротну колекцію [10].

Висновки. Часопис «Тустань» – це оригінальна сторінка в історії української культури. Відіграв велику роль у формуванні національної суспільної думки та об'єднав і згуртував довкола себе творчий потенціал підгірського регіону. Час показав, що члени часопису стали у подальшому відомими особистостями: письменниками, публіцистами, краєзнавцями, літературознавцями, науковцями не тільки регіонального рівня, але всеукраїнського масштабу.

Список використаних джерел

1. Баган О. «Скільки потрібно революцій?» // Тустань. Літературно-мистецький часопис. Ч. 3. – 1990. С. 49-54.
2. Гаврилюк М. «Про найдавніші сторінки з історії Старого Самбора» // Тустань. Літературно-мистецький часопис. Ч. 2. січень-березень, 1990. С. 23-26.
3. Коростильов В. «Якою мовою говорили в Київській Русі?» // Тустань. Літературно - мистецький часопис. Ч. 3. – 1990. С. 44-46.
4. Кріль М. Старосамбірщина: історія і культура. Львів, 2009. 600 с.
5. Мозолевський Б. «Смерть Івана Сірка» // Тустань. Літературно-мистецький часопис. Ч. 3. – 1990. С. 2-4.
6. Пастух Р. «Як українці перебирали владу в Дрогобичі в 1918 році?» // Тустань. Літературно-мистецький часопис. Ч. 3. – 1990. С. 34-47.

7. Сов'як П. До 20-річчя виходу першого числа часопису «Тустань». *Дрогобицький книгознай*. Випуск 1. Дрогобич: Посвіт, 2009. С. 85-88.
8. Тустань. Літературно-мистецький часопис. Ч. 1 – грудень 1989. 32 с.
9. Тустань. Літературно-мистецький часопис. Ч. 2 – січень-березень 1990. 36 с.
10. Тустань. Літературно-мистецький часопис. Ч. 3 – 1990. 57 с.
11. Умнов В. Козацтво – синам сонячної Ойкумене, лицарям України, феномену світу // Дрогобич «Коло». 2015. 149 с.

С.М. Сотова,

викладач кафедри мовних дисциплін
Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ, АДАПТАЦІЯ

Іноземні громадяни, що приїждять для навчання у Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва, здобувають освіту нерідною для них мовою. Мета вивчення української мови на підготовчому відділенні – це отримання вищої освіти за затребуваними напрямками підготовки, у подальшому вступу до аспірантури з метою написання дисертації.

На початковому етапі освітньої програми адаптація до навчальної діяльності в іноземних слухачів зазвичай проходить доволі складно. Так, протягом усього періоду навчання іноземці відчують труднощі із засвоєнням матеріалу українською мовою. Низький рівень оволодіння мовою ускладнює не лише побутові комунікації, а й у подальшому заважає засвоєнню фахових дисциплін, що вивчатимуться на старших курсах обраної спеціальності. Подібні труднощі можуть зберігатися у деяких іноземних слухачів до останнього року навчання.

Розглянемо детальніше деякі труднощі, що спіткають іноземних слухачів у процесі опанування української мови. Курс дисципліни починається з фонетики, іншими словами, знайомства зі звуками. Першою проблемою, з якою стикаються іноземні студенти, є кириличний алфавіт, що відрізняється за написанням і звучанням від латиниці, яку вживають в багатьох країнах. Для іноземців велику складність представляє вимова літер «І, Ї, Й, И», іноді вони плутають вимову «І» з «Ї» та «Й» з «И». Часто в багатьох іноземних слухачів виникають складнощі з шиплячими. Зрозуміти різницю між завжди твердим «Ш» і завжди м'яким «Щ» є непростим завданням. Усунення подібних складностей є цілком очікуваним та його подолання буде відбуватися шляхом практичного тренування артикуляційного апарату від уроку до уроку, тобто постійною вимовою звуків.

Паралельно із вивченням звуків іноземці засвоюють алфавіт, що заснований на кирилиці. І тут також проблеми виникають із твердим та м'яким знаками. Ці знаки, які самі по собі не позначають жодних звуків, викликають подив у іноземних слухачів, тому що випадки їх написання та роль в українській мові різні, а відчуття їх через звуки без загального розуміння семантики слів доволі складно. Варто відзначити, що більшість приголосних літер можуть читатися як м'яко так і твердо, що є невласливим для деяких інших мов, тому правила уживання цих загадкових твердості та м'якості деякий час є незрозумілими для сприйняття свідомістю іноземців.

На етапі, коли слухачі починають утворювати склади у словах і переходять до їх написання, на них чекають нові випробування, це наголос. Окрім того, що він стоїть у кожному слові, тому що це сформовано традицією, а не правилами, до того ж наголос при використанні одного й того слова у мовленні може змінюватися з одного складу на інший, наприклад у споріднених словах при зміні числа іменника або при відмінюванні дієслова, числівника: *море-моря, мороз-заморозки, п'ять-п'яти, зняв-зняла*.

Наступною фонетичною особливістю є уподібнення двох приголосних, яке складно вимовляти. Для іноземців є складними і дещо незрозумілими випадки, коли попередній приголосний уподібнюється до наступного. Студентам необхідно запам'ятати що слово «зсипати» вимовляється як «ссипати», «з татом» читається як «с татом», «легкість» вимовляється як «лехкість» [1, с. 81].

На фонетичному рівні виникають складності як із вимовою, так і зі сприйняттям української мови на слух. Коли іноземці починають спілкуватися із носіями української мови, на них чекають несподіваності, пов'язані з тим, що вони живуть і навчаються у двомовному українсько-російському середовищі. В університетському оточенні й позауніверситетському повсякденному побуті вони одночасно сприймають україномовних та російськомовних носіїв. До особливостей сприймання усної мови можна віднести її темп. Оскільки встановлено що занадто повільна вимова сприймається так само погано, як і дуже швидка. Уповільнена вимова викладача, до якої вони звикають під час практичних занять дисонує із мовою носіїв, мову яких вони сприймають у буденному житті.

Окрім темпу мови існують деякі особливості, що пов'язані зі сприйняттям певного виду мовлення. Наприклад монологічне мовлення вимагає добре розвиненої слухової пам'яті, логічного мислення, а в діалогічному мовленні виникають складнощі в необхідності працювати в темпі співрозмовника із браком часу для обміркування відповідей.

Одним із аспектів вивчення мови є оволодіння письмовою мовою. Отож, ознайомившись з печатним варіантом кирилиці, іноземці стикаються з його

письмовим оформленням. Як відомо в українській мові є букви, що схожі зовнішньо і коли вони зустрічаються на письмі, то іноземцеві відрізнити їх доволі складно. Прикладом слів, що є проблематичними для написання наведемо такі: «мило», «шишки», «лапша», «мила», усі вони впізнавані у печатному варіанті, але в рукописному іноземцям вони можуть здаватися ієрогліфами.

Повернімося до письмового аспекту вивчення мови, в межах якого вже традиційно іноземні слухачі стикаються зі ще однією проблемою, помітною викладачеві у процесі роботи з ними. Отож, це відсутність м'якого знака при письмі або його написання в тих словах, де його не має бути, наприклад, *сіль, день, говорить, шість, апельсин, сьогодні*. У цьому разі необхідно пояснити іноземцям в яких випадках вживається м'який знак у словах, що належать до тієї чи іншої частини мови.

Варто зосередитись на фонетичних вправах з української мови, що повинні бути спрямовані на тренування навиків вимови всіх звуків, оскільки найчастіше в іноземців виникають проблеми з вимовою голосних звуків *ї, й*, м'яких і твердих приголосних, в першу чергу шиплячих та *ц*, а також наголосу в словах. Особливу увагу та зусилля слухачів варто спрямувати на вимову поєднань *жи, ши, ци*. Знання фонетичної системи української мови та нормативні навички вимови слів є фундаментом для подальшого вивчення граматики та успішного засвоєння курсу з мови.

Іноземці приїжджають на навчання із країн, де кліматичні умови значно відрізняються від нашого помірного континентального клімату. Відтак організм людини відчуває зміну часових поясів, що спричиняє збій біоритмів. Звісно, що незвичні географічні та температурні умови також мають значний вплив на загальне самопочуття, у зв'язку з чим іноземці можуть відчувати необґрунтовану втому та труднощі на початковому етапі навчання. Із низьким температурним режимом пов'язане обмеження життєвого простору в зимовий час, оскільки у країнах Азії та Африки суспільне життя, соціально значущі події, зустрічі з родичами та друзями проходять так би мовити під відкритим небом. Але кліматичні умови є даністю, змінити аби вплинути на яку відсутня можливість, тому з часом адаптаційний період минає та іноземці пристосовуються та звикають до нових умов життя.

Огляд наукових джерел з досліджуваної теми показує, що проблема вивчення української мови як іноземної нині є актуальною для вітчизняних та зарубіжних філологів. Як свідчить практичний досвід, мовні труднощі, з якими стикаються іноземці в процесі навчання на підготовчому відділенні зазвичай є очікуваними та передбачуваними для викладача.

Список використаних джерел

1. Жангазінова Руслана, Кусяк Світлана Українська мова для іноземців. Частина II. Морфологія : [навчально-методичний посібник для самостійної роботи іноземних студентів підготовчого відділення галузі знань 22 «Охорона здоров'я» / Р. Жангазінова, С. Кусяк. – Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. – 118 с.
2. Зимняя, И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов / И.А. Зимняя. – Изд. второе, доп., испр. и перераб. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. – 384 с.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

М.В. Весельська,

рядовий поліції, слухачка Державної установи
«Житомирський навчальний центр підготовки поліцейських»

науковий керівник: **Н.Л. Рудюк,**

капітан поліції, викладач циклу спеціальних дисциплін Державної установи
«Житомирський навчальний центр підготовки поліцейських»

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ БУЛІНГУ, ЙОГО УПЕРЕДЖЕННЯ ТА НАСЛІДКИ

Булінг – найпоширеніша, складна і потенційно небезпечна форма насильства серед дітей та підлітків. Буллінг визначається як небажана агресивна поведінка, яка пов'язана з реальним або передбачуваним дисбалансом соціальних сил. Така поведінка повторюється або може повторюватися з плином часу (тому визначення може включати випадкові або незначні інциденти) [2]. Ці дії є цілеспрямованими і спрямовані на те, щоб завдати шкоди або заподіяти жертві незручність, знущання (булінг) може проявлятися у багатьох формах.

Булінг може бути фізичним, вербальним, відносним або кібернетичним. Сама розповсюджена форма запуску як для хлопців, так і для дівчат – це словесні образи, такі як обзивання. Хоч обзивання ще зустрічаються в школах, та вони можуть виникнути де завгодно. Найчастіше це відбувається в вільному просторі для підліткового оточення, таких як дитячі майданчики, шкільні коридори та транспорт [1]. Останнім часом кіберзалякуванню залучено все більше уваги, оскільки електронні пристрої стали більш доступними та поширеними. Булінг за допомогою електронних засобів та мережею Інтернет, наразі є широко поширеним, та займає третє місце після словесного і фізичного булінгу. В цілому булінг – це поширений тип соціального досвіду, в який підлітки включають поняття «цькуванням».

Булінг означає систематичне і хронічне заподіяння фізичних травм або психологічного стресу одному або кільком особам. Далі поняття можна визначати як небажану і повторювану письмову, усну або фізичну поведінку, включаючи будь-які загрозливі, образливі або ті що принижують людську гідність жести з боку підлітка або дорослого, які є досить серйозними або поширеними, щоб створити страхітливе, вороже чи образливе освітнє середовище; викликати дискомфорт або приниження [1].

В наші дні знущання зайняли центральне місце в засобах масової інформації, в школах та в інших закладах освіти, але, на жаль, увага ЗМІ часто призводить до неправильних уявлень [3].

- Все починається з кібер-булінгу:

Але насправді це зазвичай закінчується кібер-булінгом. Більшість «хуліганів» – не безликі вороги, а реальні люди, з якими підлітки зустрічаються в реальному житті та будь-де. Однак зазвичай, якщо над підлітком знущаються, частина процесу включає також і особисте спілкування.

- Учасники булінгу популярні:

Не обов'язково. «Хулігани» можуть бути непопулярні або витіснені на другий план, тому дорослим слід дивитися не тільки на верхівку ієрархії.

- Знущання повинні бути фізичними:

Ще один стійкий міф часів «шкільної бійки». Батьки, вчителі і дирекція школи або інших закладів освіти тепер знають, що знущання можуть виходити з різних джерел і приводити до трагічних наслідків.

- Це не чиясь вина:

Це може бути правдою, а може і ні. Однак батьки зобов'язані задавати своїм дітям питання про знущання та факти вчинення булінгу, вислуховувати, що говорять діти, і повідомляти про них. Вчителі несуть відповідальність за втручання у відношення між підлітками якщо є ризики вчинення ними булінгу у відношенні до інших, а правління несе відповідальність за розробку програми, практик та законодавства, що захищає дітей та має дати їм правову свідомість вчинюваних дій [1]. Адже як нація, ми несемо відповідальність за турботу про наших дітей і за внесення змін до законів.

На жаль, наслідки булінгу є не тимчасовими, вони зберігаються надовго і в дорослому житті і варіюються в залежності від ролі людини в ситуації знущань. Тривалі психологічні наслідки безпосередньо пов'язані з короткостроковими впливами, які відчувають підлітки в результаті постійних знущань. Депресія і тривога, як правило, характеризують їх емоційний світогляд не тільки в роки знущань, але і в дорослому житті, де вони стають хронічними, а іноді і довічними проблемами.

Особливо в дитинстві, коли тілесні ушкодження швидко проходять, а в той час самооцінка жертви може бути назавжди скалічена: «Булінг – це

спроба вселити страх і ненависть до себе. Якщо ви постійно стаєте об'єктом булінгу, ваша здатність сприймати себе як бажану, здатну і ефективну людину підривається назавжди» [3].

Отже, проблема булінгу серед підлітків зберігається окрім того викликає серйозну стурбованість, навіть паніку, адже велика частина висвітлення проблеми в ЗМІ зосереджена на звинуваченні і втручанні кримінального або адміністративного правосуддя, а не на доказовій і орієнтованій на дії профілактики. Підвищення обізнаності про те, що ми дійсно знаємо, та дослідження чого ми не знаємо, і яка інформація є найбільш корисною і прийнятною для запобігання та протидії булінгу.

Список використаних джерел

1. Що таке булінг, як його розпізнати та як діяти сторонам конфлікту? Консультація Міністерства юстиції в межах проекту «Я маю право» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kyivobljust.gov.ua/news/direction/scho-take-buling-yak-yogo-rozpiznati-ta-yak-diyati-storonam-konfliktu-konsultatsiya-ministerstva-yustitsii>
2. Що таке булінг і як з ним боротися [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://starkon.city/read/events/21867/scho-take-buling-i-yak-z-nim-borotis>
3. Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:MON+AB101+2019_T2/about

УДК 327:061.16С

В.В. Міщук,

аспірант кафедри політичних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет

АНАЛІЗ ЄВРОСКЕПТИЧНИХ НАСТРОЇВ В ПРОГРАМАХ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ КРАЇН ЦСЄ

Анотація. Стаття досліджує теоретичний аспект явища євроскептицизму та його практичному втіленню в парламентських партіях Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: євроскептицизм, Центрально-Східна Європа, євроінтеграція, інтеграція, національні чинники, правоцентристські партії ЦСЄ.

Постановка проблеми. Сучасний процес європейської інтеграції не може досягнути чіткого визначення стосовно майбутньої форми Об'єднання, оскільки бачення національного інтересу в кожній із країн-членів далеко не завжди сходиться з інтеграційною політикою ЄС. Дана тенденція зумовлює критику нових загальноєвропейських реформ. Серед держав-членів ЄС, що в минулому були частиною Соцтабору прослідковується острах втратити національну ідентичність та частину державного суверенітету, бути

поглинутими загальноєвропейською мультикультурністю. Країни «Вишеградської групи» є яскравим прикладом євроскептичної політики на державному рівні про що свідчать значна електоральна підтримка правоцентристських політичних партій, які виступають за збереження статус-кво на противагу подальшому поглибленню співпраці та федералізації Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти євроскептицизму на сьогодні залишаються актуальним предметом досліджень науковців (Квртз Р., Таггат П., Зуба К., Щербяк А., Рійшей С.). Проте, незважаючи на значну кількість публікацій загального визначення, або ж типологізації даного явища політологічна спільнота досі не виробила. Подібна нечіткість в теоретичних дослідженнях ускладнює аналітику практичних проявів євроскептицизму в сучасній політиці, проте застосовуючи різні підходи до класифікації практики євроскептичної політики є однією із ключових тем в публікаціях дослідників явища євроінтеграції.

Метою даного дослідження є аналіз програмних документів сучасних євроскептичних партій країн «Вишеградської четвірки», виявлення в них політики євроскептицизму та класифікація критики політики ЄС відповідно до напрацювань теоретиків євроскептицизму. Для досягнення заявленої мети необхідно виконати такі завдання:

- дослідити теорії євроскептицизму та наукову типологізацію даного явища;
- визначити які з політичних сил є євроскептичними та виявити які з них на сьогодні є найвпливовішими в країнах ЦСЄ;
- проаналізувати програмні документи політичних партій країн ЦСЄ представлених на останніх парламентських виборах у кожній з держав, на наявність євроскептицизму;

Якщо починати з визначення поняття «євроскептицизму», то варто зазначити, що воно є порівняно новим. Вперше в дослідженнях європейської інтеграції його можна побачити в статті закордонного науковця Пола Таггарта під назвою «Критерії непорозуміння: Євроскептика в сучасній західноєвропейській партійній системі». А сам термін вперше було публічно використано в газеті «The Times» у 1986 р. для опису політики британського прем'єр-міністра Маргарет Тетчер. Саме тоді Маргарет Тетчер було заведено вважати однією з перших політиків-євроскептиків, адже її висловлювання завжди було дещо критичними щодо діяльності тодішнього ЄС [7].

З розвитком міжнародних відносин термін «євроскептицизм» міцно закріпився в загальнополітичному лексиконі. Сьогодні в політичній науці частіше за все користуються визначенням, яке дав закордонний науковець Річард Катз: «Євроскептицизм – це вираження невдоволення проти будь-якої форми наднаціональних інститутів, які можуть загрожувати, чи загрожують

національному суверенітету і традиційній європейській державній системі» [8].

Опрацювання теми євроскептицизму містять у собі різні підходи до типологізації цього явища, але все ж можна визначити два загальноприйняті основні принципи його класифікації — це поділ за суб'єктами, які проявляють свою опозиційність та сам ступінь заперечення процесу європейської інтеграції [7, с. 46].

Для визначення суб'єктів опозиційності до ідеї європейської інтеграції дуже часто використовують запропонований П. Таггартом поділ на дві групи: суспільний і партійний євроскептицизм. Легкість у використанні зробила цю теорію поділу однією із найчастіше вживаних у дослідженнях. Суспільний євроскептицизм визначається в процесі виборів, референдумів, соціологічних та оцінювальних опитуваннях. Другий тип, партійний, стосується сфери діяльності політичних партій, які у демократичних системах є виразником настроїв суспільства [9, с. 365]. Важливим у дослідженні проблеми є врахування всіх етапів її розвитку та інших особливостей, які залежать від специфіки тієї чи іншої країни. Основним напрямом вивчення євроскептичних настроїв є розгляд процесу розвитку ідей опозиційності через призму демократичного характеру політичних систем, але даний принцип дослідження є складним для використання у країнах Східної Європи з так званим типом «візуальної демократії», де передбачена роль громадянського суспільства не виконується останнім в силу низького рівня громадянської свідомості населення. Численні спроби оцінки євроскептичних настроїв у вищезазначених країнах перехідного типу демократії на основі наявних принципів дослідження виявились невдалими.

На думку К. Зуби, поділ виключно на суспільний і партійний євроскептицизм є неповним, адже високий рівень євроскептичних настроїв у суспільстві не завжди обумовлює аналогічні позиції політичних партій. Саме тому до цієї моделі К. Зуба пропонує додати третій тип – громадянський (громадські об'єднання, товариства, групи за інтересами, незалежні медіа) [10, с. 47]. Головною особливістю такої моделі є те, що вона зберігає свою актуальність для країн з високим рівнем розвитку громадянського суспільства (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Австрія і Велика Британія). Саме до цього типу К. Зуба відносить «настрій групи людей» і частково «настрій партій» (в державах з сильним громадянським суспільством відбувається ослаблення суспільної ідентифікації політичних ідеологій з політичними партіями, що і призводить до перебирання функцій представництва у владних структурах громадсько-політичними об'єднаннями).

Найбільш суперечливим і водночас дослідженим є інша частина явища – ступінь заперечення ідеї європейської інтеграції. Саме навколо нього точаться найбільш жваві дискусії між провідними вченими Європи та США.

Загалом цю частину розглядають як типологію позицій з приводу процесу європейської інтеграції.

У своєму першому загальному аналізі, присвяченому євроскептицизму, П. Таггарт виокремив три категорії євроскептицизму:

1. Заперечення ідеї європейської інтеграції і ЄС в цілому.
2. Згода на інтеграцію, але в поєднанні з критикою її сучасного стану як спроби всеосяжної інтеграції територій, економік і культур.
3. Згода на інтеграцію, але критика її недостатньої універсальності — ЄС має охопити найширший спектр держав, як в суспільному, так і економічному вимірі.

Пізніше, при спробах включення до аналізу країн Центрально-Східної Європи, наведений поділ був вдосконалений П. Таггартом спільно з А. Щербяком. Новий поділ виокремлював два типи євроскептицизму: «твердий» (hard) і «м'який» (soft). Таке припущення авторів стало найбільш вживаним та водночас дискусійним серед науковців. У своїй праці «Theorizing Part Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality» автори пропонують детальний опис їхньої спільної теорії [11, с. 2]: «твердий євроскептицизм» — незгода з ідеєю функціонування в цілому Європейського Союзу, заперечення ідеї європейської інтеграції, небажання участі своєї країни в цьому проєкті; «м'який євроскептицизм» охоплює ширший спектр позицій — остереження ідеї інтеграції, заперечення окремих її аспектів, вираження якісної опозиційності стосовно визначених політичних дій ЄС, які не відповідають чи не відповідатимуть інтересам своєї держави.

Гідним уваги є класифікація євроскептицизму розроблена данським ученим Сьореном Рійшейой. Оскільки у своїй теоретичній конструкції Рійшей перш за все опирався на підґрунтя євроскептичної політики, продовжуючи типологій, які розглядають євроскептицизм як комплексне явище. С. Рійшей, у своїй праці «Europeanization and Euroscepticism. Experiences from Poland and the Czech Republic» запропонував зробити інтелектуальні схеми більш конкретними та корисними для практичних досліджень. Розглядаючи євроскептицизм як глибокий та значущий феномен, він поділяє його на вісім можливих типів:

1. «Identity based»: євроскептицизм, який зумовлений проблемою національної та європейської ідентичності. Цей вид євро скептицизму набирає обертів через страх втрати своєї національної ідентичності у зв'язку з розвитком наднаціональних організацій;
2. «Cleavage based»: обумовлений відмінностями суспільно-політичного ґатунку. В цій площині євроскептицизму існує страх того, що європейська інтеграція призведе до розколу суспільства на переможців та переможених;

3. «Policy based»: ґрунтується на незгоді з конкретними політичними та економічними кроками ЄС: запровадження євро, аграрна політика, вільна міграція населення;

4. «Institutionally based»: переконання у не легітимності європейських інститутів влади, їх принциповій відмінності від більш ефективних місцевих інститутів, а також в тому, що вони недемократичні та носять суто бюрократичний характер;

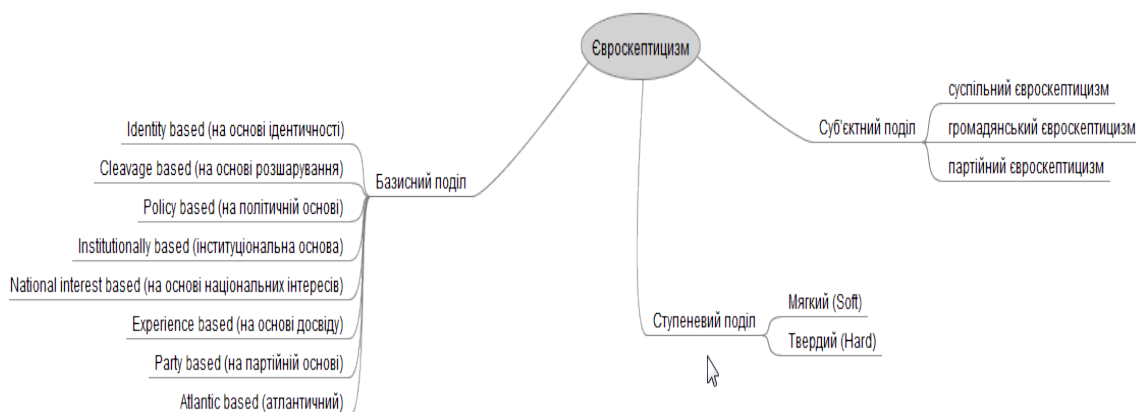
5. «National interest based»: протиставлення життєвих інтересів народу та активного процесу євроінтеграції;

6. «Experience based»: євроскептицизм, який ґрунтується на поганому досвіді та враженнях від європейських інституцій. Найчастіше цей тип формується під час переговорів про вступ до ЄС;

7. «Party based»: виникає внаслідок ідеології партії та лідерів, які очолюють партію. Найчастіше це партії ультраліберального та консервативного ґатунку;

8. «Atlantic based»: результат чіткого прояву суперечностей між європейською та атлантичною орієнтацією політики ЄС. Незгода деяких держав формувати окрему від атлантичної зовнішню оборонну політику [12, с. 9–10].

Типологія С. Рійшейа на сьогодні є однією з найдетальніших та містить широкий спектр ідеологічних критеріїв, як підґрунтя «євроскептичної» позиції в програмних документах політичних партій. Зокрема перший тип «євроскептичної» політики «Identity based» охоплює дослідження критики інтеграції до ЄС, що зумовлена національним фактором.

Оскільки, метою нашого дослідження є аналіз євроскептичних настроїв в політичних партіях можемо визначити, що за суб'єктним поділом ми однозначно маємо справу з партійним євроскептицизмом. Через те, що жорсткі критики Євросоюзу в країнах ЦСЄ на сьогодні витіснені на межу маргіналізації в електоральних змаганнях політичних партій, можемо

припустити, що більш впливовими політичними силами будуть політичні партії які підтримують у своїх програмних документах «м'яку (soft)» форму євроскептицизму. Таким чином найбільш доцільним буде використання типології С. Рісшойа для аналізу євроскептичних настроїв в найвпливовіших політичних силах країн Центрально Східної Європи.

Метою дослідження є визначення та класифікація євроскептичних настроїв у політичних партіях, що на сьогодні мають найбільший вплив як серед власного електорату, так і на міжнародному рівні, а саме в межах Європейського Союзу. Отже, відповідним об'єктом дослідження є група політичних партій, що входять в Альянс європейських консерваторів та реформістів, оскільки, за визначенням доктора політичних наук Б.П. Гуселетова — Альянс європейських консерваторів та реформістів помірна євроскептична партія Європейського Союзу [17], а також те що за результатами останніх виборі до Європарламенту (2019 року) АЄКР отримала 54 мандати та є п'ятою за кількістю членів. На сучасному етапі найбільшим об'єднанням правих політичних сил в Євросоюзі є Альянс європейських консерваторів та реформістів — європейська політична партія, яка об'єднує у своїх лавах прихильників консервативних поглядів з усієї Європи [2].

АЄКР була утворена на базі парламентської групи Європейських консерваторів та реформістів (ЄКР) у жовтні 2009 і офіційно визнана Європарламентом у січні 2010. Засновниками Альянсу виступили сім політичних партій європейських країн, серед них: польська «Право та справедливість» і чеська Громадянська демократична партія. Активними членами об'єднання також є словацька партія «Свобода і Солідарність» [2].

В рамках нашого дослідження цікавим також є те, що за результатами останніх парламентських виборів кожна зі згаданих політичних сил отримала досить високі результати. Зокрема, «Право та Справедливість» отримало 43.59% підтримки польського електорату, що забезпечило їм перемогу у виборчій кампанії до Польського Сейму 2019 року [3]. Громадянська демократична партія на виборах до нижньої палати Чеського парламенту 2017 року отримала 11.3% голосів виборців, відповідно друге місце за кількістю мандатів [4]. Словацька партія «Свобода і солідарність» на виборах 2016 року також зайняла друге місце за кількістю місць в парламенті з результатом 12.1% підтримки виборців [5].

Отже, можемо констатувати, що євроскептичні партії в Центрально-Східній Європі є одними з лідерів громадської думки виборців, що безпосередньо доводиться результатами парламентських кампаній в кожній з держав Вишеградської групи. Таким чином члени Альянсу європейських консерваторів та реформістів на сьогодні представляють інтереси значної кількості електорату країн ЦСЄ.

Таким чином в дослідженні пропонується виконати аналіз програм політичних сил країн Вишеградської групи, що входять до Альянсу європейських консерваторів та реформістів, з найбільшою електоральною підтримкою виявленою на останніх парламентських виборах. А саме виявлення євроскептичних настроїв в текстових документах затверджених загальними зборами партій та опублікованих. Актуальним методом дослідження в даному контексті буде якісно-кількісний аналіз документів, або ж якісний контент – аналіз. Одиницями аналізу виступають – негативні згадки про євроінтеграцію та Євросоюз з їх класифікацією за однією з категорій визначених в типології С. Рійшея («Identity based», «Cleavage based», «Policy based», «Institutionally based», «National interest based», «Experience based», «Party based», «Atlantic based»).

Кодування документів:

1) Програма польської політичної партії «Право і Справедливість» представлена на виборах 2019 року – «Polski model państwa dobrobytu» (PiS) [13].

2) Програма чеської Громадянської демократичної партії опублікована до виборів 2020 року – «ZEMĚ, KTERÁ VÍTĚZÍ» (ODS) [14].

3) Програма словацької партії Свобода і Солідарність опублікована до виборчої кампанії 2020 року – «Navod na lepší Slovensko» (SaS) [15].

Типологія Таггета – Щербини →	Soft			Hard		
Типологія Рісхоя ↓	PiS	DOS	SaS	PiS	DOS	SaS
1. Identity based	9	1	3			
2. Cleavage based	2	0	0			
3. Policy based	5	2	4			
4. Institutionally based	1	0	2			
5. National interest based	4	2	0			
6. Experience based	0	0	0			
7. Party based	0	0	0			
8. Atlantic based	1	1	0			

Як і допускалось, жодна із проаналізованих цитат усіх трьох політичних програм не заперечує євроінтеграційний процес як явище, отже за типологією Таггета-Щербини жодна з негативних згадок не може бути класифікована, як «Твердий євроскептицизм» («Hard»). Відповідно за даною типологією визначено, що надалі аналізовані прояви євроскептицизму в програмах держав ЦСЄ – характеризуються, як «М'який євроскептицизм».

Підсумуємо отримані результати, згідно з класифікацією за теоретичними схемами С. Рійшея.

Загальна кількість негативних згадок стосовно Європейського Союзу та євроінтеграції в програмі польської партії «Право і Справедливість» (PiS) – тридцять п'ять згадок. Така кількість критичних зауважень в програмі провідної політичної сили у польському Сеймі цілком збігається з висновками турецького дослідника практики євроскептицизму в країнах ЦСЄ Й. Дуро: «Право і справедливість» – в основному, євроскептична партія, що абсолютно відкидає ідею федеральної наддержави. Навіть будучи представленою в уряді, вона не пом'якшила свій євроскептицизм і ризикує не тільки репутацією країни, а й можливим застосуванням санкцій, вважає Дуро [16, с. 38–39].

Найбільша кількість негативних згадок про Євросоюз (п'ятнадцять) критикують окремі кроки у реформуванні політики Унії, такі як непогодження із запровадженням нової судової реформи ЄС, політики у сфері сільського господарства та найбільше, щодо активного супротиву «Права та Справедливості» міграційній політиці Євросоюзу. Такі цитати класифікуються за типологією Рійшая, як «Policy based», тобто євроскептицизм, який ґрунтується на незгоді з конкретними політичними кроками Євросоюзу.

Дванадцять негативних згадок ґрунтуються на протиставленні польської національної ідентичності сучасній політиці європейського мультикультуралізму, що за типологією Рійшея класифікується як «Identity based».

П'ять негативних згадок про Євросоюз протиставляють національні інтереси Польщі із глибшою інтеграцією в ЄС, таким чином співвідносяться з типом євроскептицизму – «National interest based».

Дві цитати ставлять під сумнів легітимність наднаціональних інститутів в порівнянні з місцевими та національними організаціями.

Одне з критичних зауважень, щодо ЄС, представлених в програмі польської політичної партії Право та Справедливість, було спрямовано на критику маргіналізації політичних груп, що не сприймаються загальним політичним переконанням більшості представлених в Європарламенті.

Програма чеської правоцентристської політичної сили «Громадянська демократична партія» (DOS) загалом має сім негативних згадок відносно Європейського союзу. Проте подібна незначна кількість критичних зауважень пов'язана не із загальним позитивним ставленням до Євросоюзу, але із загальним невеликим обсягом текстового матеріалу представленого в програмі 2020 року – 20 сторінок (3353 слів), що в порівнянні з обсягом програм польських колег із Права та Справедливості (232 сторінки – 59949 слів) та словацької Свободи та Солідарності (376 сторінок – 147961 слова) є значно меншим.

В даній політичній програмі «ZEMĚ, KTERÁ VÍTĚZÍ» дві згадки були охарактеризовані за типологією Рійшея, як «Policy based», оскільки у виділених цитатах вбачається критика сучасної економічної політики ЄС.

Наступні два критичні зауваження відносно ЄС стосувалися підтримки ідеї переваги національного суверенітету на противагу наднаціональному управлінню, отже віднесені до типу євроскептицизму «Institutionally based».

Протиставлення національних інтересів Чехії та політики Євросоюзу також зустрічається двічі («National interest based»).

Одна з цитат, представлених у дослідженні, активно пропагує захист національної ідентичності чехів та інших держав членів ЄС («Identity based»).

У програмі словацької партії «Свобода і Солідарність» критика Європейського Союзу зустрічається у двадцяти двох цитатах. За типологією Рійшея дані згадки були класифіковані таким чином:

- вісімнадцять негативних згадок про ЄС стосуються критики політики Унії у сфері міграції, сільського господарства, екології та розподілу спільного бюджету поміж країнами-членами. Дані цитати віднесені до євроскептицизму типу «Policy based»;
- три цитати класифіковані, як євроскептичні, що мають підґрунтя в протиставленні словацьких національних інтересів із загальноєвропейськими («National interest based»);
- одна з цитат критикує передачу повноважень Словаччини, як держави, до наднаціональних органів управління ЄС, отже класифікована як євроскептицизм типу «Institutionally based».

Здійснивши контент-аналіз програм євроскептичних партій країн ЦСЄ, необхідно зазначити, що основним вектором критичних зауважень до Євросоюзу є конкретні політичні рішення ЄС, або євроскептицизм типу Policy based. Проте, на мою думку, певна опозиційність щодо загальноєвропейської політики в конкретних сферах (економічна, міграційна, аграрна та соціальна політика) є частиною демократичного процесу та природним явищем у великому міждержавному утворенні, подібна критика трапляється й у партіях цілком єврооптимістичного спрямування.

Цікавішим для подальших досліджень є показники євроскептицизму Identity based, Institutionally based, та National interest based. Оскільки, дані елементи типології Рійшея безпосередньо пов'язані з такими базовими тезами, як підтримка національної культурної ідентичності (Identity based), підтримка першочергово національних інтересів на противагу союзницьким (National interest based) та визнання виключно національних інститутів влади, як носіїв національного суверенітету держави (Institutionally based). Таким чином можемо визначити, що національний чинник є одним з основних дезінтеграційних факторів в контексті підґрунтя партійного євроскептицизму країн Центрально Східної Європи.

Висновки. Отже, опираючись на результати дослідження можемо стверджувати, що значна частина електорату країн Центрально Східної Європи на сучасному етапі виявляє стурбованість з приводу подальшого поглиблення інтеграції в Євросоюз, про що свідчать результати останніх виборів до парламенту та підтримка євроскептичних сил, що виражають дані фобії у своїх програмах. В більшості острах федералізації ЄС базується на «національних факторах» – таких як втрата національно культурної ідентичності націй та нівелювання суверенних інтересів країн «Вишеградської четвірки». Період єврооптимізму змінився тверезою оцінкою прорахунків політики ЄС в різних сферах, що підтверджено тим що критика даних політичних кроків перетворилась в достатньо ефективний інструмент політичної боротьби, описаних в досліджуваних партійних документах. Опираючись на дані висновки можемо припустити, що політична боротьба навколо питання поглиблення інтеграційного процесу в рамках Євросоюзу призведе до збільшення регіональної співпраці в країнах ЦСЄ. Подібні фактори, а також формування монобільшості правих консервативних сил в парламентах лідерів регіону (Польща «Право і Справедливість») свідчить про збільшення запиту електорату на ведення незалежної суверенної політики в рамках ЄС. В такому випадку, для виконання передвиборчих обіцянок захисту національного інтересу провладні сили країн ЦСЄ, зміцнить регіональну співпрацю, для подолання перелічених кризових явищ та спільного політичної опозиції подальшого федералістського поглиблення євроінтеграції.

Список використаних джерел

1. Короткий оксфордський політичний словник. За ред. І. Макліна й А. Макмілана. – Київ, «Основи». 2005. 789 с.
2. URL: https://ecrgroup.eu/vision/protecting_and_respecting_member_states
3. Polish Parliamentary Elections 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sejmsenat2019.pkw.gov.pl/sejmsenat2019/en>
4. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 20.10. – 21.10.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volby.cz/pls/ps2017/ps2?xjazyk=CZ>
5. Vol`by do národnej rady slovenskej republiky 2016. Počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volby.statistics.sk/>
6. 2018-as magyarországi országgyűlési választás. április 8. EBESZ/ODIHR Korlátozott választási megfigyelő misszió Zárójelentés /Varsó 2018. június 27./ C. 38. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.osce.org/hu/odihr/elections/hungary/391616?download=true>
7. Евроскептицизм как идеология: теория и практика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rodon.org/polit-101007110629>
8. Katz R. Euroscepticism in Parliament: A Comparative analysis of the European and National Parliament [Електронний ресурс] / R. Katz. Режим доступу: <http://www.>

- europarl.europa.eu/
9. Taggart P. A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems [Internet resources]/ P. Taggart. — Condition access: <http://ceur.ceu.hu/biblio/author/4214>.
 10. Zuba Krzysztof, Polski Eurosceptycyzm i Eurorealizm / Krzysztof Zuba –Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006. – 445 s
 11. Szczerbiak Aleks, Taggart Paul, Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism Volume 1: Case Studies and Country Surveys. Front Cover.– Oxford : Oxford University Press, 2008. – 418 p
 12. Søren Riishøj /Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic Political Science Publications No. 25/2010, 68 s.
 13. Polski model państwa dobrobytu / Program Prawa i Sprawiedliwości 2019 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pis.org.pl/files/Program_PIS_2019.pdf
 14. Silný program pro silné Česko / 190 kroků pro lepší život I Duben 2017 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ods.cz/docs/volby2017/Program-ODS-2017-web.pdf>
 15. Volebný program SaS pre budúce generácie / Parlamentné voľby 2016 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sulik.sk/wp-content/uploads/2016/11/volebny-program-sas-volby-2016-1.pdf>
 16. Duro J. Becoming mainstream Euroscepticism among established parties in V4 countries // Eurasian j. of social sciences. – Istanbul, 2016. – N 4 (April). – P. 35–47.
 17. Гуселетов Б.О. перспективах радикальных евроскептических политических партий на предстоящих общеевропейских выборах 2019 г. Научно-аналитический вестник ИЕ РАН, № 5, 2018. С. 110–114. URL: <http://vestnikieran.instituteofeurope.ru/images/%D0%B3%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B.pdf>

Д.Р. Півхлопко,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

науковий керівник: **І.А. Шутяк,**

старший викладач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ, ТРУДНОЩІ СПІЛКУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Актуальність. У сучасному світі одним з найважливіших завдань спілкування належить комунікаціям. Людина формує себе як особистість саме завдяки комунікаціям та мовному спілкуванню. Але, саме під час спілкування багато людей відчують певні труднощі (бар'єри спілкування), які впливають на ефективність обміну інформацією, взаємодію, сприймання людьми одне одного. Такі комунікативні бар'єри є однією з причин виникнення і розгортання конфліктів, які з'являються у процесі взаємодії між людьми. Постає необхідним дослідження їх природи й особливостей вияву у процесі взаємодії та аналіз основних способів подолання.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності поняття «комунікативний бар'єр», здійснити класифікацію бар'єрів, які спричиняють виникнення конфліктів, визначити причини їх появи, навести шляхи подолання комунікативних бар'єрів у процесі взаємодії та спілкування.

Спілкування – це процес взаємодії щонайменше двох осіб, який спрямований на взаємне пізнання, установлення і розвиток стосунків, взаємовплив на стан, погляди і поведінку, а також на регулювання їхньої спільної діяльності. Процес спілкування передбачає наявність певної моделі або схеми, за якою він відбувається. У цій низці повідомлень і декодуванні інформації майже на кожному етапі можуть виникати різноманітні комунікативні бар'єри.

Комунікативні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – це перешкоди на шляху руху смислу від комуніканта до реципієнта, на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування. У ряді випадків бар'єрами спілкування виступають фактори, які можуть слугувати причиною чи які сприяють конфліктам [1].

Комунікативні бар'єри з'являються на міжособистісному рівні та виявляються в інформаційному перевантаженні.

Виникнення комунікативних бар'єрів може залежати від:

- індивідуальних особливостей особистості;
- уваги співрозмовника у процесі комунікативної взаємодії;
- уміння висловлювати власні думки;
- різниці у віковій групі співрозмовників;
- уміння слухати співрозмовника;
- особливих психологічних стосунків, які склалися між людьми [2].

Оскільки до складу комунікації як процесу входять **комунікативний фактор** (забезпечує обмін інформацією), **перцептивний фактор** (організовує взаємне сприйняття, взаємооцінку та рефлексію у спілкуванні) та **інтерактивний фактор** (регулює взаємодію учасників діалогу), бар'єри спілкування можуть пов'язуватися з недоліками в каналах передачі інформації, а також породжуватися соціальними причинами, адже співрозмовники належать до різних соціальних груп. Сюди також можна віднести такий фактор, як відсутність розуміння ситуації спілкування, неоднаковість сприймання та обробки інформації, тобто суб'єктивну неможливість повноцінно здійснювати процес комунікації.

Проаналізувавши інформацію, можна виділити наступні види комунікативних бар'єрів, які виникають під час процесу взаємодії. Це фізичний, культурний, соціально-рольовий, психологічний, логічний, інтелектуальний, естетичний, емоційний, власне комунікативний бар'єри, бар'єр авторитету [1].

Фізичний бар'єр (простір, дистанція та час, якими співрозмовник віддаляє себе, чи «закриває» себе) виникає через порушення кордонів

особистого простору, (його розміри можуть становити до 60 см). Так, надто близьке розташування співрозмовників сприймається як виклик, зазіхання на особисті інтереси, дратує або пригнічує [4].

Соціально-рольовий бар'єр пов'язаний із соціальною роллю, яку людина «грає» та яка визначає стиль і характер її взаємодії з іншими суб'єктами. Такі бар'єри породжені об'єктивними соціальними причинами, приналежністю партнерів із комунікації до різних соціальних груп, також сюди можна віднести вікову різницю, соціальний і майновий стан співрозмовників, їхню гендерну належність. До неуспішного діалогу може призвести незнання мовцем комунікативної чи соціальної ролі суб'єктів спілкування [3].

Із соціально-рольовим бар'єром пов'язаний **бар'єр авторитету**. Розділивши всіх людей на авторитетних і неавторитетних, людина довіряє тільки першим і відмовляє в цьому другим. Чим вищий авторитет мовця стосовно слухача, тим менший комунікативний бар'єр і навпаки [1].

Культурний або соціально-культурний бар'єр може бути зумовлений соціальними, політичними, релігійними, етнічними, професійними, віковими, гендерними тощо відмінностями, які породжують не тільки різну інтерпретацію понять, що застосовуються у процесі комунікації, але й різні світовідчуття, світогляд, світорозуміння тощо [4].

Психологічний бар'єр формується унаслідок індивідуальних психологічних особливостей тих, хто спілкується або унаслідок особливих психологічних відношень, що виникли між партнерами зі спілкування, із особливостями психіки мовців, різними психологічними рисами, фізичним та емоційним станом. Найтиповішими психологічними бар'єрами є поганий контакт та негативне налаштування на співрозмовника [1].

Логічний бар'єр розуміння виникає, коли логіка міркування мовця «або занадто складна для розуміння слухача, або здається йому неправильною чи суперечить властивій йому манері доказів» [1].

Інтелектуальний бар'єр виникає унаслідок різного інтелектуального рівня співрозмовників. Інтелектуально розвинена й ерудована людина знаходить певні спільні теми з менш розвиненою особою, але для постійного спілкування вони навряд чи будуть вважати один одного цікавими партнерами і відчуватимуть певний психологічний дискомфорт від усвідомлення своєї інтелектуальної різниці [2].

Естетичний бар'єр виникає унаслідок низької привабливості співрозмовника у його зовнішньому вигляді, мові та манерах поведінки.

Емоційний бар'єр взаєморозуміння — це небажання спілкуватися, заглиблюватись у проблеми співрозмовника і співчувати йому внаслідок антипатії до нього (образи, роздратування, неповаги та ін.). Вони виникають у багатьох різноманітних ситуаціях і найбільш характерні для зіпсованих стосунків, а також стосунків співрозмовників у різних конфліктах [2].

Власне комунікативний, або мовний бар'єр – це перепона, яка виникає, коли співрозмовники спілкуються різними мовами, мають різний рівень комунікативної компетенції, не турбуються про взаєморозуміння і вживають звичну для них лексику, не зважаючи на те, чи знає її партнер по спілкуванню, тощо [4].

Розглянуті вище комунікативні бар'єри призводять до часткового або цілковитого провалу процесу спілкування, створюють перешкоди в здійсненні комунікативної діяльності і виступають причиною конфліктів. Виявивши причини виникнення бар'єрів, стає можливим розробити шляхи їх подолання.

Необхідно постійно вдосконалювати знання рідної мови, свою мовну культуру та мовлення. Потрібно створювати установки на оволодіння правильним літературним мовленням у всіх ситуаціях спілкування; самоконтроль і розвиток умінь виразного мовлення; розвиток загальних психологічних особливостей особистості, що створюють передумови для успішного оволодіння мовленнєвими навичками та вміннями, розвивати комунікативні якості. Важливо уміти управляти увагою, яка передбачає залучення та підтримку уваги того, хто слухає, до того, хто говорить. Цього можна досягти за допомогою застосування таких прийомів: прийом «нейтральної фрази», «залучення», установлення зорового контакту між партнерами зі спілкування, «нав'язування ритму», акцентування [3].

Висновки. Комунікативні бар'єри являють собою сукупність факторів, які спричиняють деформацію комунікаційного процесу. Існують різні класифікації бар'єрів, які виникають у процесі міжособистісної комунікації. Комунікативні бар'єри у спілкуванні різноманітні та зумовлені неоднаковими чинниками. Найголовніше – усвідомлювати важливість і дотримуватися нормальних людських взаємин у будь-якій діяльності. Треба зважити, що неможливо отримати позитивний результат без поваги, розуміння і терпіння до особистості партнера зі спілкування та комунікації.

Список використаних джерел

1. Войцехівська Н.К. Роль комунікативних бар'єрів у виникненні конфліктного дискурсу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. – Вип. 38. – С. 103–108.
2. Кайдалова Л.Г. Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків: НФаУ, 2018. 140 с.
3. Козирев М.П. Комунікативні бар'єри спілкування та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2014. Вип. 1. С. 201–211.
4. Щілінська Г.В. Комунікативні бар'єри у процесі міжкультурної взаємодії студентів та шляхи їх вирішення. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2015. Вип. 18. С. 50–58.

А.А. Чуєнков,
здобувач вищої освіти ступеня магістра,
Київського національного торговельно-економічного університету
науковий керівник: **В.М. Костюченко,**
доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку та оподаткування
Київського національного торговельно-економічного університету

КОРПОРАТИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЗВІТУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ

Міжнародні компанії відіграють значну роль в економічній, екологічній та соціальній сферах країн, де вони здійснюють діяльність, та й в усьому світі в цілому. Міжнародними компаніями мають право вважатися компанії, які утримуються на ринку доволі продовжений час та встигають розростися по всьому світу через представництва в багатьох країнах. Вони можуть бути утворені у формі асоціацій, корпорацій, концернів.

Останнім часом виникає необхідність міжнародним компаніям надавати відповідну інформацію про те, який вклад їх господарська діяльність вносить у економічну, соціальну та екологічну сфери різних країн. Суспільство починає все більше цікавитися, чи запроваджена корпоративна соціальна відповідальність на великих міжнародних підприємствах, які працюють в їх країні та в чому вона проявляється. У контексті запиту суспільства міжнародним компаніям потрібно окрім складання фінансової звітності, також складати й оприлюднювати нефінансову звітність або звітність про сталий розвиток.

Термін «нефінансова звітність» означає документально оформлену сукупність даних комерційної організації, що відображає середовище існування компанії, принципи та методи співпраці з групами впливу, результати діяльності компанії в економічній, соціальній та екологічній сфері життя суспільства [1]. Нефінансова звітність дозволяє підвищити довіру до компанії, яка його публікує та покращити свою репутацію. Підприємства, які ведуть нефінансову звітність на постійній основі, стають більш привабливими для акціонерів ніж підприємства, які цього не роблять.

За результатами дослідження BNP Paribas Asset Management у зв'язку з пандемією Covid-19, все більше інвесторів почали приділяти увагу ESG (*Environmental, social and corporate governance* – екологічне, соціальне та корпоративне управління), а значущість соціальних факторів для інвесторів зросла на 20% з моменту початку пандемії [2].

На даний момент використання нефінансової звітності в Україні відбувається на добровільній основі, а також у довільному вигляді. Немає чіткого контролю й обізнаності користувачів фінансової звітності у корисності та вигодах складання нефінансової звітності.

Тим часом, згідно з дослідженнями корпоративної відповідальності KPMG світова практика показує, що основний рівень глобальної звітності про сталість (N100) зріс на п'ять відсотків, з часу останнього опитування KPMG у 2017 році, з 75 до 80 відсотків (Рис. 1). Це свідчить про те, що компанії N100 продовжують наздоганяти G250 [3].

Світовий досвід міжнародних компаній з корпоративної відповідальності показує відповідність підготовленої нефінансової інформації очікуваним запитам суспільства.

В Україні запровадження нефінансового звітування протікає дуже повільно, тому аби не відставати та прискорити процес інтеграції цього виду звітності, потрібно пройти деякі серйозні кроки, які потім приведуть до результатів.

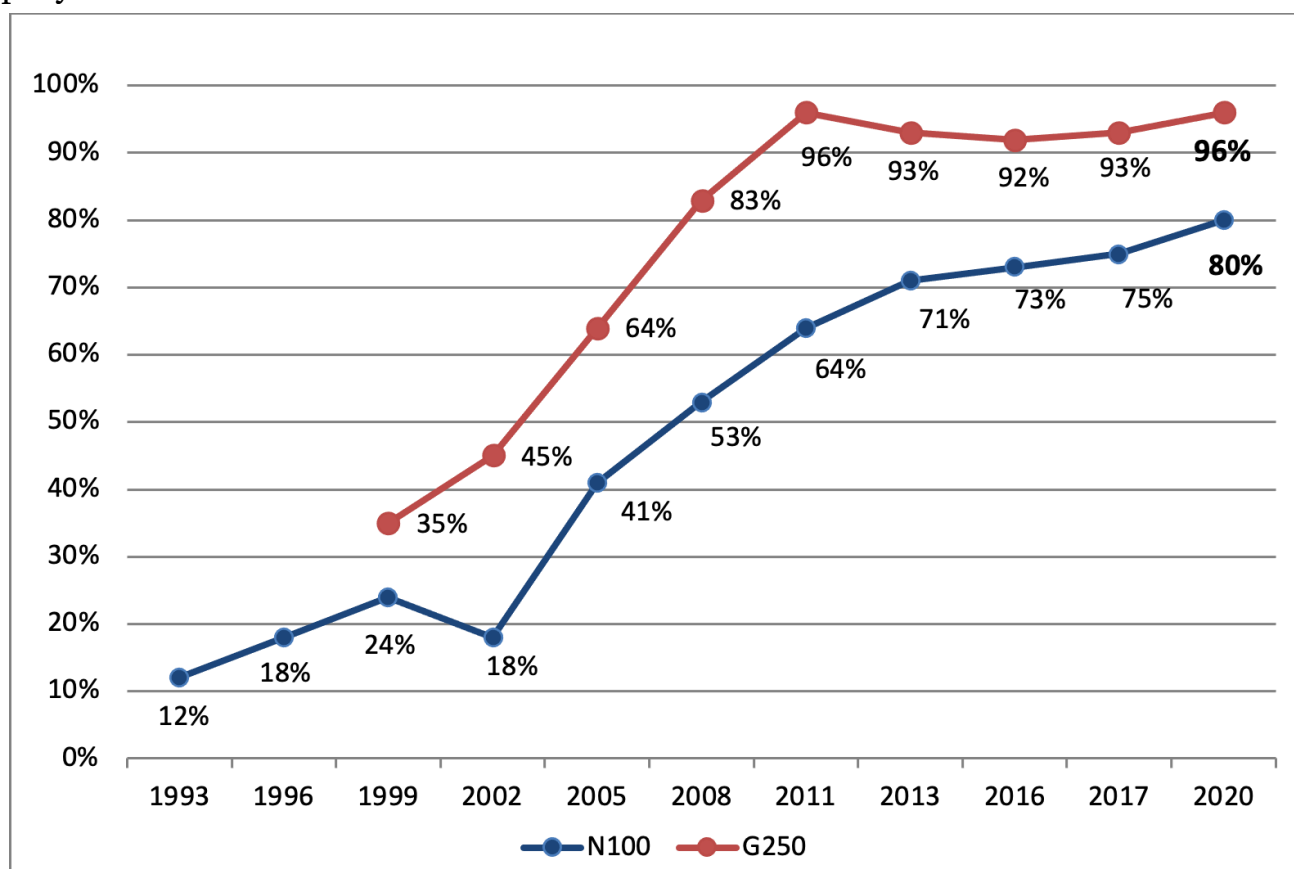

Рис. 1. Зростання світових показників звітності сталого розвитку за період з 1993 по 2020 рр.: N100 та G250 [3]

Першим кроком потрібно запровадити обов'язкове використання та публікацію нефінансової звітності великими компаніями на державному рівні та зробити її регламентованою.

Приклад такого рішення можна побачити в країнах Європи. В певних європейських країнах роль екологічного просвітника взяла на себе держава. На законодавчому рівні прописані вимоги до великих компаній щодо розкриття певних показників у світлі рішення соціальних та екологічних

питань. Це допомагає оцінювати вплив бізнесу на навколишнє середовище і його роль у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР) [4].

З 2018 року компанії повинні включати нефінансові розділи до своїх річних звітів. Такі вимоги висувають тільки до підприємств із кількістю працівників понад 500 осіб. Йдеться приблизно про шість тисяч компаній [4].

Нефінансова звітність у Євросоюзі перестає бути добровільним елементом корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Це вже юридична вимога [4].

Для складання нефінансової звітності, міжнародні компанії орієнтуються на стандарти Глобальної ініціативи звітності (GRI).

За визначенням Глобальної ініціативи зі звітності (GRI – Global Reporting Initiative) термін «звітність зі сталого розвитку» означає звітність, яка охоплює одночасно економічні, екологічні та соціальні аспекти діяльності організації [5].

Відповідно до Директиви 2014/95/ЄС розкриття нефінансової інформації має важливе значення для побудови стійкої глобальної економіки шляхом поєднання довгострокової прибутковості із соціальною справедливістю та захистом навколишнього середовища [5]. Директивою визначено, що з метою підвищення відповідності та порівнянності нефінансової інформації, що підлягає розкриттю великі підприємства повинні підготувати нефінансовий звіт, який буде містити інформацію, щодо як мінімум таких аспектів: охорона навколишнього середовища, питання зайнятості та соціальні питання, повага прав людини, боротьба з корупцією і хабарництвом [5].

Для запровадження нефінансової звітності на державному рівні, необхідно розробити та прийняти закони та положення, підготувати методичні рекомендації та інструкції, які будуть написані саме на основі стандартів GRI.

Цікавим є досвід окремих країн у запровадженні корпоративного соціального звітування. Наприклад, у Польщі вже з січня 2017 року певна група компаній була зобов'язана показувати свою нефінансову звітність у зв'язку з імплементацією Директиви 2014/95/ЄС у польське законодавство [4].

Другим кроком повинно бути створення певних державних програм підвищення кваліфікації робітників компаній, які будуть складати нефінансову звітність. Програму підвищення кваліфікації вважаємо, що слід проводити від одного до трьох років і паралельно виховувати культуру використання нефінансової звітності, пояснювати її значення та вигоди для громадян та суспільства.

Третій крок передбачає введення обов'язкового складання та подання нефінансової звітності разом із фінансовою в кінці кожного року та підтверджувати її аудиторським висновком.

Всі ці кроки приведуть до того, що:

1. Сформується довіра до міжнародних компаній з боку держави та суспільства.
2. Підвищиться прозорість міжнародних компаній.
3. Підвищиться репутація компаній та покращяться ділові стосунки з іншими компаніями на ринку, де вони здійснюють діяльність.
4. Збільшиться інтерес інвесторів до цих компаній, що дозволить залучити додаткові іноземні інвестиції.

Окрім вигод, нефінансова звітність також несе в собі певні ризики, про які менеджерам компанії варто знати: можлива критика, дилетантизм і невігластво, ресурсозатратність, достовірність даних, відсутність запасного виходу [6]. Але в загальній картині, позитивні сторони мають значніший вплив ніж ризики.

Отже, на даний момент, процес нефінансового звітування в Україні поступово розвивається і починає розповсюджуватися серед підприємств.

Як показує міжнародний досвід, нефінансова звітність необхідна для подальшого розвитку міжнародних компаній, тому що з кожним роком, суспільство стає більш прискіпливим до корпоративної соціальної відповідальності компаній, все частіше піднімаються питання на рахунок екології та завжди залишається актуальним питання розвитку економіки.

Підприємствам потрібно покращувати свою репутацію, шляхом позитивного впливу на навколишнє середовище в якому вони працюють. Тому, запровадження у практику вище наведених пропозицій, покращать відношення до нефінансової звітності, допоможуть виховати певну культуру та з часом принесуть свої вигоди, які позитивно вплинуть на підприємства, суспільство, державу та весь світ в цілому.

Список використаних джерел

1. Агавердієва Х.Ф. Соціальна відповідальність недержавних пенсійних фондів в умовах реформування пенсійної системи: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.07 / Х.Ф. Агавердієва. – Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 20 с.
2. Jane Ambachtsheer. BNP Paribas Asset Management survey shows Covid-19 prompts rise in social considerations within investment decision-making URL: <https://mediaroom-en.bnpparibas-am.com>.
3. The KPMG Survey of Sustainability Reporting 2020. Sustainability reporting continues worldwide growth. URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/11/the-time-has-come.pdf>_(дата звернення: 17.02.2021).
4. Зубарева О. Нефінансова звітність. Із тренда — у класику. *Електронний журнал НВ Бізнес*. 2020. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/shcho-take-nefinansova-zvitnist-prikladi-v-ukrajini-ostanni-novini-50123905.html>_(дата звернення: 17.02.2021).

5. Чудовець В.В. Перспективи впровадження нефінансової звітності в Україні. *Розвиток інтегрованої звітності підприємств*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Житомир, 4-5 жовтня 2019 р. Житомир, 2019. С. 203-204.
6. Кальчук А. Л. Нефінансова звітність: її сутність та класифікація. *Сучасні тенденції розвитку бухгалтерського обліку та оподаткування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Житомир, 25 листопада 2016 р. Житомир, 2016. С. 53-56.

А.А. Чуєнков,

здобувач вищої освіти ступеня магістра,

Київського національного торговельно-економічного університету

науковий керівник: **С.М. Семенова,**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування

Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ СКЛАДАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

В економіці багатьох країн існують такі види підприємств як корпорації, консорціуми, асоціації. Такі підприємства зазвичай мають великий вплив на економіку держави, тому виникає необхідність надання достовірної і точної інформації про фінансовий стан цих підприємств. Корпорації, консорціуми, мають певні особливості в своїй структурі, а саме наявність материнського підприємства та дочірніх, які йому підпорядковуються.

Тому в кінці звітного періоду для збору та аналізу інформації про діяльність таких підприємств, застосовується процедура консолідації фінансової звітності. Згідно з нормативними документами (табл. 1), консолідована фінансова звітність – це необхідне джерело інформації, яке надається інвесторам, власникам, державі та іншим користувачам про фінансовий стан та результати діяльності підприємства в цілому. Останнім часом, країна почала перехід на ведення бухгалтерського обліку за Міжнародними стандартами фінансової звітності, теж саме стосується й консолідованої фінансової звітності і це є правильним кроком, оскільки першоджерело всіх правил ведення консолідованої фінансової звітності знаходяться саме у МСФЗ. Так, підприємства в Україні зробили необхідний та правильний крок, тому що, якщо країна має намір співпрацювати з Європою та рештою світу в цілому та залучити необхідні інвестиції, перша умова, це ведення обліку за міжнародними стандартами.

Визначення «Консолідована фінансова звітність» у нормативних документах

№	Нормативний документ	Визначення
1	МСФЗ 10	Консолідована фінансова звітність (consolidated financial statements) - фінансова звітність групи, у якій активи, зобов'язання, власний капітал, дохід, витрати та потоки грошових коштів материнського підприємства та його дочірніх підприємств подаються як такі, що належать єдиному економічному суб'єкту господарювання [1].
2	МСБО 27	Консолідована фінансова звітність - фінансова звітність групи, подана як фінансова звітність одного економічного суб'єкта господарювання [2].
3	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	Консолідована фінансова звітність - фінансова звітність підприємства, яке здійснює контроль, та підприємств, які ним контролюються, як єдиної економічної одиниці [3].

На даний момент можна виділити такі проблеми складання консолідованої фінансової звітності на підприємствах України:

1. Недостатньо кваліфіковані робітники;
2. Дуже велика кількість інформації та відсутність конкретних методичних рекомендацій;
3. Великі затрати часу та ресурсів для збору, об'єднання та аналізу інформації;
4. Складання фінансових звітів у різних валютах та складність вибору за яким курсом визначати остаточну суму певного показника.

Для підвищення рівня знань бухгалтерів, фінансових директорів та інших осіб, які мають справу з консолідованою фінансовою звітністю, необхідно проводити певні заходи, при чому як з боку держави так і з боку підприємств та вищих навчальних закладів.

З боку держави можна створити певну організацію в якій будуть працювати наукові діячі та досліджувати дане питання. Організація буде фінансуватися державою та проводити семінарські та практичні заняття в рамках програми, наприклад, «Підвищення кваліфікації зі складання консолідованої фінансової звітності за МСФЗ», а також бухгалтерського обліку в цілому.

Залучати до семінарських занять міжнародних працівників з консорціумів, концернів та асоціацій, які мають великий досвід у цій сфері праці. З боку підприємств також організовувати заходи схожі на державні, проводи внутрішнє навчання працівників та ділитися досвідом шляхом практичних та семінарських занять зі схожими підприємствами в Україні.

З боку вищих навчальних закладів більш поглиблено розглядати предмет консолідація фінансової звітності приводити конкретні приклади як вітчизняних так і міжнародних підприємств, організовувати практику за кордоном, тому що, іноземні країни на даний момент більш кваліфіковані у цьому питанні ніж вітчизняні робітники та наукові діячі.

Дуже велика кількість інформації та відсутність конкретних методичних рекомендацій. Для того аби полегшити роботу пов'язану зі збором, обробкою та аналізом великої кількості інформації, необхідно створити загальні рекомендації для складання консолідованої фінансової звітності згідно з МСФЗ [6]. А також, підкорегувати до особливостей нашої економіки та впровадити їх для застосування на підприємствах, як основних шаблон для складання звітності.

Великі затрати часу та ресурсів для збору, об'єднання та аналізу інформації. Для того аби зекономити час та ресурси, які затрачаються під час збору всієї необхідної інформації потрібно автоматизувати цей процес.

Автоматизувати процес консолідації фінансової звітності можна шляхом запровадження програмного продукту, який буде зв'язувати материнську та дочірні компанії разом, та зберігати всю необхідну інформацію в цифровому вигляді. За необхідністю, всю необхідну інформацію можна буде взяти з хмари чи з центрального серверу концерну або асоціації.

Такий спосіб значно зменшить затрати часу на пошуки та збирання інформації, що позитивно позначиться на продуктивності підприємства.

Розробку програми можна провести на базі програми BAS або Медок, якщо є необхідність одразу відправити певну інформації в державні органи.

Також можна розробити програму на базі SAP, яка з самого початку була заточена під великі підприємства та має безліч функцій, які саме знадобляться для вирішення вищевказаної проблеми. Також існують проблеми, відповідь на які до сих пір шукають вчені та робітники.

Одною з проблем з якою стикаються, транснаціональні корпорації при складанні консолідованої фінансової звітності є те, що її складові частини — фінансові звіти структурних підрозділів - виражені у різних валютах [4].

З процесом перерахування пов'язані деякі проблеми, що виникають у зв'язку з тим, що валютні курси не фіксовані, тобто виникає питання, яку кількість валютного курсу необхідно використовувати при перерахуванні з однієї валюти в іншу, якщо в момент придбання курс відрізнявся від поточного. На практиці активи та пасиви перераховуються з використанням або первісного, або заключного курсу [4]. Проте у світовій практиці не існує загальних принципів, у відповідності з якими для перерахування вартості певних видів активів застосовувався б чітко визначений вид валютного курсу. Тому ця проблема залишається невирішеною [4].

Серед інших проблем, пов'язаних з формуванням консолідованої звітності, виділяють: великі витрати на отримання інформації, необхідної

для застосування МСФЗ [7]; неможливість застосовувати МСФЗ для цілей оподаткування [8]; підвищення ризиків та помилок, пов'язаних з професійним судженням фінансових спеціалістів; «інертність мислення» керівництва компаній [5].

Висновок. Існує велика кількість проблем, які потребують вирішення для покращення процесу складання консолідованої фінансової звітності та бухгалтерського обліку в цілому. Тому запровадження вище наведених пропозицій можуть полегшити роботу та підвищити продуктивність та якість праці робітників, а також знайти відповіді на невирішені на даний момент проблеми, пов'язані з консолідацією фінансової звітності та бухгалтерським обліком за МСФЗ в цілому.

Список використаних джерел

1. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_065#Text
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 «Окрема фінансова звітність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_045#Text
3. Офіційний веб-сайт Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
4. Єрмак О.М. Проблеми складання консолідованої фінансової звітності підприємств. [Електронний ресурс] URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74476.doc.htm.
5. Кучер С.В. Основні проблеми складання консолідованої фінансової звітності. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки* Вип. 19. Ч. 2., 2016. С. 148–151.
6. Semenova S., Shpyrko O. Financial reporting of public sector entities of Ukraine. *International Journal of Afro-Eurasian Research*. Vol.4(8), Jun 2019, P.108-116. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787621>.
7. Семенова С.М. Особливості МСФЗ та їх впровадження в Україні. Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці : Всеукраїнська науково-практ. інтернет-конференція, 25 листопада –1 грудня 2019 р., Ірпінь : Ун-т ДФСУ, 2019. С. 153–155.
8. Шпирко О.М. Основні проблеми складання консолідованої фінансової звітності в Україні. Науково-практ. конф. ДУІТ. Секція «Актуальні питання обліку, оподаткування та аудиту», 25 березня 2020 р. Київ, ДУІТ, С. 320–322.

А.А. Чуєнков,
здобувач вищої освіти ступеня магістр,
Київського національного торговельно-економічного університету
науковий керівник: **О.М. Ромашко,**
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та
оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На початку своєї діяльності підприємству перш за все необхідно скласти облікову політику підприємства. Тому що, вона визначає всі методи та способи ведення бухгалтерського обліку та формування звітності підприємства як у поточному періоді так і у довгостроковій перспективі.

Одна з основних задач, яка постає перед керівником та бухгалтером підприємства – це розробити та затвердити облікову політику підприємства, яка враховує всі особливості підприємства, такі як його організаційно правова форма та вид економічної діяльності підприємства.

Тлумачення визначення про облікову політику, можна знайти в таких нормативних документах, як: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»; Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 (МСБО 8) «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» (табл.1).

Таблиця 1

Визначення «Облікової політики» у нормативних документах

№	Нормативний документ	Визначення
1	ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	Облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності [1];
2	МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки»	Облікові політики – конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності [2].

Нескладно помітити, що у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» дається визначення поняття «облікова політика» в однині, а в МСБО 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» дане поняття характеризується у множині.

Це пов'язане з тим, що за міжнародними правилами облікова політика, встановлена щодо конкретного об'єкту обліку, вважається окремою обліковою політикою. Тому, виходячи з національного тлумачення зазначеного поняття, сукупність таких облікових політик саме і складає єдину облікову політику підприємства [3].

Проаналізувавши тлумачення визначення у Законі України та МСБО можна сказати, що не дивлячись на різні формулювання визначення сенс в них однаковий, тому можна сказати що, облікова політика – це зібрані принципи, правила і методи, які використовує підприємство для введення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Але хочеться зробити акцент на тому, що ці визначення не відображають в повній мірі всю суть та значимість облікової політики підприємства, тому що у трактуванні загалом все зводиться тільки до ведення бухгалтерського обліку.

Насправді облікова політика при правильному та обдуманому складанні, є сильним інструментом не тільки для ведення бухгалтерського обліку, а й керуванням підприємством в цілому, при чому в довгостроковій перспективі.

Основне призначення облікової політики підприємства таке:

- упорядкування облікового процесу та лібералізація системи обліку на підприємстві;
- формування методики обліку майна, капіталу й зобов'язань, фактів господарської діяльності та результатів діяльності підприємства на основі загальноприйнятих принципів і правил;
- забезпечення повною, достовірною та неупередженою інформацією для ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства й визначення стратегії його ринку в майбутньому;
- формування та своєчасне надання інформації різним користувачам, яка міститься у звітності;
- роз'яснення користувачам внутрішньої та зовнішньої звітності конкретних правил і процедур ведення обліку та складання звітності;
- підвищення ефективності ведення обліку на підприємстві [4].

І це, тільки мала частина функцій виконання яких, може забезпечити облікова політика на підприємстві.

На даний момент в Україні існує велика кількість проблем, пов'язаних з формуванням облікової політики на підприємствах.

Але існують проблеми, вирішення яких значно покращить відношення до облікової політики зі сторони підприємств та стимулює більш якісне її складання в Україні.

Наразі, можна виділити наступні проблеми:

1. Поверхневе складання наказу з облікової політики підприємства.

Оскільки законодавством не регламентована єдина форма Наказу про облікову політику і дозволено складати її в довільному вигляді, більшість підприємств складають облікову політику копіюючи зміст із нормативних документів, та не поглиблюються в суть та особливості своєї діяльності.

Окремі підприємства в Україні до складання облікової політики відносяться недбало. Деякі Накази мають недостатньо реквізитів або

навпаки зайву інформацію в середині тексту, або іншу інформацію яка не стосується облікової політики.

Розділи облікової політики не завжди висвітлені в повному обсязі та втрачають основний сенс. Немає чіткої структури та подана інформація викладена непослідовно. Відсутні додатки до облікової політики.

2. Недосконалість нормативно-правових актів, що регламентують облікову політику підприємства.

Найістотнішими проблемами є такі:

- недоречність застосування окремих елементів облікової політики;
- нерозкриття або поверхневе розкриття сутності та методики застосування окремих елементів облікової політики;

- нерозкриття сфери застосування альтернативних прийомів і способів для конкретних об'єктів обліку і відсутність характеристики їх переваг та недоліків;

- відсутність чіткої межі між поняттями «облікова політика» та «облікова оцінка»;

- відсутність жорстких вимог щодо строків, порядку формування та внесення змін в облікову політику підприємства [5].

3. Облікова політика не охоплює управлінський аспект підприємства.

4. Облікова політика не охоплює формування інтегрованої звітності на підприємстві.

Шляхи вирішення, які можуть допомогти вирішити вище наведені проблеми та покращити процес складання облікової політики на підприємствах України, такі:

1. Підвищення обізнаності та кваліфікації бухгалтерів та керівництва підприємства стосовно правильного формування облікової політики.

Створення певних програм підвищення кваліфікації бухгалтерів та керівників підприємства, а також пояснення важливості та необхідності правильного формування облікової політики.

2. Перехід на МСФЗ та створення облікової політики згідно міжнародним стандартам враховуючі особливості вітчизняної економіки.

3. Удосконалення законодавчої бази стосовно формування облікової політики підприємства, орієнтуючись на міжнародний досвід та міжнародні стандарти.

Усунути зазначені недоліки можна за рахунок:

- узгодженості вимог окремих нормативних документів між собою;
- докладнішого розкриття в нормативних документах сутності, особливостей застосування, переваг та недоліків окремих елементів облікової політики;

- встановлення жорсткіших вимог до змісту, порядку складання та затвердження Наказу про облікову політику на законодавчому рівні;

- розроблення Міністерством фінансів України типової форми Наказу про облікову політику із обґрунтуванням переліку статей, що мають розкриватися у ньому;

- встановлення чітких вимог щодо строків і порядку внесення змін до Наказу про облікову політику тощо [5].

4. Дати можливість працівникам бухгалтерського обліку брати участь у формуванні стратегічних управлінських рішень для подальшої діяльності підприємств;

Отже, грамотно та професійно складена облікова політика на підприємстві, повинна охоплювати та допомагати розподілити всю необхідну інформацію між користувачами, не порушуючи процеси господарської діяльності на підприємстві.

Облікова політика повинна охоплювати питання з бухгалтерського обліку, управлінського обліку, збору, розподілу інформації та формування інтегрованої звітності, таким чином, щоб всі ці аспекти працювали у гармонії та не перепліталися один з одним.

Тим самим, створюючи ефективне середовище в середині підприємства, яке з часом буде приносити економічні вигоди для підприємства.

Застосування вище наведених пропозицій допоможуть, змінити погляд підприємств на важливість формування облікової політики, а також допоможуть державі в створенні необхідних умов для розвитку та просування цього питання в Україні.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-сайт Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
2. Офіційний веб-сайт Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 (МСБО 8) «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» - [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_020#Text
3. Яцишин, С.Р. Аспекти формування облікової політики підприємства. Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – 2011. – Вип. 8. (29). Ч. 4., 2011.
4. Ширба М.Т. (2011) Облікова політика в системі управлінського обліку.
5. Ночовна Ю.О. (2013) Сучасний стан та проблеми формування облікової політики підприємства.

Б.О. Бондарчук,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
НА УКРАЇНСЬКЕ СЬОГОДЕННЯ**

Б.О. Бондарчук,

соискатель высшего образования степени магистра
Учебно-научного института информационной безопасности
Национальной академии Службы безопасности Украины

**ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ
НА УКРАИНСКОЕ НАСТОЯЩЕЕ**

XX век стал эпохой коренных революционных трансформаций, связанных с разрушением или вырождением не только традиционных, но и современных социальных структур, и формированием нового глобального универсума, в котором (с первого взгляда — эклектично) сочетаются черты разных цивилизационных укладов. Полифония глобальных трансформаций заставляет не просто осмысливать их логику, но и ставить и решать вопрос о возможности субъектов истории — человека и общества — влиять на их развертывание, конструировать будущее ради своего выживания и развития.

Современная цивилизация находится в состоянии кризиса. Это в определенной степени касается и Украины. И чем раньше это будет осознано, тем успешнее будут попытки выработать новую, адекватную реальности картину государства и мира. Этот кризис имеет глобальный, планетарный характер.

Глобализация пока не является инструментом формирования действительно единого мира, где царит этническая толерантность, сотрудничество и сосуществование различных этносов и культур, о чем заявляют ее адепты. Она олицетворяет экспансию и вовсе не стремится быть средством взаимодействия различных культур и традиций. Осуществляется

агрессивное насаждение методов рыночного фундаментализма «отсталым» обществам. Даже в экономическом аспекте она не сближает, а субординирует регионы и страны мира, не преодолевает, а закрепляет периферийный характер определенных стран. Интерес к их культурам и традициям имеет откровенно этнографический характер.

Многие специалисты трактуют глобализацию как процесс концентрации и централизации капитала, власти, информации, знаний, богатства, решений, забывая, что та же динамика вызывает и децентрализацию.

Украина как национальное государство в процессе глобализации может изолировать себя изнутри. Но с таким же успехом она может проявить активность во внешней сфере и заново определять и формировать свою политику в глобальных масштабах переплетений, диалогов и конфликтов. Это же касается и актеров действий на всех уровнях и промежуточных степенях социальной жизни — от профсоюзов, церквей и потребительских ассоциаций до конкретных лиц.

Анализируя векторы современных международных процессов, развитие экономики, можно предположить, что ТНК и глобальная элита сперва с помощью международных организаций, государств-глобализаторов подчинят себе нации-государства (в частности, через скупку их экономик), а затем и крупнейшие государства мира — США, Японию, Китай, Францию, Великобританию.

Следовательно, теряется безопасность развития наций-государств, они «размываются», мир превращается в корпоративную империю. Национальные экономики в такой системе, как и национальные границы, разрушаются, нации-государства превращаются в сегменты глобального рынка, где без ограничений господствуют ТНК.

Самым мощным является, конечно, экономический вектор глобализации, кроме того, этот процесс распространяется и в геополитическую, социальную, экологическую, информационную, культурную сферу.

К плюсам глобализма в Украине можно отнести возможность глобального регулирования экологической ситуации в государстве, обеспечение общества от глобальных угроз различного характера, которые непреодолимые для каждого отдельного государства и даже сверхдержавы (скажем, планетарные катастрофы), возможность «подтянуть» в экономическом плане страну до уровня высоко развитых, мировая координация борьбы со СПИДом, наркоманией, терроризмом и тому подобное.

Правда, выравнивание экономического развития — это только задекларированный «позитив», на практике происходит увеличение пропасти между странами вследствие глобализации.

Каковы же для Украины негативы глобализма? Во-первых, это уже упомянутое увеличение разрыва в уровнях экономического и социального развития между Украиной и странами "золотого миллиарда" — по оценкам ООН, разница между ВВП богатых и бедных стран составляла в 1960 г. — 1:30, в 1990 г. — 1:60, в 1999 г. — 1:90. Следовательно, этот процесс ускоряется.

Во-вторых, рост безработицы, бедности, беспризорности, а также техногенная перегрузка и деградация окружающей среды.

В-третьих, экономическое и политическое ослабление Украины, угнетение внутреннего национального рынка, национальной экономики, что приведет к практическому устранению Украины по конкурентной среды.

В-четвертых, рост уровня теневой экономики, ее разрастания до уровня глобально-мировой и выход из-под контроля Украины как нации-государства. Общая криминализация экономической деятельности, рост коррупции.

В-пятых, конфликт между требованиями глобализации и социально-культурными и экономическими традициями нашего государства (например, глобальная элита требует от Украины свободной продажи земли иностранцам, что противостоит естественному для хозяина-украинца).

Для Украины основным требованием настоящего является направление глобализма не только на осмысление мировых проблем и процессов, а, прежде всего, на научное обеспечение управления современным мировым развитием. Противоречивость и турбулентность этого развития требует активного поиска стабилизирующих, уравнивающих механизмов управления сверхсложными глобальными отношениями и процессами в интересах выживания человечества. Уже понятно, что развитие украинского общества подчинен общим закономерностям развития современной мировой системы, главной среди которых является тенденция глобализации. Именно поэтому в условиях чрезвычайного роста внешних воздействий на экономическую, социальную, культурную и политическую жизнь украинского общества проблема влияния на развитие глобальных процессов становится центральным вопросом выживания.

Украина не должна стоять в стороне от общемировых процессов. В этом аспекте явление глобализации приобретает очевидный смысл как объективный процесс реорганизации социума в планетарном масштабе.

Список використаних джерел

1. Галкин А. А. О глобализации без иллюзий // Глобализация. Конфликт или диалог цивилизаций? — М., 2002.
2. Панарин А. Испытание глобализмом. — М., 2002.
3. Федотов А. П. Глобалистика как новая наука о современном мире. — М., 2002.

О.В. Розгон,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-6739-3927>

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

З огляду на те, що одним із головних завдань Стратегії інноваційного розвитку України є розробка і впровадження механізму активізації *інноваційних процесів*, то *інноваційний розвиток підприємницької діяльності* стає об'єктивною необхідністю, а розроблення і впровадження *інновацій на підприємстві* дають змогу здійснити трансфер технологій.

Відомими *формами трансферу технологій або передачі технології* є *вертикальний і горизонтальний*. Поділ залежить від типу передачі технології.

Так, *горизонтальний трансфер інтелектуальної власності* — це фактичний продаж технологій як таких, а *вертикальний трансфер технологій* — це продаж за допомогою освоєння нових технологій власними силами і продажів готової продукції [1, с. 72].

Залежно від видів інноваційної політики виділяють: *корпоративний, регіональний, національний і транснаціональний трансфер технологій*.

Корпоративний технологічний трансфер технологій є одним із головних напрямів здійснення трансферу технологій.

Його реалізація можлива завдяки обміну інформацією між структурними підрозділами і відділами підприємства (науково-дослідні та конструкторські відділи, промислові лабораторії, виробничі цехи), а також може бути прискорена мотивованою співпрацею з регіональними інститутами (підприємствами, університетами / НДІ, державними науковими установами) шляхом узгодженості діяльності суб'єктів господарювання з напрямками регіональної інноваційної програми.

Регіональний трансфер технологій полягає в обміні технологіями в межах області, краю, району, частини країни. Прикладом цього трансферу технологій можуть бути ті регіони, в яких спостерігається концентрація підприємств однієї галузевої приналежності (видобуток корисних копалин, сільське господарство, металургійні виробництва та ін.).

Національний технологічний трансфер передбачає спільну діяльність правових, адміністративних, економічних структур, інститутів і суб'єктів господарювання в межах держави.

Транснаціональний трансфер технологій спирається на розвинені політичні, економічні, науково-технічні та гуманітарні зв'язки між державами [2, с. 16].

За засобами передачі технологій або за комерційною природою чи економічним змістом трансфер технологій поділяють на *комерційний* і *некомерційний*.

Некомерційний трансфер технологій передбачає обов'язкова передача інноваційної розробки господарюючому суб'єкту, який здійснює її подальше застосування, промислове освоєння, і ця дія не обов'язково має передбачати отримання *комерційної вигоди* [3, с.57].

Комерційний трансфер — трансфер, при якому споживач (покупець) виплачує винагороду власнику (який може бути, а може і не бути розробником) технології в тій чи іншій формі та розмірах, на договірних умовах [4, с. 29].

Соловійов В. П. пояснює, що трансфер технологій завжди передують процесам їх *комерціалізації* та базований на сукупності специфічних явищ і процесів [5, с. 243].

Проте С. М. Кацура вважає, що *комерціалізація технологій* — це те ж саме, що й *комерційний трансфер* [6]. Але *комерціалізація технологій передбачає* перетворення технології на джерело прибутку, тоді як трансфер технологій — це передача знань і перетворення їх на інноваційну технологію.

Таким чином, до форм трансферу технологій слід відносити такі: вертикальний, горизонтальний, корпоративний, регіональний, національний, транснаціональний, комерційний і некомерційний трансфер технологій.

Список використаних джерел

1. Щеблыкин В. Н., Ершов А. С. Качество горизонтального трансфера интеллектуальной собственности. *Транспортное дело России*, 2011. № 5. С. 72.
2. Гаврилюк А. В. Сущность, формы реализации и функциональное назначение трансфера технологий. *Экономика и управление народным хозяйством*. 2018. № 4 (161). С. 16–17.
3. Фирсова С. П. Трансфер технологий как фактор инновационного развития технического университета. *Казанский педагогический журнал*. 2011. № 1. С. 57.
4. Зараменских Е. П. Коммерциализация технологий: монография. Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2014. 125 с.
5. Соловьев В. П. *Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике* (Синергетические эффекты инноваций): монография. К.: Феникс, 2006. 560 с.
6. Кацура С. М. Трансфер технологий и диффузия инноваций как элементы регионального инновационного процесса. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*: сб. науч. трудов. 2009. Ч. 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_2/0646.pdf.

О.В. Судоплатов,
курсант Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна
науковий керівник: **О.М. Крижановський,**
старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ЧИННІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ

Якщо йти від зворотного, то зворотна дія в часі законів та інших нормативно-правових актів означає, що вони поширюються лише на правовідносини, які виникли і закінчились до набуття чинності відповідним актом. По-друге, з даного визначення випливає, що принцип незворотності дії в часі може поширюватися на правовідносини, які тривають на момент набрання чинності тим чи іншим актом (це цілком збігається з нашою позицією) [3].

Підсумовуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що рішення Суду, які стосуються дії законів у часі: недостатньо чітко висвітлюють позицію Конституційного Суду України; не завжди відповідають сформованим науковим позиціям з цього питання; суперечать одне одному.

Також, незважаючи на пряму вказівку в Конституції України щодо неможливості надання зворотної дії в часі законам (крім прямо передбачених винятків), як Верховна Рада України, так і Суд вважають це можливим (навіть, якщо такі норми погіршують правове становище як фізичних, так і юридичних осіб). У зв'язку з цим, Суду необхідно виробити чітку позицію з даного питання з урахуванням наукових розробок [2].

Кримінальна протиправність діяння передбачає певне психічне ставлення до нього з боку особи, яка його вчинила. Право звернуто до людей, які мають свідомість і волю, і, отже, кримінально протиправне діяння (дія або бездіяльність) спочатку включає психічне ставлення до цього діяння в формі умислу і необережності.

Тому караність означає, що за передбачені кримінальним законом і вчинені винне суспільно небезпечні діяння може бути призначено встановлене в санкції кримінально-правової норми покарання (або інша міра кримінально-правового характеру). Інакше кажучи, караність – це передбачена законом можливість призначення покарання [4].

Наприклад, реалізуючи умисел на вбивство, винний пострілом з вогнепальної зброї заподіює смерть потерпілому. В даному випадку всі ознаки злочину представлені одночасно. З урахуванням цього виділяються різні види єдиних складних злочинів. Хоча в самому кримінальному законі їх поняття не розкривається взагалі.

З'ясування порядку вступу закону про кримінальну відповідальність в силу і порядку припинення його дії. В ході дослідження прийшли до висновку про необхідність прийняття в Україні закону, що регламентує процедуру прийняття, опублікування, вступу в силу, припинення дії законів та інших нормативно-правових актів [2]. Ця необхідність викликана вимогою Конституції України, а також проблемами, що виникають на практиці.

Визначення та опис підстав зворотної дії закону про кримінальну відповідальність. Підстави зворотної дії кримінального закону в часі поділяються на матеріальні і формальні. Матеріальними називаються зміни кримінального закону, що тягнуть декриміналізацію злочину, розширення підстав звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення кримінальної відповідальності [3]. Формальною підставою є колізійна стаття Кримінального кодексу України; застосування в цій якості спеціальної вказівки законодавця є неприпустимим.

Визначення меж зворотної дії закону про кримінальну відповідальність. Межами зворотної дії закону про кримінальну відповідальність є межі існування кримінальних правовідносин, не залежно від того на якій стадії знаходиться дане правовідношення.

Продовження злочину як вид одиничних злочинів зі складним складом являє собою таке злочинне діяння, яке посягає на один об'єкт кримінально-правової охорони, складається з ряду тотожних злочинних дій, спрямованих на спільну мету і становлять у своїй сукупності одиничний злочин.

Кожне діяння, виключаючи найперше, з об'єктивних і суб'єктивних ознак є продовженням попереднього. Одним словом, продовження злочину, будучи особливою комплексною формою як простих, так і складних злочинів, обумовлено неодноразовим їх вчиненням. Все акти продовження злочину об'єднані єдністю наміру і цілі.

Наприклад, до продовження злочину відноситься систематичне нанесення побоїв одному і тій же особі. Наступним видом одиничних злочинів зі складним складом є триваючий злочин, має, як і продовження, один об'єкт посягання.

І нарешті, актами іншої галузевої приналежності можуть визначатися умови міжгалузевої диференціації відповідальності, наприклад, мінімальні розміри наслідків кримінально-караних діянь. Рівним чином, не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення [4]. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця. З огляду на викладене, в тих випадках, коли законодавець вносить зміни в акти інших галузей права, які виключають протиправність вчиненого особою діяння, таким змінам повинна бути надано зворотну силу.

Список використаних джерел

1. Бахрах Д. Н. Действие правовой нормы во времени // Советское государство и право. – 1991. – № 2. – С. 11–20.
2. Гаврилов Э. Об обратной силе действия Закона об авторском праве и смежных правах // Российская юстиция. – 1995. – № 2. – С. 22–25.
3. Бахрах Д. Н. Действие норм права во времени: Теория, законодательство, судебная практика. – М., 2004. – 224 с.
4. Гаврилюк Р. О. Дія норм податкового права в часі, просторі та за колом осіб (за законодавством України): дис. ... канд. юрид. наук. – Чернівці, 2002. – 360 с.

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Г.П. Гайдар,

доктор фіз.-мат. наук, завідувача відділом радіаційної фізики
Інституту ядерних досліджень НАН України

ВПЛИВ ДОМІШОК НА ПАРАМЕТР АНІЗОТРОПІЇ РУХЛИВОСТІ В КРЕМНІЇ

Г.П. Гайдар,

доктор физ.-мат. наук, заведующая отделом радиационной физики
Института ядерных исследований НАН Украины

ВЛИЯНИЕ ПРИМЕСЕЙ НА ПАРАМЕТР АНИЗОТРОПИИ ПОДВИЖНОСТИ В КРЕМНИИ

Параметр анизотропии подвижности $K = \mu_{\perp}/\mu_{\parallel}$ (отношение подвижностей $\mu_{\perp}$ и $\mu_{\parallel}$ вдоль главных осей тензора масс для электронов одной долины) является одним из фундаментальных параметров теории кинетики электронных процессов в многодолинных полупроводниках типа Si и Ge. Он входит в выражения для всех без исключения кинетических коэффициентов и, следовательно, имеет большое значение для расчета любого из кинетических эффектов [1].

Цель работы – изучить особенности влияния примесей на параметр анизотропии подвижности, сравнив экспериментальные данные по параметру K (для области смешанного рассеяния) с результатами теоретических расчетов.

Исследованы образцы n -Si с концентрацией носителей заряда в широком интервале $1,7 \cdot 10^{13} \leq n_e \leq 2,48 \cdot 10^{16}$. На образцах с выведенной кристаллографической ориентацией [001] измеряли электропроводность, эффект Холла и продольное тензосопротивление (в условиях $\vec{X} \parallel \vec{j} \parallel [001]$, $0 \leq X \leq 0,85$ ГПа при $T = 77$ К, где X – механическое напряжение сжатия, j – ток через образец). Теоретические расчеты проведены в рамках теории анизотропного рассеяния, представленной в работах [2, 3].

В условиях смешанного рассеяния можно записать параметр анизотропии подвижности в виде:

$$K = K_m/K_\tau, \quad (1)$$

где $K_m = m_{||}/m_\perp$ – параметр анизотропии эффективной массы (в случае n -Si при $T = 77$ К принято значение $K_m = m_{||}/m_\perp \approx (0,916 \cdot m_0)/(0,199 \cdot m_0) \approx 4,61 = \text{const}$, m_0 – масса свободного электрона); $m_{||}$ и $m_\perp$ – циклотронные эффективные массы для отдельно взятого изоэнергетического эллипсоида вдоль длинной оси и перпендикулярно к ней соответственно; $K_\tau = \langle \tau_{||} \rangle / \langle \tau_\perp \rangle$ – параметр анизотропии рассеяния; $\tau_{||}$ и $\tau_\perp$ – компоненты тензора времени релаксации при отсутствии магнитного поля в линейном приближении);

$$K_\tau = \frac{\langle \tau_{||} \rangle}{\langle \tau_\perp \rangle} = \frac{a_{||}}{a_\perp} \frac{J_1}{J_2}, \quad (2)$$

где $a_{||} = 3,09 \cdot 10^{-17}$ и $a_\perp = 4,67 \cdot 10^{-17}$ эрг^{1/2}·К·с – численные коэффициенты; J_1 и J_2 – интегралы, подробно описанные в теории анизотропного рассеяния [3]:

$$J_1 = \int_0^\infty \frac{x^3 e^{-x} dx}{x^2 + 0,662 x^{3/2} \varphi + b_0}, \quad J_2 = \int_0^\infty \frac{x^3 e^{-x} dx}{x^2 + x^{3/2} \varphi + b_1}. \quad (3)$$

Вычислив значения интегралов (3) (для $2 \cdot 10^{13} \leq N \equiv n_e \leq 2 \cdot 10^{16}$ см⁻³ и $T = 77$ К) и подставив их в выражение (2), а полученные при этом результаты — в формулу (1), была найдена теоретическая зависимость $K = f(n_e)$ (рис. 1, кривая 1) для условий полного истощения примесных центров и отсутствия компенсации, т.е. когда $N \equiv N_i \equiv n_e$ (поскольку концентрация акцепторов $N_a = 0$).

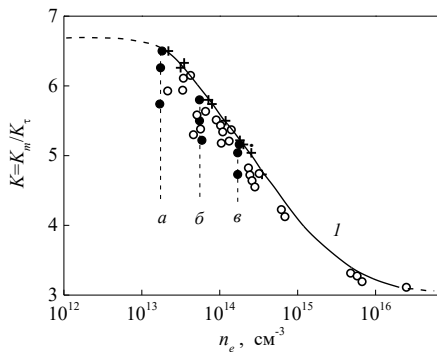

Рис. 1. Теоретическая зависимость $K = f(n_e)$ при $T = 77$ К в кристаллах n -Si (1); •, ○ – экспериментальные данные, полученные по измерению тензосопротивления (при $\vec{X} \parallel \vec{j} \parallel [001]$); + – значения K , полученные при учете (для точек •) компенсирующих примесей в соответствующих кристаллах

Концентрации носителей заряда $n_e = N_d - N_a$ в исследуемых образцах определяли из холловских измерений с учетом холл-фактора, используя рис. 2. На рис. 2 представлены теоретические зависимости холловской подвижности μ_H и холл-фактора $r = \mu_H/\mu$ (μ – дрейфовая подвижность носителей заряда) от концентрации ионизированных примесей N_i в n -Si при 77 К. Эта температура соответствует полной ионизации примесей ($10^{12} \leq N_i \leq 10^{16}$ см⁻³), содержащихся в объеме кристаллов n -Si.

Зависимости были рассчитаны для случая невырожденной статистики по формулам теории анизотропного рассеяния [3].

С другой стороны, при одноосном сжатии исследуемых кристаллов n -Si вдоль направления $[001] \parallel \vec{j} \parallel \vec{X}$ были получены (при 77 К) зависимости $\rho_X/\rho_0 = f(X)$ с насыщением тензосопротивления ρ_∞/ρ_0 в области $X \geq 0,6$ ГПа, представленные на рис. 3 для одного из образцов в качестве типичного примера (кривая 1).

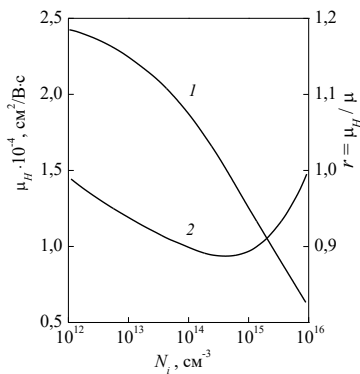

Рис. 2. Зависимости холловской подвижности μ_H (1) и холл-фактора r (2) от концентрации ионизированных примесей N_i в n -Si при $T = 77$ К

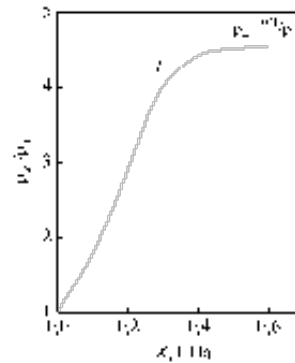

Рис. 3. Типичный вид зависимости тензосопротивления $\rho_X/\rho_0 = f(X)$ в кристаллах n -Si при $\vec{X} \parallel \vec{j} \parallel [001]$ и $T = 77$ К

Затем из соотношения [4] $K = \frac{K_m}{K_\tau} = \frac{\mu_\perp}{\mu_\parallel} = \frac{3}{2} \frac{\rho_\infty}{\rho_0} - \frac{1}{2}$ определяли с

точностью, не выходящей за пределы 0,2 %, значения параметра анизотропии K , представленные на рис. 1 в виде экспериментальных точек.

Невзирая на то, что при избранном масштабе и упомянутой выше точности измерений линейные размеры (диаметр) каждой из экспериментально найденных точек превосходят неопределенность их положения по оси ординат (связанную с неточностью измерений) примерно в 10 раз, значения K , измеренные на образцах с равными n_e (см., например, «сечения» а, б, в), существенно различаются между собой и, как правило, располагаются ниже предсказываемых теорией (т.е. по сравнению с кривой 1 на рис. 1).

Для выяснения физической причины столь необычного поведения K будем исходить из того, что измеряемые в эксперименте значения тензосопротивления в насыщении ρ_∞/ρ_0 (а следовательно, и K) могут определяться лишь значениями параметра анизотропии рассеяния $K_\tau \equiv \langle \tau_\parallel \rangle / \langle \tau_\perp \rangle$. Так как анизотропия рассеяния на ионизированных примесях намного превышает анизотропию рассеяния на колебаниях решетки, то различия в K при фиксированных значениях n_e (например, в избранных

«сечениях» *a*, *б*, *в*) могли возникать в первую очередь из-за различий в суммарных значениях $N_i = N_d + N_a$ (для отдельно взятых образцов в соответствующем «сечении»).

Для проверки этого предположения на образцах, значения K для которых на рис. 1 представлены значком (•), по зависимости $\mu_{H\ 77K} = f(N_i)$ (приведенной на рис. 2) найдены значения $N_i = N_d + N_a$ (см. табл. 1).

Таблица 1

Электрофизические параметры образцов *n*-Si в «сечениях» *a*, *б*, *в*

«Сечение»	n_e , 10^{13} см^{-3}	μ_{77K} , $\text{см}^2/(\text{В} \cdot \text{с})$	N_i , 10^{13} см^{-3}	K
<i>a</i>	1,82	21 400	2,08	6,50
	1,74	20 800	3,32	6,26
	1,70	19 200	7,94	5,74
<i>б</i>	5,5	19 300	7,58	5,80
	5,5	18 200	12,00	5,50
	5,9	17 200	18,60	5,22
<i>в</i>	17,8	16 900	21,0	5,16
	17,0	16 300	25,2	5,04
	17,0	15 100	30,0	4,73

При учете того, что теоретическая кривая $K = f(n_e)$ рассчитана для условий полного истощения и отсутствия компенсации ($N = n_e$), можно было надеяться, что найденные таким способом значения N_i должны переводить по горизонталям ($K = \text{const}$) экспериментальные точки (•) в соответствующие крестики (+) на кривой. Полное подтверждение этих ожиданий (см. положения (+) на кривой 1 рис. 1) свидетельствует о том, что значения ρ_∞/ρ_0 (рис. 3, кривая 1), а, следовательно, и K , всецело определяются суммарными значениями ионизированных центров N_i в исследуемых образцах, а не электронной концентрацией. Это утверждение и ранее высказывалось в виде предположения [3], однако лишь в приведенных экспериментах оно получило вполне надежные обоснования.

Список использованных источников

1. Гайдар Г. П. Кинетика электронных процессов в Si и Ge в полях внешних воздействий. Монография / Г. П. Гайдар. – Saarbrücken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015. – 268 с.
2. Баранский П. И. Теория термоэлектрических и термомагнитных явлений в анизотропных полупроводниках / П. И. Баранский, И. С. Буда,

- И. В. Даховский. – Киев: Наукова думка, 1987. – 272 с.
3. Электрические и гальваномагнитные явления в анизотропных полупроводниках / [П. И. Баранский, И. С. Буда, И. В. Даховский, В. В. Коломонец]. – Киев: Наукова думка, 1977. – 270 с.
4. Gaidar G. P. Thermoelectric properties of transmutation doped silicon crystals / G. P. Gaidar, P. I. Baranskii // Physica B. – 2014. – Vol. 441. – P. 80–88.

УДК 539.194:535.34

Є.А. Сетов,

кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри експериментальної фізики
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ТОЧНІСТЬ ЧИСЕЛЬНИХ РОЗРАХУНКІВ КОЛИВАЛЬНИХ СПЕКТРІВ

Анотація. В статті порівняно результати розрахунків інфрачервоних спектрів поглинання молекули із внутрішньомолекулярним водневим зв'язком з використанням аналітичного та чисельного обчислення других похідних енергії в рамках методу теорії функціоналу густини. Показано, що чисельне моделювання може бути застосоване для інтерпретації експериментальних спектрів та підбір кроку диференціювання дозволяє збільшити точність таких розрахунків.

Ключові слова: коливальні спектри, теорія функціоналу густини, чисельне диференціювання, водневий зв'язок, фотоперенесення протона.

Розрахунок коливальних спектрів із застосуванням методів теорії функціоналу густини (DFT) на даний час широко застосовується для встановлення зв'язку між структурою та експериментально вимірними коливальними спектрами (спектрами поглинання або відбиття в інфрачервоному діапазоні та спектрами комбінаційного розсіяння світла) молекул та твердих тіл [1]. Для моделювання коливальних спектрів у гармонічному наближенні необхідно обчислювати другі похідні від енергії молекули відносно відхилення атомів від положення рівноваги, яке відповідає мінімальній енергії [2]. Для багатьох функціоналів електронної густини імплементовано аналітичне обчислення другої похідної, але для деяких аналітичне обчислення можливе тільки для першої похідної енергії відносно положення атомів (градієнту енергії), зокрема для збуджених станів. У цьому випадку друга похідна може бути обчислена за допомогою чисельного диференціювання першої похідної.

Органічна сполука 2-(2'-гідроксифеніл)бензоксазол (НВО) (Рис. 1) є речовиною, яка виявляє внутрішньомолекулярне фотоперенесення протона. Молекула НВО складається з 25 атомів та має відповідно 69 коливань, які є активними в інфрачервоних спектрах поглинання. Молекула демонструє коливання з частотами менш 100 см^{-1} , та має внутрішньомолекулярний

водневий зв'язок OH...N. Розрахунки інфрачервоних спектрів поглинання НВО методами DFT з використанням функціоналу B3LYP демонструє добру узгодженість між розрахованими та виміряними спектрами, але розрахунок частот та форм позаплощинних коливань, в яких бере участь зв'язок OH потребує точного моделювання поверхні потенціальної енергії молекули. Через наявність водневого зв'язку існує ангармонічний зв'язок між валентними коливаннями OH та низькочастотними коливаннями, що змінюють відстань між атомами кисню та нітрогену, які формують водневий зв'язок. Це виявляється появою широкої структурованої смуги в області частот валентних коливань OH. Крім того, є можливим внутрішнє обертання фенольного та бензоксазольного фрагментів один відносно одного, але існує бар'єр для такого обертання [3]. Тому поверхня потенціальної енергії такої молекули (залежність енергії молекули від положення ядер атомів) може бути описана в гармонічному наближенні тільки в деякому околі поблизу мінімуму. В даній статті розглянуто точність розрахунків інфрачервоного спектру поглинання з використанням чисельного диференціювання для молекули з такою поверхнею потенціальної енергії.

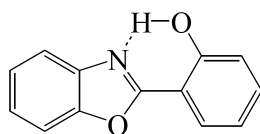

Рис. 1. Структурна формула 2-(2'-гідроксифеніл)бензоксазолу (НВО).

Розрахунки були проведені з використанням програмного пакету ORCA [4,5], функціоналу B3LYP [6], що найбільш широко застосовується для обчислення коливальних спектрів, та базисного набору функцій def2-SVP [7]. Частоти коливань були розраховані в гармонічному наближенні аналітично та за допомогою чисельного диференціювання з використанням центральних похідних, як це імплементовано в даному програмному пакеті. Симетрія молекули не використовувалася при обчисленні коливального спектру. Використання центральних чисельних похідних забезпечує меншу похибку але потребує більшого обчислювального часу через необхідність розраховувати градієнти для двох положень зміщених атомів. Зменшуючи крок диференціювання, можна збільшити точність обчислення похідних, але обчислення енергії молекули та її градієнту є теж наближеним та має свою похибку.

На рис. 2 показані відхилення значень частоти молекулярних коливань, отриманих з використанням чисельних похідних, від значень, отриманих з використанням аналітичних похідних, для величини кроку зміщення атомів 0,002, 0,005, 0,15 та 0,02 борівського радіуса (атомна одиниця довжини, що дорівнює приблизно $5,3 \cdot 10^{-11}$ м).

Значення кроку зміщення, що використовується за замовчування в ORCA, складає 0,005 борівського радіуса. Для цього значення середньоквадратичне відхилення частоти складає 3 см^{-1} , а максимальне – 14 см^{-1} (рис. 2б). Максимальне відхилення має місце для коливання з найменшою частотою. Відхилення частот, отриманих чисельно, від тих, що отримано аналітично, лежить в межах середньоквадратичного відхилення між експериментальними та розрахованими значеннями для подібних методів, яке складає приблизно 20 см^{-1} [8] (з використанням відповідного масштабувального множника). Розраховані значення інтенсивностей смуг у спектрах, обчислених аналітично і чисельно, суттєво відрізняються тільки для дуже слабких смуг, і тому чисельні розрахунки можуть бути використані для інтерпретації інфрачервоних спектрів поглинання. Зменшення кроку для зміщення атомів призводить до збільшення як середньоквадратичного (7 см^{-1}), так і максимального (22 см^{-1}) відхилення частот (рис 2а).

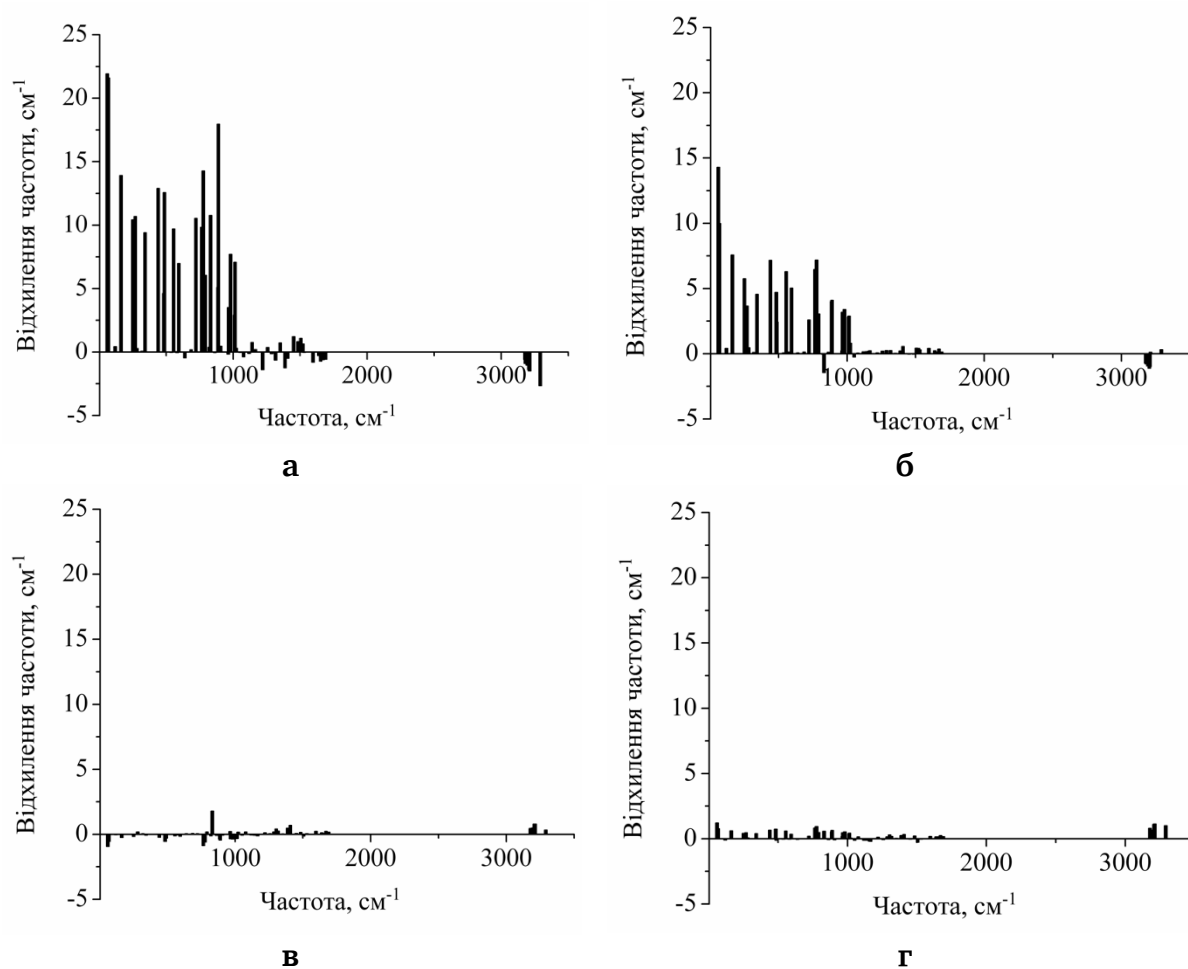

Рис. 2. Відхилення значень частот молекулярних коливань, отриманих з використанням чисельних похідних від значень, отриманих з використанням аналітичних похідних, для величин зміщення атомів: а – 0,002, б – 0,005, в – 0,015, г – 0,02 борівських радіуса.

Збільшення кроку чисельного диференціювання дозволяє наблизити результати чисельного розрахунку до результатів аналітичного. Найменше середньоквадратичне відхилення має місце для кроку зміщення атомів 1,5 борівських радіусів ($0,4 \text{ см}^{-1}$) при максимальному відхиленні 3 см^{-1} (рис. 2в). Чисельний розрахунок потребує значно більшого обчислювального часу, у даному випадку він складав приблизно 40 хвилин проти 12 хвилин для аналітичного обчислення, але може бути ефективно здійснений паралельно на комп'ютерному кластері.

Список використаних джерел

1. Kubicki, J. D. Quantum Mechanical Modeling of the Vibrational Spectra of Minerals with a Focus on Clays / J. D. Kubicki and H. D. Watts // *Minerals*. – 2019. – Vol. 9. – <https://doi.org/10.3390/min9030141>.
2. Грибов, Л. А. Методы и алгоритмы вычислений в теории колебательных спектров молекул / Л. А. Грибов и В. А. Дементьев. – М.: Наука, 1981. – 356 с.
3. Syetov Y. Infrared spectra of the benzoxazoles exhibiting excited state proton transfer / Y. Syetov, A. Vdovin // *Vib. Spectrosc.* – 2010. – Vol. 53. – P. 146–150.
4. Neese F. The ORCA program system / F. Neese // *WIREs Comput. Mol. Sci.* – 2012. – Vol. 2. – P. 73–78.
5. Neese F. Software update: the ORCA program system, version 4.0, / F. Neese // *WIREs Comput. Mol. Sci.* – 2017. – Vol. 8. – P. e1327.
6. Becke, A. D. Density-functional thermochemistry. III. The role of exact exchange / A. D. Becke // *J. Chem. Phys.* – 1993. – Vol. 98. – P. 5648 – 5652.
7. Weigenda, F. Balanced basis sets of split valence, triple zeta valence and quadruple zeta valence quality for H to Rn: Design and assessment of accuracy / F. Weigenda and R. Ahlrichs // *Phys. Chem. Chem. Phys.* – 2005. – Vol. 7. – P. 3297 – 305.
8. Palafox, M. A. DFT computations on vibrational spectra: Scaling procedures to improve the wavenumbers / M. A. Palafox // *Physical Sciences Reviews*. – 2018. – Vol. 6. <https://doi.org/10.1515/psr-2017-0184>.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

О.Б. Гнатів,

студент Львівського національного університету ім. Івана Франка

КОМП'ЮТЕРНА НАУКА (IT) ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

О.В. Hnativ,

Student, Ivan Franko National University of Lviv

COMPUTER SCIENCE DURING THE PANDEMIC OF COVID-19

Summary. The beginning of 2020 was remembered all over the world by the panic associated with the spread of the well-known disease: «Covid-19». So as to lessen the amount of infected people and save the rest of the human beings, governments have decided to introduce quarantine restrictions. Thus, the majority of the population had to remain at home permanently, being able to go outside only in case of urgent need and many companies had to seriously change the rhythm of work, incur significant losses, and rebuild established business processes.

Notwithstanding the negative impacts of the pandemic, diverse IT-products have managed to considerably facilitate the course of the quarantine, helping relevant authorities to determine the level of morbidity, transfer different things, reveal infected humans at a distance, and so forth [1].

Furthermore, with the help of software development, modern hospitals have received digital labs, allowing to observe the transferring of coronavirus from one person to another [2, p. 3].

The usage of pattern recognition techniques can be helpful for localization the existing of the cells of the virus in the body using facial recognition to tackle Covid-19. City officials are using a giant network of tens of thousands of cameras. Governments' use of digital surveillance techniques for the Covid-19 response – such as the tracking of geolocation – has led to more pervasive digital tracking. Likewise, there have been reports of an increased usage of facial recognition technologies, since authorities use digital tools to respond to the outbreak.

As well, cryptography is an important sphere helping in securing authentic data about the details maintained in different websites. Maintaining a highly secure database is an important step towards securing inaccurate data, which may easily jeopardize the tranquility of the society.

It goes without saying that both Machine and Deep Learning have also helped do research in this sphere. Classification algorithms are useful to distinguish the affected cases from unaffected ones. Different data sets require the usage of deep neural networks so as to manipulate with more amount of data [2, p. 4–9].

Keywords: Covid-19, Quarantine, Pandemic, Advanced technologies, Pattern recognition techniques, Symptoms Tacker, Applications, Software, Vaccine.

Keeping calm during the pandemic: The Coronavirus Close Contact mobile application was launched on February 8, 2020. In order to participate in the project, one should register in it by indicating own mobile phone number or identification number. The basic data is information about people diagnosed with Covid-19: the system automatically restores the routes of all previous movements of the patient and checks whether one had been near anybody admitted to the hospital with a diagnosis of Covid-19 and, if confirmed, recommends remaining at home. It also gives information about the nearest medical center where one can receive qualified help [3].

YiKuang: YiKuang is an application to check for possible contact with the infected people, which was launched in February, 2020. The importance of the program is giving ability to check whether there have been cases of infection in the place, which one has visited during the last 14 days.

So as to register, one must specify a mobile phone number and pass an identity verification by inputting own name and ID number. The information on the most common sites of coronavirus infection, as well as places where people are gathered, is stored [4].

Risk of the infection – who is in danger: The Covid Symptom Tracker application aims to help British authorities track the spread of the coronavirus, as well as being aware of the citizens being at risk of infection.

This program asks users to fill in data – including their age, gender, zip code, etc. – and answer some questions about the presence of chronic diseases and taking drugs or using wheelchairs.

If the user does not feel healthy, they will need to answer a few more questions about the symptoms. Thus, the country's specialists have created a radar device for early warning, which, according to them, in addition to the geographical spread of the disease can indicate more accurate symptoms, since many patients are different.

And although the application has already been available to the general public, developers continue to look for new information that would help improve it. In particular, the team asked 5,000 twins and their families across the UK to use the app. If they find signs of Covid-19, specialists will send families a test. [5]

Therefore, it can be known why only a few people become infected and why some of them develop more severe symptoms than others.

Monitoring the spread of coronavirus infection: TraceTogether is a mobile application for monitoring the spread of coronavirus infection in Singapore. The application, using surveillance tools, tracks people who are at risk of infection.

In particular, the program can use Bluetooth to calculate the proximity of people to each other, warning users about their interlocutors in case the

interlocutor has confirmed diagnosis or high probability of infection. If the program understands that the user has already communicated with persons in whom the case had been confirmed, the location and address of the user will be sent to the authorities, which in turn ought to send the citizen a test to check for Covid-19 [6].

Remain home with “Home Quarantine”: In Poland the application "Home Quarantine" has been launched in order to confirm that a person, who has undertaken to isolate, adheres to the conditions of quarantine. The users are necessary to take a selfie marking location. The application is free, tested and available on Google Play and the App Store. Those who came from abroad and are in a 14-day quarantine should use the application. From time to time, they should take selfies indicating the geolocation as well. Accounts for quarantined citizens are created automatically by the authorities after crossing the border, where the citizen fills out an application indicating own phone number and location for the next 14 days.

In addition, one is obliged to take one or more photos a day, since appropriate requests may be send unexpectedly. The idea being is exactly the same as for abrupt visits by police officers.

The time allotted for the selfie is 20 minutes after receiving the SMS-message. If the person does not have time, it will be a signal to the police to check whether the quarantine rules are being violated. In case of violation, the citizen must pay a fine of 5,000 zlotys, equivalent to 1,105 euros [7].

Drones during the pandemic: The company MicroMultiCopter from Shenzhen, one of the leaders in the R&D market with 10 years' experience in drone manufacture and a comprehensive industrial chain, has managed to develop drones for transferring tests to medical clinics outside the quarantine zone. These tests were being used in order to identify new cases of the disease and were being sent to Wuhan but for further analysis it was mandatory to transfer them far beyond this city. The implementation did not require long approvals – everything was prepared in a few days, and soon the contactless air delivery was fully operational. The drones have played a vital role during the pandemic, since the authorities decided to temporarily transfer the city's population to quarantine. For this reason, special drones were the only opportunity to transfer necessary tests qualitatively, safely, and in time [8].

Creating vaccine with Xerox: After confirming the diagnosis of Covid-19 in 340 patients, Toyama Chemical, a subsidiary of Fujifilm, with the acquisition of Xerox - the official vendor of printers and MFPs of the popular brand, had managed to develop vaccine, which removed the virus from the body of patients in four days, and complete recovery of the lungs was recorded in 91% of patients (the average indicators without its use were 11 days and 62%, respectively). This successful project has played a crucial role, as the whole world is permanently awaiting a vaccine against this dangerous virus [9].

References

1. Pringle D. Computer science versus Covid-19 [Електронний ресурс] / David Pringle. – 2020. – Режим доступу: <https://sciencebusiness.net/covid-19/news/computer-science-versus-covid-19>.
2. Anwaar U., Asim K., Douglas G., Manoranjan P. Computer vision for Covid-19 control: a survey. – 2020. – P. 3–9.
3. Reuters S. Chinese citizens turn to virus tracker apps to avoid infected neighborhoods [Електронний ресурс]. / Reuters Staff. – 2020. – Режим доступу: <https://www.reuters.com/article/us-china-health-apps/chinese-citizens-turn-to-virus-tracker-apps-to-avoid-infected-neighborhoods-idUSKBN1ZX2IH/>.
4. IT компанії в боротьбі проти коронавірусу: хто кого? IT-World. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.it-world.ru/tech/science/152147.html>.
5. Mitchum R. How computer science can help fight Covid-19. [Електронний ресурс]. / Rob Mitchum. – 2020. – Режим доступу: <https://news.uchicago.edu/story/how-computer-science-can-help-fight-covid-19>.
6. Coronavirus apps and dashboards. WebMD. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.webmd.com/lung/coronavirus-apps#1>.
7. TraceTogether. A Singapore Government Agency Website. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.tracetogogether.gov.sg/>.
8. Home Quarantine Monitoring by TakeTask. Website of the Republic of Poland. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.gov.pl/web/diplomacy/home-quarantine-monitoring-by-taketask>.
9. Crouch H. King's College London launches Covid-19 symptom reporting app. [Електронний ресурс]. / Hannah Crouch. – 2020. – Режим доступу: <https://www.digitalhealth.net/2020/03/kings-college-london-covid-19-app/>

Н.І. Мазниченко,

старший викладач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

БАГАТОФАКТОРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КОРИСТУВАЧІВ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, комунікаційних систем і засобів зв'язку призвели до формування інформаційного середовища, що впливає на всі сфери людської діяльності. Таки досягнення дозволяють оперативно отримувати різні відомості, в тому числі і обмеженого характеру, що вимагають особливої уваги до збереження конфіденційності інформації та здійснення розмежування прав доступу до неї. Без знання і ефективного застосування сучасних засобів захисту неможливо досягти необхідного рівня інформаційної безпеки комп'ютерних систем і мереж.

Захист інформаційних даних обмеженого доступу полягає, в основному, в охороні їх від не уповноваженого користувача, неправильного використання, випадкового або навмисного спотворення, модифікації або

знищення. Однією з базових компонент, призначених для захисту даних від несанкціонованого доступу, є система контролю доступу, яка виконує свої функції з використанням процедур ідентифікації особи користувача.

Реалії сучасності диктують нові вимоги до систем ідентифікації особи, серед яких особливу значимість набувають оперативні автоматизовані методи розпізнавання особи з високою точністю результату. Тому виникла потреба в розробці різних моделей і методів ідентифікації користувачів, що володіють високою вірогідністю і є комфортними у використанні.

Ідентифікація в кіберпросторі – це процес перевірки особи користувача для надання доступу до конкретного комп'ютера, мережі, інтернет-сервісу, ресурсу. Користувач, який хоче отримати доступ до системи, що захищається, повинен показати, що він володіє унікальним фактором, який його однозначно ідентифікує.

Всі існуючі системи ідентифікації можна розділити на однофакторні і багатфакторні. Фактор ідентифікації – це категорія облікових даних, які використовуються для перевірки особи. Слід відзначити, що деякі автори пропонують класифікувати системи ідентифікації за ознакою кількості характеристик, що використовуються, на однофакторні, двофакторні, багатфакторні.

Серед однофакторних методів ідентифікації, що дозволяють однозначно зв'язати особу користувача з встановленими повноваженнями, сьогодні доступні наступні [1, с. 216]:

1. Фактор знання – те, що користувач знає, тобто унікальна інформація, якою володіє легітимний користувач, наприклад логін-пароль;
2. Фактор володіння – щось, що є у користувача, тобто унікальний предмет, що знаходиться в його індивідуальному використанні, наприклад, різні карти, токени або інші електронні ключі;
3. Біометричний фактор – те, чим є користувач, тобто використовуються унікальні біометричні дані або модель поведінки користувача.

Кожен з перерахованих методів ідентифікації має свої переваги і недоліки. Незважаючи на низький рівень захисту найбільш поширеними на сьогоднішній день залишаються системи захисту на основі парольної ідентифікації.

На сьогоднішній день існує багато способів компрометації ідентифікаційних ознак зареєстрованого (уповноваженого) користувача. Тому не дивно, що виникла потреба у пошуку ефективних методик вдосконалення та підвищенні надійності існуючих систем ідентифікації. Саме тому зусилля науковців останніми роками сконцентровані на розвитку систем ідентифікації, заснованих на використанні декількох ознак для визначення особи користувача. Багатфакторна ідентифікація з'явилася як альтернативний спосіб підвищити безпеку інформаційних комп'ютерних

систем.

Багатофакторною вважається ідентифікація, що вимагає для перевірки особи користувача декілька ідентифікаційних ознак [2]. При побудові механізмів багатофакторної ідентифікації можуть використовуватися (і об'єднуватись) окремі зазначені вище механізми однофакторної ідентифікації. Гіпотетично комбінацій може бути безліч.

Число і незалежність факторів мають важливе значення, так як більш незалежні фактори передбачають більш високу ймовірність того, що володар ідентифікаційних даних насправді і є зареєстрований користувач з відповідними правами доступу. Однак в якості багатофакторної системи ідентифікації можуть бути використані мультибіометричні системи, що використовують для захисту від несанкціонованого доступу лише один фактор – біометрію, але використовують при цьому кілька різних біометричних характеристик. Мультибіометричні рішення забезпечують високий рівень захисту, адже навіть підробити відбиток пальця – заняття вкрай трудомістке, не кажучи вже про імітацію відразу декількох біометричних ознак користувача.

Нажаль, більшість авторів наукових робіт, присвячених багатофакторній ідентифікації, акцентують увагу на можливостях двофакторної ідентифікації і комбінації досить обмеженого кола характеристик особи. Сьогодні в переважній більшості випадків використовується тільки незначна кількість сценаріїв багатофакторної ідентифікації: використання карти і введення PIN-коду або пароля; при доступі до мережевого ресурсу додатково до логіну запитується одноразовий пароль, який відправляється на телефон або адресу електронної пошти користувача; використання карти в комбінації з відповіддю на секретне питання; підключення USB-токена, що генерує одноразовий пароль, який використовується для доступу і деякі інші. У деяких системах для максимальної надійності процедури ідентифікації застосовуються одночасно паролі, токени і біометричні характеристики людини.

Досягти підвищення надійності та точності автоматизованих систем ідентифікації користувачів можна за рахунок об'єднання використання біометричних характеристик (наприклад, відбиток пальця) разом з класичними способами ідентифікації користувачів (наприклад, парольний захист, PIN-код, використання різноманітних карт тощо).

Підвищити надійність систем ідентифікації користувачів можна поєднанням захисту за допомогою пароля (як найпоширенішого на сьогоднішній день) і за допомогою аналізу клавіатурного почерку користувача (особливість та манера введення парольної фрази) [3, с. 141]. Основною перевагою комбінації даних методів є відсутність необхідності використання додаткового устаткування для отримання відповідної біометричної ознаки.

До переваг багатофакторної ідентифікації можна віднести здатність підвищення захищеності інформаційних ресурсів комп'ютерних систем за рахунок використання декількох рівнів захисту. Недоліком можна вважати необхідність використання додаткових програмно-апаратних комплексів, що реалізують кожен метод ідентифікації, що використовується. Саме дана обставина є причиною недостатнього рівня впровадження та розповсюдження систем захисту на основі багатофакторної ідентифікації.

Впровадження комбінованих систем збільшує кількість ідентифікаційних ознак і тим самим підвищує безпеку комп'ютерних систем.

Сьогодні багатофакторні системи ідентифікації використовуються для перевірки особи користувача при доступі до різних цифрових пристроїв (комп'ютерів, смартфонів, планшетів тощо); при доступі до мережевих ресурсів; при доступі до різних баз даних, що містять інформацію обмеженого доступу.

З огляду на актуальність проблеми інформаційної безпеки і зростаючі вимоги до захисту інформаційних ресурсів комп'ютерних систем стає зрозумілим, що визначення користувача тільки на підставі одного ідентифікаційного фактора не відповідає вимогам часу. Тому багатофакторна ідентифікація представляється вдалим рішенням для забезпечення більш високого рівня безпеки та сприяє більш надійному захисту обчислювальних пристроїв, а також інших критично важливих сервісів від несанкціонованого доступу.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства, значне збільшення наданих електронних сервісів та послуг, що реалізуються з використанням сучасних комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій і вимагають підтвердження особи користувача, можна з упевненістю стверджувати, що потреба в багатофакторних системах ідентифікації буде тільки зростати.

Список використаних джерел

1. Кошева Н. А., Мазниченко Н. І. Ідентифікація користувачів інформаційно-комп'ютерних систем: аналіз і прогнозування підходів. *Системи обробки інформації*. 2013. № 6 (113). С. 215-223.
2. Шрамко В. Н. Комбинированные системы идентификации и аутентификации. *itWeek*. 2004. № 45 (459). URL: <https://www.itweek.ru/infrastructure/article/detail.php?ID=69114>
3. Мазниченко Н. И., Кошечая Н. А. Подход к повышению надежности идентификации пользователей компьютерных систем по динамике написания паролей. *Системи обробки інформації*. 2014. № 6 (122). С. 140-146.

В.І. Паньків,

учень 9 класу Дрогобицького ліцею Дрогобицької міської ради Львівської області

науковий керівник: **Р.М. Сосяк,**

вчитель фізики та інформатики, вчитель вищої категорії

Дрогобицького ліцею Дрогобицької міської ради Львівської області

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОЇ ПРОГРАМИ «CAR PARKING» НА УРОКАХ ФІЗИКИ

Актуальність дослідження. Сучасна освіта, як один з компонентів соціальної системи, спрямована на розвиток особистості учня в процесі активної навчальної, пізнавальної та ігрової діяльності. Головним завданням освіти є не стільки оволодіння сумою знань, скільки розвиток творчого, самостійного мислення, формування вмінь і навичок творчого пошуку, аналізу, оцінки та опрацювання інформації. Можливості комп'ютерної техніки все частіше використовуються в навчальному процесі, проте в даний час відчувається брак створених інформативних та динамічних і разом з тим простих у користуванні програм як для вчителів, так і для учнів, які б задовольняли вимоги освіти сьогодення. Створення нових програм у процесі викладання дисциплін сприяють кращому осмисленню та освоєнню знань.

Метою роботи є створення простої у використанні та цікавої навчальної гри з 3D графікою для мобільних пристроїв. Також удосконалення володіння мовою програмування C#, відточення навиків користування програмою Adobe Photoshop CC, Adobe Illustrator CC, а також середовищем Unity. Для досягнення мети, потрібно виконати наступні завдання:

- розглянути способи та методи стимулювання пізнавальної діяльності при здобутті фізичних знань;
- створити навчальну програму для мобільних платформ;
- забезпечити поєднання навчальної та ігрової діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вивчення фізики у школі для більшості учнів є незрозумілим і не викликає інтересу.

Щоб зацікавити їх, потрібно використовувати ігрові технології навчання на уроках, які не тільки зацікавлять у вивченні цього предмету, а й водночас сприяють ефективності у використанні практичних знань і вмінь. На сьогоднішній день фізика не є найпопулярнішою дисципліною, але в західноєвропейських державах та США вона входить в п'ятірку найпрестижніших наук, бо завдяки їй більшість наукових відкриттів та експериментів зроблено за останнє століття [1, с. 72].

У грі «Car Parking» використовується фізика транспортного засобу. Одним з ключових пунктів у спрощенні фізики транспортного засобу є роздільна обробка поздовжньої і бічної сили. Поздовжня сила працює в напрямку корпусу автомобіля (або ж в протилежному напрямку). Це сила

тяги, сила гальмування, сила тертя і сила опору переміщенню (= опір повітря). Разом ці сили керують прискоренням або уповільненням автомобіля, отже, і швидкістю автомобіля [3, с. 61].

Основне завдання в грі – це проходження 40 найцікавіших рівнів. На кожному необхідно вчасно припаркувати автомобіль у зазначеній області. Для цього гравець буде мати можливість керувати віртуальним кермом, педалями газу, гальмом і зчепленням, ручною коробкою передач і можливістю швидкого перемикання між камерами. Потрібно дотримуватися правил дорожнього руху і не врізатися в автомобілі, загородження, конуси, встановлені на локації, а також укладатися у відведений час.

Рис.1.1. Ігрове поле

В наш час комп'ютери продовжують займати домінуюче положення в розвитку будь-якої галузі наукового знання. І здавалось би, що в таких умовах мотивація навчання повинна бути значною. Але спостереження за навчально-виховним процесом, спеціальні дослідження останніх літ показують помітне падіння пізнавальних інтересів учнів [2, с. 59].

Отже, в результаті виконання науково-дослідницької роботи отримано такі **результати** науково-дослідницької діяльності:

- з'ясовано, які способи та методи стимулювання пізнавальної діяльності є визначальними при формуванні фізичних знань
- розроблено власну навчально-ігрову програму, яка може працювати як на комп'ютерних системах, так і на Android-пристроях;
- проаналізовано суть створення графічних інтерфейсів;
- продумано поєднання навчальної та ігрової діяльності, а саме для релаксації в якості призу.

Розроблена програма протестована емулятором, тож її можна запускати на Android-пристроях.

Список використаних джерел

1. Борисова Н. В. Новые технологии активного обучения / Н. В. Борисова. – М.: ИЦПСКПС, 2000. – 146 с.
2. Абрамов Н.Т. Ценности образования, новые технологии и неявные формы знания // Вопр. филос. – 1998. – №6. – С. 58–65.
3. Астаф'єв В.Б. Фізична лабораторія – Земля. – К.: Наук. думка, 1987.

Інтернет-ресурси

4. Unity C# уроки /#1-Начинаем программировать [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=wiBYx7n6ey4>
5. Введение в разработку приложений для ОС Android [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intuit.ru/studies/courses/12643/1191/info>

МЕХАНІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

УДК 531.711

Є.А. Васильєв,

кандидат технічних наук, доцент кафедри будівельних машин і обладнання,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

С.В. Попов,

кандидат технічних наук, доцент кафедри галузевого машинобудування,
Полтавський державний аграрний університет

О.В. Сидорчук,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра,
Полтавський державний аграрний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПЛИТОК ЙОГАНСОНА

Як відомо, плитки Йогансона представляють собою кінцеві міри довжини. Виконуються у формі прямокутного паралелепіпеда з нормованим розміром між площинами, що вимірюються. Вони призначені для використання у якості робочих мір для регулювання та налагодження показів вимірювальних приладів, безпосереднього вимірювання лінійних розмірів виробів промисловості (рис. 1). Еталонні міри застосовують для передачі розміру одиниці довжини від первинного еталону до кінцевих мір меншої точності, перевірки та градуювання вимірювальних приладів [1, 2].

Кінцеві міри довжини мають високу якість виготовлення. Існують декількох класів точності: 0, 1, 2, 3. Характеризуються номінальним значенням розміру. Похибка виконання кінцевих мір довжини знаходиться у межах 0,12...0,60 мкм. Саме висока точність відтворення лінійного розміру зумовила широке використання кінцевих мір довжини на підприємствах машинобудівної галузі [3, 4].

Складання плиток у блоки відбувається за рахунок притирання. Притиранням називається ефект присипання двох плиток із плоскими гранями, що оброблені поліруванням. Притирання видаляє повітря між гранями. Плитки стискаються за рахунок атмосферного тиску. Поверхневий натяг залишків промивної рідини, а також міжмолекулярна взаємодія матеріалу, з якого виготовлені плитки, підвищує силу стискання. Саме

здатність плиток до притирання є головною вимогою. Відсутність притирання свідчить про знос поверхонь. Необхідно слідкувати, щоб пил та абразивні часточки не потрапляли на поверхні плиток. Тому грані плиток суміщають на мінімальній площі. Повного прилягання досягають зсувом плиток. За рахунок цього грані плиток очищують робочі поверхні, що притираються.

Рис. 1. Кінцеві міри довжини

На робочому забрудненому місці працівника проблематично здійснити притирання плиток. Складання їх у необхідний блок стає ускладненим (призводить до витрат надлишкового часу), а інколи неможливим. Саме тому пропонується поліпшити процес складання блоків за рахунок надання плиткам Йогансона магнітних властивостей [5]. Процес складання блоків кінцевих мір довжини у цьому випадкові поліпшиться. На початковому етапі складання блоку, за рахунок магнітних властивостей, плитки будуть притягуватися одна до одної. Це сприятиме вірному прикладанню потрібного зусилля. Усуваються негативні явища, такі як перекошування та зісковзування. Процес очищення гранню плитки, що рухається, зберігається, як і для класичного варіанта.

Отже, надання магнітних властивостей плиткам Йогансона суттєво поліпшує їх складання у відповідні блоки з першого разу шляхом притирання в умовах забрудненого робочого середовища. Суттєво зменшуються витрати часу на налагодження, а також абразивне зношування робочих поверхонь. Усе це сприяє підвищенню ефективності праці робітника, а також загального строку служби плиток Йогансона.

Список використаних джерел

1. Stepanov S., Tarasov S., Petrov A. Investigation of Error of UKM-1000 Comparator for Calibration of Gauge Blocks of Length Over 100 mm. Control and Measurement. 2017. №7/78. P. 66-70.
2. Дудніков А.А. Основи стандартизації, допуски, посадки і технічні вимірювання: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 352 с.
3. ДСТУ ISO 3650:2009 Вимоги до геометричних розмірів виробів. Еталони довжини. Кінцеві міри (ISO 3650:1998, IDT). Київ: Держспоживстандарт України, 2009. 16 с.
4. Фролов Є.А., Кравченко С.І., Попов С.В., Гнітько С.М. Технологічне забезпечення якості продукції машинобудування: монографія. Полтава, 2019. 204 с.
5. Застосування кінцевих мір довжини з магнітними властивостями як еталонів різних лінійних розмірів: пат.: 146052 Україна: МПК G01B 5/02 (2006.01). № u202003740; заявл. 22.06.2020; опубл. 20.01.2021. Бюл. №3/2021.

ЕЛЕКТРИЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

УДК 621.316.723.3

М.С. Михальова,

викладач ВСП «Гірничо-електромеханічний фаховий коледж
Криворізького національного університету», магістр електромеханіки

В.В. Дубровський,

викладач ВСП «Гірничо-електромеханічний фаховий коледж
Криворізького національного університету», магістр електротехніки

ОПТИМІЗАЦІЯ СХЕМИ ТА ЇЇ ПАРАМЕТРІВ ДОМЕННОГО ЦЕХУ № 1 ВАТ «АРСЕЛОР МІТТАЛ КРИВИЙ РІГ»

Анотація. У роботі проведено дослідження впливу струмообмежуючих реакторів на якість електроенергії, а саме на симетрію напруги, з метою виявлення ступеня негативних наслідків для електрообладнання, спричинених появою несиметрії напруг, яку вносить реактор. На основі аналізу науково-технічної літератури та проведених розрахунків визначено характер та ступінь впливу асиметрії напруг на роботу електродвигунів.

Ключові слова. Струмообмежувальний реактор, несиметрія, індуктивний опір.

Постановка проблеми. На основі аналізу науково-технічної літератури та відомих методик розрахунку СЕП та ЕП визначити характер та ступінь впливу несиметрії напруг, яку вносять реактори, на роботу приводних електродвигунів технологічних об'єктів гірничо-збагачувального комплексу.

Стан дослідження. «О моделях функционирования асинхронного двигателя в условиях некачественной электроэнергии» висвітлено В.В. Кузнецовим, кандидатом технічних наук та А.В. Николенко, кандидатом технічних наук, доцентом кафедри електротехніки та електропривода НМАУ, Східно-Європейський журнал передових технологій, 2015_1(8), – ISSN 1729 – 3774/ – ISSN 1729 – 4061; «Вплив несиметрії напруги живлення на тепловий стан асинхронного двигуна у тривалих та повторно-короткочасних режимах роботи» висвітлено Пінчук О.Г.: Дис... канд. наук: 05.09.01 – 2008.

Мета статті. дослідження комплексного впливу несиметрії напруг на електротехнічні системи електроспоживання.

Виклад основного матеріалу. Задача оптимізації параметрів системи електропостачання направлена на наближення їх до номінальних значень. Цей захід дозволить покращити роботу комплексу електропостачання та електрообладнання [1].

Завдяки реконструкції внутрішньозаводського господарства системи електропостачання металургійного підприємства можна досягти підвищення надійності роботи електрообладнання та системи в цілому.

Заміна застарілого обладнання на нове, а саме вилучення із системи струмообмежуючих реакторів або при необхідності встановлення пристроїв регулювання напруги та індуктивного опору сприяє підвищенню ККД та продуктивності електрообладнання.

Заміна реакторів на пристрої регулювання напруги та індуктивного опору звичайно не усуває повністю проблем, спричинених роботою струмообмежуючих реакторів – виникнення несиметрії напруги та вищих гармонік, але дає можливість реалізовувати потреби кожного споживача в залежності від індивідуальних особливостей його роботи [2].

Таким чином покращуються умови експлуатації окремих одиниць електрообладнання та загального комплексу виробничого процесу.

Ще одним варіантом зменшення впливу роботи реакторів на якість напруги живлення є їх вилучення з мережі у тому випадку, коли немає необхідності у обмеженні струмів КЗ та регулювання рівня напруги.

Головним результатом намічених дій є підвищення якості електроенергії, яка передається для живлення електроспоживачів різних категорій.

Об'єкт дослідження – струмообмежувальні реактори як частина системи електропостачання металургійного підприємства.

Предмет дослідження – вплив несиметрії напруги, викликаній струмообмежувальними реакторами на експлуатацію окремих одиниць електрообладнання та загального комплексу виробничого процесу.

Реактори є джерелом негативного впливу на якість напруги живлення. Наявність несиметрії напруг призводить до погіршення умов роботи електродвигунів та втрат різного характеру [3, 4].

З метою визначення величини коефіцієнта несиметрії зворотної напруги було проведено розрахунок, у якому дана величина виражена через опори реактора та навантаження. Це дало змогу оцінити ступінь несиметрії, що вносять реактори до мережі живлення.

Використовуючи величину знайденого коефіцієнта несиметрії напруг зворотної послідовності проведено дослідження його впливу на роботу асинхронних двигунів.

Було виявлено такі зміни: втрати у міді зросли на 0,06 %, допустима потужність та пусковий момент зменшилися на 3 % та ін. [1]. Усі ці зміни впливають на якість експлуатації електрообладнання. Технічні негаразди

у свою чергу ведуть до зростання економічних витрат на ремонт та обслуговування електродвигунів.

Альтернативним є використання пристрою автоматичного плавного регулювання напруги живлення та індуктивного опору. Джерелом індуктивного опору виступають реактори, але за допомогою пристрою регулювання процес експлуатації реакторів стає керованим.

У роботі був розглянутий один із таких випадків на прикладі роботи агрегату електропечки. Індуктивний опір необхідних тут для зниження поштовхів струму при експлуатаційних КЗ та забезпечення стійкого горіння дуги. Але застосування реактора звичним способом не задовольняє потреби процесу роботи агрегату із-за низької швидкодії при переключенні відпайок. Рішення цього питання можливе при застосування керуючого пристрою на тиристорах. Цей пристрій дозволяє здійснювати плавне регулювання напруги та водночас обмежувати струми експлуатаційних коротких замикань [1, 2].

Висновки. Проведений аналіз впливу струмообмежуючих реакторів на якість електроенергії виявив негативні наслідки роботи цих електричних апаратів, а саме – спричинення несиметрії напруг.

1. Виведення функціональної залежності коефіцієнта зворотної послідовності напруг від опору споживачів та реактора дало змогу визначити рівень несиметрії вносимий реакторами.

2. Детальне дослідження впливу несиметрії напруг на роботу асинхронних двигунів виявило зниження допустимої номінальної потужності електродвигунів, зменшення їх пускового моменту, збільшення витрат у міді, скорочення строку служби. Усі ці зміни впливають на якість експлуатації електрообладнання. Технічні негаразди у свою чергу ведуть до зростання економічних витрат на ремонт та обслуговування електродвигунів.

3. Дослідження доцільності реактування дало змогу судити про те, що система електропостачання може ефективно виконувати свої функції і без реакторів. Необхідність встановлення реакторів треба розглядати для кожного випадку окремо і лише потім приймати рішення про використання цих апаратів або можливість відмови від них.

4. Реактори є джерелом індуктивного опору, який використовується для убезпечення електричного обладнання від струмів короткого замикання, для регулювання напруги при пуску електродвигунів та у інших випадках. Реактори можна не лише використовувати для різних призначень, але і по різному експлуатувати їх. Альтернативним є використання регульованого індуктивного опору, тобто застосування пристроїв регулювання реактивного опору. Джерелом індуктивного опору виступають реактори, але за допомогою пристрою регулювання напруги та індуктивного опору процес експлуатації реакторів стає керованим. Досить часто зустрічаються такі

ситуації, коли необхідність застосування реакторів є явищем тимчасовим. У роботі був розглянутий один із таких випадків на прикладі роботи агрегату електропечки. Індуктивний опір необхідних тут для зниження поштовхів струму при експлуатаційних кз та забезпечення стійкого горіння дуги. Але застосування реактора звичним способом не задовольняє потреби процесу роботи агрегату із-за низької швидкодії при переключенні відпайок. Рішення цього питання можливе при застосування керуючого пристрою на тиристорах.

Цей пристрій дозволяє здійснювати плавне регулювання напруги та водночас обмежувати струми експлуатаційних коротких замикань, що полегшує тепловий режим роботи електрообладнання та зменшує негативний вплив на систему електропостачання.

За допомогою регулювання індуктивного опору ми можемо здійснювати підбір величини опору в залежності від необхідності, яка диктується технологічним процесом роботи обладнання. Таким чином час дії реактивного опору на електрообладнання та на систему електропостачання скорочується. Виходячи з цього можна сказати, що і загальний негативний вплив зменшується.

Список використаних джерел

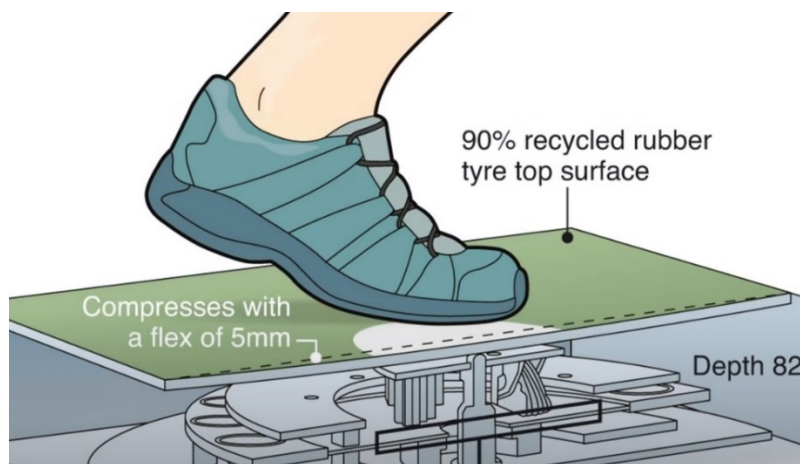
1. Шестеренко В.Є. Системи електроспоживання та електропостачання промислових підприємств. Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 656 с.
2. Пособие к курсовому и дипломному проектированию для электроэнергетических специальностей вузов: Учебное пособие для студентов электроэнергет. спец. вузов 2-е изд. перераб. и доп. / В.М. Блок, Г.К. Обушев, Л.Б. Паперно и др.; Под ред. В.М. Блок. – М.: Высш.шк., 1990 – 383 с.
3. Рудницкий В.Г., Едалов А.Н. Разработка системы автоматики управления дуговой электропечи с устройством быстродействующего регулирования напряжения и реактивного сопротивления // В сб. 15 международного научного симпозиума студентов и молодых научных сотрудников «Электротехника и электроника». – том 2. – Зелена Гура (Польша). – 1993.
4. Радин В.И. и др.. Электрические машины. Асинхронные машины. Учебник для вузов электромех. спец., 1988.
5. Маханьков Л.В. Влияние несимметрии питающего напряжения на нагрев асинхронного двигателя с коротко замкнутым ротором: Автореф. дис. на стиск. учен. степени канд. техн. наук. Новочеркасск, 1986.

О.В. Шахова,

викладач першої категорії, циклової комісії авіаційного і радіоелектронного обладнання,
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЛЮДИНА ЯК ГЕНЕРАТОР ЕНЕРГІЇ

Виявляється, енергію можна отримувати не тільки з вугілля, нафти, АЕС і ГЕС, Сонця або вітру, але і за допомогою пішоходів. Кожна людина йде по тротуару і створює тиск на поверхню. Якщо змусити прогинається всього на п'ять міліметрів ділянку тротуару, буде перетворюватися механічна енергія в електричну – вийде міні електростанція. Сотні таких пьезогенераторів, встановлених на жвавої ділянці тротуару, може виробляти постійний струм, достатній для зарядки пакета літєвих акумуляторів, залишилося перетворити постійний струм в змінний і можна використовувати накопичену енергію для освітлення зупинок громадського транспорту, вивісок, та й самих тротуарів. Це не просто теорія, а вже відбувся і працює проект. Саме на перетворенні кінетичної енергії в електричну працює ціла система, яка збирає електрику буквально з під ніг пішоходів. Британська компанія VIRGIN SYSTEMS LTD успішно виробляє і продає по всьому світу унікальну тротуарну плитку, яка генерує електроенергію, завдяки крокуючим по ній пішоходам. Розробники плитки встановлюють цілі системи на найжвавіших ділянках мегаполісів. Плитка водонепроникна і може витримувати величезні навантаження, може працювати як на відкритому повітрі, так і всередині приміщень. Про ефективність системи свідчить той факт, що розміщення такої системи в найбільшому лондонському торговому центрі і декількох багатолюдних вулицях під час проведення олімпіади 2012 року в Лондоні дозволило отримати 20 МДж електроенергії – цього вистачило для освітлення великих міських вулиць.

Енергія тротуару

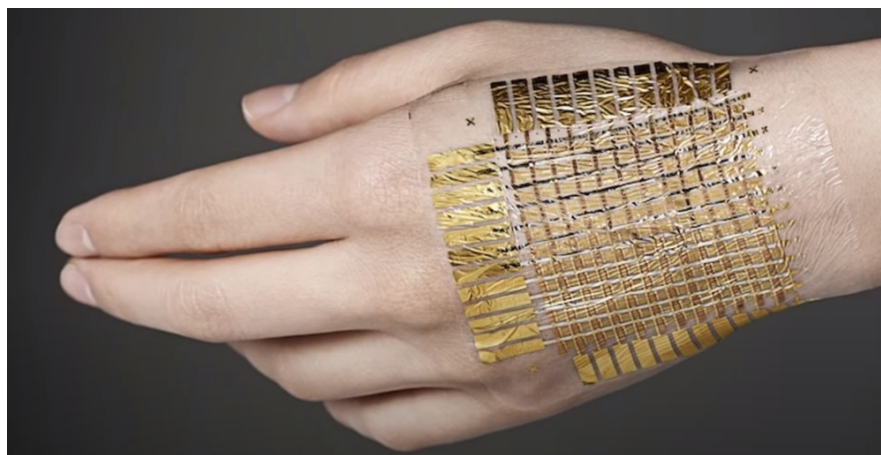
Крім цього є ще ряд цікавих розробок.

Електричну енергію можна отримувати з нашого повсякденного життя, використовуючи природну людську силу - принцип велосипеда яскравий тому приклад. Якщо використовувати педальний привід для активації харчування, скажімо, телевізора, користь була б як для глядача, так і для глобальної електричної системи Планети. Згідно з дослідженнями британських вчених, тільки телетренажер з педалями зміг би заощадити 64 мільйони доларів на рік і спалити масу зайвих калорій для ледачих.

Енергія м'язів

Для економних вже існує технологія, яка виробляє електрику, використовуючи різницю температур тіла і навколишнього середовища. Тонка і гнучка система поміщається на тіло і здатна генерувати від 6 до 16 мкВт на сантиметр квадратний – цього достатньо, щоб живити пристрій для моніторингу стану здоров'я.

Енергія всередині нас

Як вам пристрій, що дозволяють людині отримати енергію від гравітаційної системи, влаштований на принципі опускання під власною вагою вантажу. Для активації LED-освітлення досить підняти мішок з піском,

який опускаючись надає руху генератору, що дозволяє працювати висвітленню близько 20 хвилин.

Енергія від гравітації

Навіть проста ходьба з легким рюкзаком, підключеним до індуктивної котушки і магніту, дозволяє виробляти достатньо енергії для підзарядки акумулятора телефону.

Рюкзак для підзарядки акумулятора телефону

Електрика буквально навколо нас – бери і користуйся.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА ПРИЛАДОБУДУВАННЯ

В.В. Муринюк,

голова предметної (циклової) комісії електроенергетики, електротехніки та електромеханіки, автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій, викладач спецелектротехнічних дисциплін Чернівецького фахового індустріального коледжу

В.І. Гаврилюк,

викладач спеціальних дисциплін автоматизації технологічних процесів Чернівецького фахового індустріального коледжу

ПРИКЛАДНІ ПРОГРАМИ «ПОЧАТКИ ЕЛЕКТРОНІКИ» ТА «ELEKTRONIC WORKBENCH» У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЕЛЕКТРОТЕХНІКА ТА ЕЛЕКТРИЧНІ ВИМІРЮВАННЯ» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 151 АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА КОМП'ЮТЕРНО-ІНТЕГРОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Стрімкий розвиток комп'ютерної та мікропроцесорної техніки на сучасному етапі розвитку людської цивілізації не може оминати і освітню галузь нашої країни. Вищі навчальні заклади та заклади фахової перед вищої освіти широко застосовують інтерактивні технології навчання, мікропроцесорні комплекти і системи, прикладні комп'ютерні програми. Комп'ютерні кабінети і лабораторії оснащені найновішим обладнанням і прикладними програмами для забезпечення наочності при аналізі та засвоєнні матеріалу лекцій, при виконанні лабораторних робіт, практичних та семінарських занять.

Особливу увагу необхідно звернути на використання прикладних програм «Початки електроніки» та «Elektronic Workbench» у викладанні дисципліни «Електротехніка та електричні вимірювання» для підготовки фахових молодших бакалаврів за спеціальністю 151 Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології. Адже для підготовки фахових молодших бакалаврів необхідною умовою є практичне навчання студентів. І саме використання прикладних програм у викладанні спецелектротехнічних дисциплін в значній мірі сприяє виробленню і вдосконаленню практичних навичок студентів виконувати електротехнічні завдання.

Програми являють собою електронний конструктор, що дозволяє імітувати на екрані монітора комп'ютера процеси складання електричних

схем, досліджувати особливості їхньої роботи, проводити виміри електричних величин так, як це робиться в реальному електротехнічному експерименті. Конструктори можна також використовувати в межах їхніх можливостей і для інших завдань у самостійній творчій роботі студентів.

Однією з головних особливостей електронних конструкторів є максимально можлива імітація реального фізичного процесу. Це здійснюється для того, щоб студент наочно бачив наслідки своїх помилок, учився розбиратися в причинах того чи іншого невдалого експерименту й виробляв необхідні навички попереднього аналізу схеми.

Під час проведення лабораторних та практичних робіт студенти виконують ці роботи в два етапи. На першому етапі вони складають електричні кола за поданими в інструкціях до робіт схемами за допомогою вищеназваних прикладних програм. Зокрема студенти підбирають необхідні електричні пристрої, виходячи з параметрів наявного обладнання відповідної лабораторії, моделюють, тестують і аналізують роботу складеної схеми. Важливим на даному етапі є аналіз роботи електричної схеми на комп'ютері. Адже при виникненні аварійної ситуації в схемі, тобто ситуації коли схема не працює (перегорають деталі схеми, струм у колі не протікає тощо), важливо щоб студенти вміли самостійно визначити причину аварійної ситуації в схемі та усунути її. Усунення несправностей в схемі студенти виконують шляхом підбору необхідних параметрів компонентів електричного кола – резисторів, конденсаторів, освітлювальних елементів, котушок індуктивності, транзисторів та інших компонентів кола. Після усунення несправностей електричної схеми, студенти визначають необхідні параметри електричного кола шляхом теоретичних розрахунків та за допомогою вбудованих в прикладні програми вимірювальних приладів, порівнюють отримані результати і роблять відповідні висновки із проведеної роботи.

Після завершення першого етапу виконання роботи, коли електричне коло і всі його компоненти правильно функціонують на комп'ютері, студенти складають реальне електричне коло на стендах лабораторії та здійснюють необхідні вимірювання електричних параметрів кола реальними вимірювальними приладами. Надалі отримані результати зі стенда порівнюються із результатами, отриманими за допомогою прикладної програми на комп'ютері і готуються остаточні висновки виконання роботи.

Підтвердження (чи не підтвердження) результатів, отриманих за допомогою прикладної програми із реальними результатами зі стенда дозволяють значно підвищити рівень засвоєння студентами теоретичних знань та практичних навичок при вивченні відповідної дисципліни. Студенти починають глибше усвідомлювати суть фізичних процесів, що відбуваються в електричному колі.

Особливість професійної підготовки викладача до організації такої діяльності студентів на лабораторних та практичних заняттях полягає в тому, щоб він не тільки вмів організувати навчально-дослідницьку діяльність студентів, але й сам досконало володів методами роботи з прикладними комп'ютерними програмами. Отже використання прикладних програм у викладанні спецелектротехнічних дисциплін допомагає вдосконалювати формування студента, як особистості, що здатна самостійно мислити, приймати необхідні правильні рішення, що вміє розв'язувати професійні завдання.

Список використаних джерел

1. Білик В. М., Костирко В.С. Інформаційні технології та системи: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 232 с.
2. Войтюшенко Н.М. Інформатика і комп'ютерна техніка: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / Войтюшенко Н.М., А.І. Останець. (2-е вид.). – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 564 с.

ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

УДК 619:636.8: 616-053.9:612.461.17

К.О. Гребенюкова,

здобувач вищої освіти, факультет ветеринарної медицини
Одеського державного аграрного університету

Л.О. Франчук-Крива,

кандидат ветеринарних наук, асистент кафедри внутрішніх хвороб тварин та клінічної
діагностики Одеського державного аграрного університету

ЗМІНИ ЛАБОРАТОРНИХ ПОКАЗНИКІВ СЕЧІ У КЛІНІЧНО ЗДОРОВИХ КОТІВ ГЕРІАТРИЧНОГО ВІКУ

Анотація. Стаття присвячена вивченню механізмів старіння організму котів. Аналіз клініко-лабораторних показників сечі котів старечого віку виявив тенденцію до розвитку протеїнурії, лейкоцитурії, кристалурії і зміщення рН сечі в лужний бік, що створює передумови розвитку захворювань і ускладнення проведення фармакотерапії.

Ключові слова: коти, вік, геріатрія, сеча, фармакокінетика

Постановка проблеми. Однією з проблемних питань в фармакотерапії геріатричних тварин є обумовлені віком зміни фармакодинаміки і фармакокінетики лікарських препаратів. Старечі тварини, як правило, хворіють частіше і мають не одне хронічне захворювання, що вимагає постійної лікарської терапії. В умовах поліпрагмазії нерідко виникають небажані побічні реакції і протилежні ефекти на призначені лікарські препарати, розвитку яких сприяє погіршення кровопостачання тканин, дисфункції печінки, шлунково-кишкового каналу і, особливо, нирок.

Саме нирки відіграють ключову роль в метаболізмі ліків в організмі. Переважна більшість лікарських речовин виводиться за допомогою клубочкової фільтрації, канальцевої секреції, екскреції і реабсорбції і за участі складних трансферних ензимних систем [1, 3].

Стан дослідження. Для власників тварин завжди є пріоритетом поліпшення здоров'я своїх вихованців в різні періоди їхнього життя. Геріатричний, або похилий вік – найвідповідальніший етап, що вимагає особливої уваги [4].

На сьогодні в світі реєструється збільшення тривалості життя собак і котів в середньому у 1,5 раза. Вважається, що 30–50 % домашніх котів мають вік від семи років і старше; 13 % – від 12 років і старше [5].

Старіння – фізіологічний прогресуючий процес, що супроводжується закономірно виникаючими віковими змінами в організмі, характер яких спадково запрограмований. Зміни поширюються і на фізіологічні механізми регуляції гомеостазу, обмежуючи адаптаційно-компенсаторні реакції організму [2].

За даними Раєре D. зі співавторами (2013) під час лабораторного скринінгу ста клінічно здорових котів, віком від 10 років у зразках крові виявлено – гіперглікемію, тромбоцитоз, підвищення рівня сироваткового креатиніну і сечовини, гіпоальбумінемію, гіпокальцинемію, а у сечі – протеїнурію та кристалурію [7].

До того ж, як повідомляє White J.D. зі співавторами (2016), у 10–13 % самок домашніх котів, віком старше 7 років виявляється субклінічна бактеріурія без прояву азотемії [6, 9].

Проте Geddes R.F. зі співавторами зауважує, що у 31 % котів, які не страждають на азотемію з віком (≥ 9 років) реєструється хронічна ниркова недостатність з вираженою азотемією [8].

Таким чином, аналіз літературних джерел вказав на розбіжності в результатах дослідження сечовидільної системи у тварин геріатричного віку, що потребує додаткових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Метою роботи було вивчити зміни показників сечі у клінічно здорових котів геріатричного віку. Дослідження проводились в умовах ветеринарної клініки “*Animals*” (м. Одеса) в рамках роботи студентського наукового гуртка «Клінічна ветеринарна фармакологія» впродовж 2020 року.

Об'єктом дослідження були клінічно здорові коти геріатричного віку. Матеріалом дослідження були 17-ть клінічно здорових котів із середнім віком $11,2 \pm 0,6$ років і сеча від них. Дослідження сечі проводили за допомогою аналізатору *HTI CL-50 Plus Urine Analyzer*. Колір, консистенцію і прозорість проб сечі визначали окомірно. Дослідження осаду сечі котів проводили шляхом мікроскопії (рис. 1).

Рисунок 1. Процес мікроскопії сечового осаду

За даними анамнезу і загальноклінічного дослідження котів літнього віку порушень функціонування сечовидільної системи виявлено не було. Для з'ясування метаболічних процесів в організмі тварин проведено лабораторно-клінічні дослідження сечі.

Сеча котів геріатричного віку за фізичними властивостями мало відрізнялася від сечі тварин молодшого віку. Однак, у деяких тварин реєструвалося помутніння (29,4 %) і незначне утворення піни при струшуванні сечі (11,8 %). Зміни кольору сечі спостерігали у 23,5 % котів. У тварин дослідної групи колір сечі варіював, переважно, від солом'яно-жовтого до темно-жовтого кольору (табл. 1).

У дослідних і контрольних тварин рН сечі, як правило, було слабо кисле – 6,0–6,7. Водночас, у випадку котів літнього віку, рН сечі мало достовірну тенденцію до зміщення в лужний бік – $6,7 \pm 0,15$ ($P < 0,05$).

Зміни сечі у вигляді помірної протеїнурії виявлялися у 41,2 % котів дослідної групи на рівні від «+» до «++». Натомість, в контрольній групі виділення білку з сечею визначалося лише як «сліди», з середнім значенням $0,1 \pm 0,04$ г/л. При порівнянні середнього вмісту білка в сечі між дослідною і контрольною групами, визначено статистично вірогідну відмінність на 71,4 % ($P < 0,05$).

Таблиця 1.

Фізико-хімічні показники сечі котів геріатричного віку, $n=17$, $M \pm m$

№ з/п	Показник	Результати	
		Дослідна група	Контрольна група
1.	Колір	від солом'яно-жовтого до темно-жовтого	солом'яно-жовтий
2.	Прозорість	слабо каламутна	прозора
3.	Консистенція	водяниста	водяниста
4.	Відносна щільність, г/мл	$1,041 \pm 0,004$	$1,034 \pm 0,003$
5.	pH	$6,7 \pm 0,15^*$	$6,0 \pm 0,13$
6.	Білок, г/л	$0,35 \pm 0,04^*$	$0,1 \pm 0,04$
7.	Глюкоза	негативно	негативно
8.	Кетонові тіла	негативно	негативно
9.	Нітрити	негативно	негативно
10.	Білірубін	негативно	негативно
11.	Уробіліноген	негативно	негативно
12.	Кров	негативно	негативно

Примітка: $*P < 0,05$ – вірогідність даних, порівняно до показників контрольної групи.

Ймовірною причиною протеїнурії у дослідних котів є, фізіологічно обумовлене процесом старіння, скорочення інтенсивності енергетичного обміну, рівня ниркового кровообігу і клубочкової фільтрації у нирках.

Результати дослідження сечі на вміст білірубину, уробіліногену, глюкози, кетонів тіл, крові і нітритний тест виявилися негативними у тварин дослідної і контрольної груп.

В ході мікроскопії сечового осаду у 76,5 % ($P > 0,05$) котів дослідної групи виявлено від 1 до 6 еритроцитів в полі зору мікроскопа (пзм) (табл.2).

Водночас, кількість еритроцитів в сечовому осаді 41,2 % контрольних тварин варіювала в межах від 1 до 5 кл. в пзм, з середнім значенням по групі – $1,1 \pm 0,2$ клітин в пзм ($P > 0,05$). Проте, у зв'язку з отриманням сечі для дослідження за допомогою постановки сечового катетеру з можливим супутнім травмуванням сечовивідних шляхів, отримані дані не мають діагностичної цінності.

Таблиця 2

**Результати дослідження осаду сечі клінічно здорових котів геріатричного віку,
n=17, M±m**

№ з/п	Показники	Результати	
		Дослідна група	Контрольна група
Організовані компоненти сечового осаду			
1.	Еритроцити, кл. в пзм	2,1±0,5	1,1±0,2
2.	Лейкоцити, кл. в пзм	4,2±0,8*	1,4±0,4
3.	Епітеліальні клітини, кл. в пзм	2,2±0,9	1,1±0,5
4.	Бактерії, кл. в пзм	0	0
5.	Циліндри (в пзм):	1,2±0,5	0,4±0,2
гіалінові			
Неорганізовані компоненти сечового осаду (в пзм)			
6.	трипельфосфат	4,5±0,4*	1,3±0,7
7.	кальцію оксалат	0	0,5±0,2
8.	сечова кислота	0	0

Примітка: *P<0,05 – вірогідність даних, порівняно до показників контрольної групи

Одночасно, в сечовому осаді у 91,4 % дослідних тварин виявляли лейкоцити у фізіологічно допустимих межах – від 1 до 5 кл. у пзм. У однієї тварини з дослідної групи кількість лейкоцитів досягала позначки 22 кл. в пзм. Проте, середня кількість виявлених лейкоцитів у котів геріатричного віку варіювала у межах 4,2±0,8 кл. в пзм, що на 66,7 % (P<0,05) вище за відповідний показник сечі тварин контрольної групи.

У тварин дослідної групи в сечовому осаді виявляли клітини плоского епітелію у кількості 2,2±0,9 кл. в пзм. Епітеліальні клітини помічено у більшості дослідних проб сечі: у 35,3 % – у вигляді «слідів» (1-5 кл. в пзм), у 11,8 % тварин – у кількості 10-15 клітин в пзм. Між тим, достовірної різниці із показником кількості епітелію в пробах сечі від контрольних тварин виявлено не було (P>0,05).

В процесі мікроскопії сечового осаду котів дослідної групи, в 29,4 % випадків виявлено гіалінові циліндри у кількості 3-5 в пзм. Натомість, в контрольній групі тварин гіалінові циліндри виявлено у трьох тварин в кількості 1-3 в пзм. Проте, виявлена різниця між групами не досягла статистичної вірогідності (P>0,05). З одного боку, виявлені гіалінові циліндри поруч з іншими елементами сечового осаду вказують на розвиток патологічних змін у нирках. За умови відсутності інших організованих компонентів сечового осаду, виявлені гіалінові циліндри не мають прогностичної цінності і можуть спостерігатися у соматично здорових тварин після фізичних навантажень і стресових реакцій.

У 58,8 % дослідних проб були присутні кристали трипельфосфатів – 4,5±0,4 в пзм (одиничні і до 10 в пзм). При порівнянні з результатами контрольної групи тварин, різниця виявилась статистично вірогідною

(71,1 %; $P < 0,05$). Кристали трипельфосфату в незначній кількості реєструються в сечовому осаді здорових котів та особливо часто – у випадку використання жорсткої води («з під крану») для напування тварин. Тому, для котів геріатричного віку необхідно використовувати фільтровану воду і контролювати рівень жорсткості.

В сечовому осаді 17,6 % контрольних тварин спостерігали кристали оксалатів кальцію – одиничні і більше 5 в пзм. Однак, наявність одиничних кристалів оксалату кальцію не має діагностичної цінності.

Таким чином, у котів з віком відбуваються зміни окремих клініко-лабораторних показників сечі. Зокрема, у літніх тварин спостерігається тенденція до розвитку протеїнурії, лейкоцитурії, кристалурії і зміщення рН сечі в лужний бік.

Висновки. Виявлено, що у котів з віком спостерігається тенденція до розвитку протеїнурії, лейкоцитурії, кристалурії і зміщення рН сечі в лужний бік. Таким чином, старіння, не будучи хворобою, може створювати передумови розвитку захворювань і ускладнювати проведення фармакотерапії, внаслідок змін фармакодинаміки і фармакокінетики призначених лікарських препаратів.

Список використаних джерел

1. Лекарственные поражения почек: уч. пособие / Д.Х. Калимуллина и др.; под общ. ред. А.Б. Бакирова. Уфа: Вагант, 2016. 71 с.
2. Клаучек С.В., Лифанова Е.Ф. Физиология стареющего организма: Уч.пособие. ВолгГМУ : Волгоград, 2007. 42 с.
3. Парахонский А.П., Цыганок С.С. Особенности фармакотерапии в пожилом возрасте. *Фундаментальные исследования*. 2005. № 7. С. 78–78.
4. Evaluation of geriatric changes in dogs / Soumyaranjan Pati. *Vet World*. 2015. Vol. 8(3). P. 273–278.
5. Pet feeding practices of dog and cat owners in the United States and Australia. Laflamme D.P. et al. *J. Am. Vet. Med Assoc*. 2008. Vol. 232. P. 687.
6. Roswitha Dorsch, Svenja Teichmann-Knorrn, Heidi Sjetne Lund Urinary tract infection and subclinical bacteriuria in cats: A clinical update. *Feline Med Surg*. 2019. Vol. 21(11). P. 1023-1038. doi: 10.1177/1098612X19880435.
7. Routine health screening: findings in apparently healthy middle-aged and old cats. Paepe D. *J Feline Med Surg*. 2013. Vol. 15(1). P. 8-19. doi: 10.1177/1098612X12464628.
8. The effect of moderate dietary protein and phosphate restriction on calcium-phosphate homeostasis in healthy older cats. Geddes R F. et al. *J Vet Intern Med*. 2016. Vol. 30(5). P. 1690-1702. doi: 10.1111/jvim.14563.
9. Subclinical bacteriuria in older cats and its association with survival. White J D. *J Vet Intern Med*. 2016. Vol. 30 (6). P. 1824-1829. doi: 10.1111/jvim.14598.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Г.В. Мельничук,

викладач Екологічного фахового коледжу
Львівського національного аграрного університету

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В УКРАЇНІ

Аутизм, як окрему проблему, виокремили лише наприкінці 30-х років минулого століття. Відтоді змінилися підходи до лікування і діагностика людей з розладом розвитку нервової системи, що утруднює комунікацію. По усьому світу 2 квітня одягають блакитне на знак підтримки людей з аутизмом. Останні дослідження усе частіше, окрім генетичних причин, відносять аутизм до розладів, пов'язаних також із забрудненням довкілля, їжі та питної води.

Історії відомо не мало яскравих особистостей, у яких спостерігалися деякі симптоми цієї не простої хвороби. Приміром, Вінсент Ван Гог і Леонардо да Вінчі, Гаррі Труман і Авраам Лінкольн, Вуді Аллен і Боб Ділан, і багато інших.

Офіційно в Україні станом на 2019 рік проживають понад 6,5 тис. дітей з діагнозом дитячий аутизм. Це майже 12 дітей на 100 тис. населення віком до 18 років [1].

Одним з шляхів вирішення завдання розвивати у дітей з аутичним типом розвитку здатність до самостійної поведінки є впровадження «терапії середовищем». Реабілітаційний туризм - це інтенсивний терапевтичний процес, який являє собою сукупність заходів у вигляді спеціально організованих поїздок та екскурсій, у яких діти беруть участь разом з батьками та педагогами, під час яких, завдяки спеціальним корекційно-педагогічним прийомам, створюються оптимальні умови для підвищення життєвої компетенції дітей з особливостями розвитку. Найбільш ефективними є дві організаційні форми реабілітаційного туризму: реабілітаційний похід та інтеграційний літній табір [2].

У 2020 році управління туризму та курортів Львівської ОДА продовжує реалізацію соціального проекту для дітей з малозабезпечених сімей; сімей, які опинились у складних життєвих обставинах та багатодітних сімей, дітей-

сиріт та дітей з інвалідністю. У січні 15 дітей з аутизмом з Освітнього соціально-культурного центру святого Антонія віком 10-13 років відправилися в активну мандрівку Львівщиною. Для них організували захопливий зимовий відпочинок в найбільшому в Україні сноутюбінговому парку «Їжак парк». [3]

Щорічно на Рівненщині для дітей та молоді з розладами спектру аутизму організовують корекційний табір під назвою «Діти дощу – частина своєї держави України». Тут проводять сеанси музикотерапії, арт-терапії, ЗС-терапії, каністерапії, іпотерапії.

Своєрідним соціальним каталізатором для дітей з аутизмом є пет-терапія – групова або індивідуальна практика у вигляді прогулянок, ігор чи годування тварин.

У київському контактному зоопарку «Країна Єнотія» проводять акції для дітей з аутизмом, які мають можливість близько поспілкуватися з єнотою, кенгурою, носухою, павичем і іншими дивовижними тваринами зоопарку, а також торкнутися їх і, навіть, пограти.

Серед фіналісток освітньо-грантової програми для жінок-фермерок під назвою «TalentA», заснованої за ініціативи та фінансування міжнародної науково-дослідницької компанії Corteva Agriscience, є Страмнова Тетяна з села Музиківка Херсонської області, яка подала проєкт «Контактна ферма «Коза Амальтея», що передбачає соціальну адаптацію дітей з аутизмом.

На Львівщині є багато локацій, де можна організовувати реабілітаційний туризм з пет-терапією для дітей з аутизмом. Це – зоопарк «Лімпопо» у Меденичах, звіринець з козулями і оленями у санаторії «Шкло», Львівський еколого-натуралістичний центр, «Домівка врятованих тварин» у парку «Знесіння», зоокуток у Шевченківському гаю та «Дім єнота», ведмежий притулок «Домажир», кінне ранчо Skarbova Gora, «Козяча ферма Двох Катерин», сімейне господарство Cozy_farm, розважально-оздоровчий комплекс з дельфінами «Оскар» у Трускавці. [4]

Дуже популярними об'єктами реабілітаційного туризму для дітей з аутизмом є мотузкові парки, які функціонують в багатьох місцевостях України. Екстрим-активності мотузкових містечок дарують відвідувачам позитивні емоції та викид адреналіну.

Розвиток реабілітаційного туризму для розкриття потенційних можливостей дитини з аутизмом є важливим соціальним завданням нашого суспільства та держави. Адже, майже всі діти, які подолали свої труднощі в дитинстві, в зрілому віці звертають на себе увагу обдарованістю, яскравістю і нестандартністю мислення.

Список використаних джерел

1. У Львові закликають підтримати людей з аутизмом [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://city-adm.lviv.ua/media/_lrmv5/tsnap/?u=https://cityadm.lviv.ua/news/society/social-sphere/263855-u-lvovi-zaklykaiut-pidtrymaty-liudei-zautyzmom-rozrobleno-spetsialni-nalipky-iak-dopomohty
2. Хворова Г.М. Реабілітаційний туризм як новітня технологія корекційної роботи з дітьми з аутизмом[Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://ap.uu.edu.ua/article/534>
3. Для дітей з аутизмом організували активне зимове дозвілля [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://galinfo.com.ua/news/dlya_ditey_z_autyzmom_organizuvaly_aktivne_zymove_dozvillya_335087.html
4. Пет-терапія: як тварини нас лікують [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://flerlena.wixsite.com/psiholog/single-post/2018/01/19>

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Б.О. Бондарчук,

здобувач вищої освіти ступеня магістра
Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НА ГЛОБАЛЬНОМУ Й РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Самостійне існування нації у тій чи іншій державній формі, національний розвиток і поважне місце на світовій арені все більше залежить від того, якою мірою буде гарантована національна безпека держави. Питання забезпечення стабільності та розвитку національної безпеки держави завжди було одним із ключових пріоритетів та цілей і залишається актуальним на сьогодні не лише для окремо взятої країни, а й для всіх країн загалом.

В сучасному світі відбуваються радикальні зміни. Головною тенденцією світового розвитку стала глобалізація. З одного боку, зростає взаємозалежність країн та регіонів, а з другого — посилюється розрив між багатими та бідними державами, загострюються соціально-економічні, соціально-політичні, етнокультурні суперечності усередині країн. Тому підтримання національної безпеки потребує нових підходів. У такій ситуації перебуває Україна, що зумовлює необхідність дослідження та втілення у життя науково обґрунтованої системи безпеки [3, с. 200].

Згідно з Додатком до Концепції (основи) національної безпеки України: Національна безпека – це рівень захищеності життєво-важливих інтересів, прав і свобод особи, життєво-важливих інтересів суспільства, держави та її довкілля від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Загроза національним інтересам України – обумовлене природною, зовнішньополітичною, внутрішньополітичною та будь якою іншою ситуацією виникнення реальної можливості заподіяння шкоди її національним інтересам, або закладення виразної тенденції до такого

виникнення. Виклики – це прояви природної, зовнішньополітичної, внутрішньополітичної або будь-якою іншою ситуації, які породжують загрози національним інтересам України, чи обумовлюють потребу в адекватних діях держави з компенсації цих загроз.

На зміну загрозі тотального ядерного знищення цивілізації прийшли нові загрози і виклики, загострились проблеми забезпечення безпеки, що зумовлені глобалізацією. Це тероризм і сепаратизм; національний, релігійний та інші форми екстремізму; торгівля наркотичними засобами і організована злочинність; регіональні конфлікти та загроза поширення зброї масового знищення; фінансово-економічні кризи; екологічні катастрофи і епідемії. Всі ці проблеми існували й раніше, однак в епоху глобалізації, коли світ став більш взаємопов'язаним та взаємозалежним, вони швидкими темпами почали набувати універсального характеру, реально загрожуючи регіональній, а нерідко й міжнародній безпеці та стабільності, втручаючись у повсякденне життя мільярдів людей [1, с. 35].

Варто зауважити, що якщо з переліком загроз безпеці держави визначитися відносно легко (їх ідентифікація відбувається на основі практики), то розробити методи та інструментарій протидії цим загрозам значно складніше. Додатковою проблемою є той факт, що часто ці загрози не є самостійними і комплексно негативно впливають на безпекову ситуацію. Дані загрози є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими. До того ж, вплив цих загроз накладається на «традиційні» проблеми національної чи міжнародної безпеки держави. Глобалізаційні процеси та інформаційно-комунікативна революція призвели до феноменального розширення можливостей для «легальних» організацій та суспільних інституцій, однак водночас відкриваються широкі можливості також і для організацій та угруповань, які деструктивно впливають на розвиток суспільства.

Події в Сирії і пов'язані з конфліктом в цій державі масові потоки біженців, загострення проблеми тероризму у Європі, ускладнення гуманітарної ситуації на периферії ЄС, у суміжних державах, зростання внутрішньої напруженості в окремих державах Європи і посилення націоналістичних, екстремістських партій та рухів – все це чітко ілюструє тенденції в розвитку транснаціональних загроз сучасним державам. Події в Україні також можуть слугувати ілюстрацією ситуації, коли неспроможність держави захистити свій кордон призводить до військовополітичної дестабілізації цілих регіонів під впливом, який інспірований з-за кордону. Зрештою, поширення практики т. зв. «гібридної війни» стає можливим, зокрема, завдяки зростанню прозорості кордонів і неможливості абсолютного контролю транзиту через кордони людей, товарів, фінансів, інформації. Держави змушені діяти в нових реаліях трансформації системи міжнародних відносин [6, с. 60].

Масштабні зміни, що відбулися протягом ХХ – на початку ХХІ ст. у міжнародній системі, зокрема, припинення протистояння соціально-політичних систем, установлення монополярного світоустрою, зростання рівня загрози для регіональної та глобальної безпеки з боку міжнародного тероризму та організованої злочинності, висунули на перший план проблеми формування та функціонування системи міжнародної безпеки. Передусім ідеться як про її теоретичні аспекти, що торкаються необхідності переусвідомлення поняття «міжнародна безпека» та проблеми джерел сучасних загроз, так і про роль міжнародних інститутів, статутним і пріоритетним завданням яких є інституціонально-функціональне забезпечення міжнародної безпеки [10, с. 279].

Принципова риса даного періоду полягає в тому, що на зміну домінанти глобальної загрози прийшла маса потенційних загроз: меншого масштабу, але при цьому досить серйозних за своїми наслідками для міжнародного миру й стабільності, таких, що зачіпають інтереси багатьох держав.

Серед невоєнних загроз найбільш небезпечу для європейських країн (в тому числі країн Центрально-Східної Європи) можуть становити: розвиток економічної кризи в країнах, які входили до складу СРСР, також у східноєвропейських держав; зростання безробіття; екологічні негаразди, пов'язані з порушенням природного середовища у великих районах як на заході, так і на сході Європи; поширення нових видів наркотичних засобів; поширення нових видів захворювань, які важко піддаються лікуванню (ВІД/СНІД, атипова пневмонія тощо); демографічний спад; неконтрольована міграція з країн «третього світу» [1, с. 38].

У зв'язку з цим, проблематика становлення якісно нової системи національної безпеки є дуже актуальною, що пояснюється не тільки її абсолютним значенням для збереження людської цивілізації, а й важливим значенням для стабільного функціонування держави та світового співтовариства загалом. Україна також має бути залучена до процесу регулювання глобальних проблем міжнародної безпеки, оскільки світове співтовариство увійшло в нову фазу розвитку – фазу становлення нової системи міжнародних відносин, яка змогла б дати відповіді адекватні новим викликам сучасності [10, с. 280].

Сьогодні під впливом глобалізації відбуваються серйозні зміни в усій структурі суспільства і держави. З погляду глобалізму держава у новій реальності не буде більше домінуючою силою на світовій арені. Держави, з цієї точки зору, втрачають свою національну ідентичність. Відбувається ерозія внутрішнього суверенітету та обмеження національного (державного) суверенітету. Здебільшого національну безпеку пов'язують лише з діяльністю спецслужб, ототожнюють з обороною держави тощо. Це справді так, у сучасному світі гарантії національної безпеки досі забезпечуються силою чи погрозою застосування такої сили, і військова

могутність є одним з чинників сили держави. Проте не слід відкидати й те, що все більшого значення набувають економічні, політичні, морально-етичні та інші, не силові аспекти забезпечення національної безпеки [9, с. 109].

Основою для успішної діяльності системи безпеки є реальне сприйняття та пізнання небезпек і загроз. Важливо об'єктивно систематизувати за мірою зрілості та мірою втрати, яку вони можуть завдати особистості, суспільству, світовому співтовариству. Події ХХ-го століття змінили багато уявлень про пріоритети міжнародної чи національної безпеки. Більшість дискусій на цю тему зараз розгорнулися навколо питання адаптації існуючих міжнародних структур безпеки до нових викликів та загроз сучасності та проблем встановлення нового світового порядку, який передбачає певний перегляд традиційних міжнародних норм і правил поведінки суверенних держав. Проте, слід зазначити, що існуючі глобальні та регіональні системи безпеки в останні десять років виявилися нездатними ефективно реагувати на новий спектр загроз воєнного характеру. Саме слабка ефективність традиційних структур безпеки, головним завданням яких було упередження широкомасштабного збройного нападу ззовні, спричинили перегляд підходів до проблем гарантування безпеки на законодавчому, так і на інституційному рівнях. Поява нових концепцій безпеки, нових стратегій та доктрин, воєнна реформа національних збройних сил майже у всіх провідних країнах світу та процеси адаптації ООН, НАТО, ОБСЄ до нових викликів третього тисячоліття - яскраве тому підтвердження [1].

Саме тому, проблеми національної безпеки стоять сьогодні у центрі уваги більшості цивілізованих країн світу, міждержавних утворень та громадських об'єднань. Причиною такої уваги стало саме глобальне середовище безпеки, яке сьогодні містить у собі велику кількість загроз і викликів найрізноманітнішого характеру.

Сьогодні забезпечення національної чи міжнародної безпеки залишається головною проблемою сучасності. Сучасна зброя не залишає жодній державі надії забезпечити свою безпеку лише військово-технічними засобами, нарощуванням озброєнь і збройних сил, оскільки не тільки саму ядерну війну, а й гонку озброєння виграти не можна. Стало очевидним, що безпека держав може бути забезпечена за допомогою не військових, а політичних і міжнародно-правових засобів. Шлях до гарантій безпеки кожної окремої держави лежить через всесвітнє зміцнення загальної безпеки. Усеосяжна система міжнародної безпеки становить новий підхід до проблеми забезпечення миру та безпеки на планеті.

Отже, проблема підтримання миру й зміцнення міжнародної безпеки, як і раніше, є однією з головних у сучасному міжнародному праві. Однак нинішній етап розвитку відрізняється тим, що світ стає більше взаємозалежним і неподільним, що зумовлює необхідність ще більш

масштабного й активного співробітництва держав у сфері зміцнення системи міжнародної безпеки [10, с. 282.].

Список використаних джерел

1. Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації / І.Г. Білас // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К.: 2001 – С. 34–39.
2. Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття: монографія / О.П. Дзьобань, В.Я. Настюк, В.В. Белевцева; Нац. ун-т Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, НАПН України, НДІ інф-ки і права. – Х. : Право, 2013. – 295 с.
3. Іжнін І. Проблеми транскордонної безпеки у світі, що змінюється / Ігор Іжнін // Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції // Упор. Р. Вовк, О. Кучик. (14 квітня 2016 р., м. Львів) – Львів, факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2016. – 89 с.
4. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації / Роман Пасічний // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. – 2012. – Вип. 24. – С. 108–111.
5. Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародноправовими засобами / Тетяна Чехович // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 277–283.

К.А. Задорожний,

викладач кафедри службово-бойового застосування НГУ Київського факультету
Національної академії Національної гвардії України, підполковник

БАЗОВА ПІДГОТОВКА РЯДОВОГО СКЛАДУ (ПР-1)

Сучасний етап реформування Збройних Сил України характеризується змішаним способом комплектування армії та скороченням термінів військової служби [5, с. 76].

Передбачається до 2015 року завершення переходу на комплектування Збройних сил та Національної гвардії України на контрактно-договірній основі, у зв'язку з чим підвищуються вимоги до професійної підготовки військовослужбовців строкової служби та служби за контрактом [1].

Бойова підготовка організовується і проводиться на основі вимог статутів Збройних Сил України та бойових статутів Сухопутних військ Збройних Сил України, наказів і директив Міністра оборони України [2, с. 109], начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України [3, с. 34], організаційно-методичних вказівок з підготовки Сухопутних військ Збройних Сил України та програми бойової підготовки навчальних механізованих підрозділів Сухопутних військ [4, с. 99].

БПРС (ПР-1) призначено для підготовки військовослужбовців призваних з числа цивільної молоді до проходження служби на посаді стрільця в системі Органів внутрішніх справ Національної гвардії України . Основними документами, якими керуються під час проведення курсу БПРС (ПР-1) є кваліфікаційний стандарт і план підготовки.

Кваліфікаційний стандарт – це документ в якому повністю розписаний весь курс підготовки, включаючи методи проведення, теми занять, література та інше. Він складається з 4 розділів: 1 – опис, 2-3 – інструкції з організації навчання, 4 – програма підготовки.

План підготовки – документ, що визначає послідовність викладення навчального матеріалу, якої слід обов’язково дотримуватись.

Відповідно до кваліфікаційного стандарту та плану підготовки, повинні бути відпрацьовані плани проведення занять з усіх тем та предметів навчання, які включають презентації, навчальні фільми, контрольні опитування та тестові завдання. Усі вони зібрані у базу конспектів (для відкриття яких необхідна програма стандартного пакету MS Office – MS Access).

Програма підготовки розрахована на 71 навчальний день (заняття проводяться з понеділка по п’ятницю, у вихідні дні курсантами відпрацьовуються пропуски занять, чи отриманні незадовільні оцінки).

Вона складається з основних частин:

Підготовка до присяги – 20 навчальних днів (4 тижні), сюди включені, основи вогневої підготовки, стройова підготовка, статuti Збройних Сил України, а також загальні предмети, такі як психологія, історія України та інше.

Підготовка за фахом – проводиться по блокам (тривалість блоку – 10 навчальних днів), де кожен взвод по черзі відпрацьовує свій напрямок підготовки, після чого йде зміна. Сюди ж входять і стрільби (по 1 стрільбі у кожному блоці). Це зроблено для економії фахівців за кожним напрямком (Тактична підготовки, військова топографія, військово-медична підготовка, військово-інженерна підготовка та ін.)

Професійне втручання –13 навчальних днів.

У решту днів проводяться метання ручних гранат, стрільби та добове заняття, при проведенні якого перевіряється засвоєння курсантами матеріалів усього курсу.

Треба зазначити, що більшість занять проводять інструктора з бойової підготовки. В плані підготовки визначена цільова аудиторія і рівень підготовки. Командири відділень щоразу виступають у ролі помічників керівника заняття.

Під час курсу на кожного курсанта формується (в перший день) та ведеться навчальна справа відповідно до вимог. В ній зазначаються записи про усі пропуски занять, зауваження до дисципліни чи успішності, графік

відпрацювань та ін. Навчальну справу заповнюють щодня, за наявності пропусків занять, за відсутності пропусків – кожного дня проводяться підсумки. Раз на тиждень заповнюється «звіт за тиждень» в якому вказується на що варто звернути увагу. Звіт підписується курсантом з зазначенням дати.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України “Про концепцію переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 року” від 07.04.2001 року № 239 / 200 /.
2. Наказ Міністра оборони України від 16 лютого 2011 року № 90 “Про затвердження Тимчасової настанови з бойової підготовки у Збройних Силах України”. – К.: МОУ. 2011. – 109 с.
3. Наказ начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України від 25 лютого 2011 року № 37 “Про затвердження Тимчасової інструкції з професійної підготовки офіцерського, сержантського (старшинського) складу тактичної ланки управління, установ, організацій Збройних Сил України”. – К.: МОУ. 2011. – 34 с.
4. Програма бойової підготовки навчальних механізованих підрозділів (для підготовки солдат строкової служби та військовослужбовців військової служби за контрактом). – К.: МОУ. 2009. – 99 с.
5. Фіногенов Ю. С. Аналіз проблем у системі фізичної підготовки у зв’язку зі зміною способу комплектування армії та скороченням терміну військової служби / Ю. С. Фіногенов, О. В. Петрачков // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2008. – № 1. – 76 с.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

А.О. Горlach, РОЛЬ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	3
Т.В. Дрозд, РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
О.С. Залізник, Р.М. Поліщук, ЗАСТОСУВАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТІ.....	12
І.О. Лисоконь, ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В «ОСВІТНЬОМУ ПРАВІ» УКРАЇНИ	15
О.О. Марчук, Л.Б. Мельничук, ЕВОЛЮЦІЯ ОСНОВНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОНЯТЬ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ УКРАЇНИ ХІХ–ХХІ СТОЛІТТЯ	18
І.В. Меркулова, ТЕХНОЛОГІЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	20
А.М. Прядко, ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ЗАПОРУКА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ.....	23
С.В. Романчук, ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ У ДИСКУРСІ ВИКЛАДАННЯ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО.....	26
А.М. Самко, ПЕДАГОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	30
Lyudmila A. Toryanik, THE INTERACTIVE APPROACH IN THE CONTEXT OF TEACHING ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES AT THE PHARMACEUTICAL UNIVERSITY (англ. мовою)	33

Розділ 2
КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

<i>Т.Ф. Кротова, А.М. Осадча,</i> ДИЗАЙН ТА РЕКЛАМА В КОНТЕКСТІ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ.....	38
--	----

Розділ 3
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ.
ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

<i>И.Г. Балук,</i> К ВОПРОСУ О РЕФЛЕКСИИ КРИМИНАЛИСТИКИ, КАК НАУКИ (рос. мовою).....	43
<i>А.І. Грігорян,</i> ІНТОНАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ВИБАЧЕННЯ РІЗНОГО СТУПЕНЯ ЩИРОСТІ.....	47
<i>О.П. Мартиненко,</i> ФЕНОМЕН СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУР	55
<i>М.Н. Мищенко,</i> ЙОЭЛЬ РЕГЕВ: ГРАЖДАНСКАЯ ВОЙНА В ФИЛОСОФИИ И НОВЫЙ РЕВОЛЮЦИОННЫЙ КЛАСС (рос. мовою)	58
<i>В.П. Новаковець,</i> ТРУДНОЩІ В РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОГО ПОСІБНИКА ПО ІСТОРІЇ ЄВАНГЕЛЬСКО-БАПТИСТСЬКИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ.....	61
<i>Б.І. Паньків, Ю.О. Стецик,</i> ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЧАСОПИС «ТУСТАНЬ» – ПРОВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ НА ДРОГОБИЧЧИНІ.....	63
<i>С.М. Сотова,</i> ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ, АДАПТАЦІЯ	68

Розділ 4
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

<i>М.В. Весельська, Н.Л. Рудюк,</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ БУЛІНГУ, ЙОГО УПЕРЕДЖЕННЯ ТА НАСЛІДКИ	72
--	----

В.В. Міщук, АНАЛІЗ ЄВРОСКЕПТИЧНИХ НАСТРОЇВ В ПРОГРАМАХ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ КРАЇН ЦСЄ	74
Д.Р. Півхлопко, І.А. Шутяк, ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ, ТРУДНОЩІ СПІЛКУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	84
А.А. Чуєнков, В.М. Костюченко, КОРПОРАТИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЗВІТУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ	88
А.А. Чуєнков, С.М. Семенова, ПРОБЛЕМИ СКЛАДАННЯ КОНСОЛІДОВАНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	92
А.А. Чуєнков, О.М. Ромашко, ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	96

Розділ 5 ПРАВО

Б.О. Бондарчук, ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА УКРАИНСКОЕ НАСТОЯЩЕЕ (рос. мовою)	100
О.В. Розгон, КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ	103
О.В. Судоплатов, О.М. Крижановський, ЧИННІСТЬ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ	105

Розділ 6 ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Г.П. Гайдар, ВЛИЯНИЕ ПРИМЕСЕЙ НА ПАРАМЕТР АНИЗОТРОПИИ ПОДВИЖНОСТИ В КРЕМНИИ (рос. мовою)	108
Є.А. Сєтов, ТОЧНІСТЬ ЧИСЕЛЬНИХ РОЗРАХУНКІВ КОЛИВАЛЬНИХ СПЕКТРІВ.....	112

Розділ 7 ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

О.В. Hnativ, COMPUTER SCIENCE DURING THE PANDEMIC OF COVID-19 (англ. мовою)	116
Н.І. Мазниченко, БАГАТОФАКТОРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КОРИСТУВАЧІВ	119
В.І. Паньків, Р.М. Сосняк, ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОЇ ПРОГРАМИ «CAR PARKING» НА УРОКАХ ФІЗИКИ	123

Розділ 8 МЕХАНІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

Є.А. Васильєв, С.В. Попов, О.В. Сидорчук, УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПЛИТОК ЙОГАНСОНА	126
--	-----

Розділ 9 ЕЛЕКТРИЧНА ІНЖЕНЕРІЯ

М.С. Михальова, В.В. Дубровський, ОПТИМІЗАЦІЯ СХЕМИ ТА ЇЇ ПАРАМЕТРІВ ДОМЕННОГО ЦЕХУ № 1 ВАТ «АРСЕЛОР МІТТАЛ КРИВИЙ РІГ»	129
О.В. Шахова, ЛЮДИНА ЯК ГЕНЕРАТОР ЕНЕРГІЇ	133

Розділ 10 АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА ПРИЛАДОБУДУВАННЯ

В.В. Муринюк, В.І. Гаврилюк, ПРИКЛАДНІ ПРОГРАМИ «ПОЧАТКИ ЕЛЕКТРОНІКИ» ТА «ELECTRONIC WORKBENCH» У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЕЛЕКТРОТЕХНІКА ТА ЕЛЕКТРИЧНІ ВИМІРЮВАННЯ» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 151 АВТОМАТИЗАЦІЯ ТА КОМП'ЮТЕРНО- ІНТЕГРОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ	136
---	-----

Розділ 11
ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

<i>К.О. Гребенюкова, Л.О. Франчук-Крива,</i> ЗМІНИ ЛАБОРАТОРНИХ ПОКАЗНИКІВ СЕЧІ У КЛІНІЧНО ЗДОРОВИХ КОТІВ ГЕРІАТРИЧНОГО ВІКУ	139
--	-----

Розділ 12
СОЦІАЛЬНА РОБОТА

<i>Г.В. Мельничук,</i> ОРГАНІЗАЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В УКРАЇНІ	145
--	-----

Розділ 13
ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА,
БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

<i>Б.О. Бондарчук,</i> НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НА ГЛОБАЛЬНОМУ Й РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ.....	148
<i>К.А. Задорожний,</i> БАЗОВА ПІДГОТОВКА РЯДОВОГО СКЛАДУ (ПР-1)	152

Підписано до друку 09.03.2021. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Charter». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 9,3.
Зам. № 0903/21-3. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., анг.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, просп. Соборний, 109.

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40**